

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: BARTÓRY JÓZSEF: *A milliárdos.* Vigjáték 3 felv. • GALAMB

SÁNDOR: *Népszínházak és a Népszínház.* • R. BERDE MÁRIA, NIKODEMUSZ KÁROLY: *Novellák.* • ÁPRILY LAJOS, DEBRECZENY LILL, TICHY KÁLMÁN: *Versek.* • MAKKAJ

SÁNDOR: *A két Bolyai tragikuma.* • **Elvek és művek:** PAIS DEZSŐ:

A Szent László-kori Gesta. • *Könyvismertetések.* • **Szemle:** BS.: *Csillag Teréz.* • RÉDEY TIVADAR: *Erdélyi irodalmunk. Reményik Sándor.* • KOSZÓ JÁNOS: *A görög-latin kultúra és nevelés.* •

Apró cikkek: HORVÁTH JÁNOS: *Az újabbkori magyar vers ritmusa.* BAROS GYULA: *Vajda János vezeklése.*

1925. ÉV SZEPTEMBER—OKTÓBER VIII. SZÁM

III. ÉVFOLYAM.

ÁRA: 20.000 K.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetés negyedévre 48.000 korona.

T A R T A L O M:

	Lap
<i>Bartók József</i> : A milliárdos. (Komédia 3 felv.)	209
<i>Aprily Lajos</i> : Tavasz a házsongárdi temetőben, (Vers.)	238
— — Levél. (Vers.)	239
<i>Galamb Sándor</i> : Népszínházak és a Népszínház	240
<i>Debreczeny Lili</i> : Júlia balladája. (Vers.)	249
<i>R. Berde Mária</i> : Francziska tűzzel játszik. (Novella.)	250
<i>Tichy Kálmán</i> : Alarc mögött. (Vers.)	261
<i>Nikodemusz Károly</i> : Jó asszony volt a kománé. (Novella.)	262
<i>Makkai Sándor</i> : A két Bolyai tragikuma	265

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Pais Dezső</i> : A Szent László-kori Gesta Ungarorum	270
<i>A. B.</i> : Berzeviczy-Emlékkönyv	272
<i>Kerecsényi Dezső</i> : A varázshegy	272
<i>rrt.</i> : Új verseskönyvek	274
<i>Halász Gábor</i> : H. Poincaré: A tudomány értéke	276
<i>Nagy Lajos</i> : Budapest műemlékei	277
<i>Makkai Sándor</i> : Giovanni Papini: Krisztus története	280
<i>Gulyás Sándor</i> : R. Berde Mária: A szent szégyen	281
<i>M. N.</i> : A régi magyar irodalom breviáriuma Gyöngyösiig	282
<i>Szabó Miklós</i> : Czegléd Sándor bibliafordítása	283

SZEMLE:

<i>bs.</i> : Csillag Teréz	285
<i>Rédey Tivadar</i> : Reményik Sándor lírája	286
<i>Koszó János</i> : A görög-latin kultúra és a nevelés	290

APRÓ CIKKEK:

<i>Horváth János</i> : Az újabbkori magyar vers ritmusa	294
<i>Baros Gyula</i> : Vajda János vezeklése	310

Előfizetőit a NAPKELET kiadóhivatala mindig a legnagyobb pontossággal szolgálja ki. Ugyanilyen pontosságot tapasztal az előfizetési díjak beküldése tekintetében az olvasók legtöbbször részéről. Mégis vannak előfizetőink között olyanok, akik az esedékes előfizetési összegeket késve egyenlítik ki, vagy csak külön figyelmeztetés után küldik be. Kiadóhivatalunk a NAPKELET drágulásának elkerülése végett a lehető legegyszerűbben van berendezve s munkáját jelentékeny mértékben és főlegesen módon szaporítja a hátralékok nyilvántartása és a külön figyelmeztetések kibocsátása. Lelkiismeretes kiszolgálásunk mellett méltatlannak is találnók, hogy egyes olvasóinkat még külön is ösztökélnünk kelljen az előfizetési díj beküldésére. Ezért kérjük t. Olvasóinkat, akik hátralékban vannak, hogy esedékes díjtartozásukat haladéktalanul kiegyenlíteni szíveskedjenek.

Ha szeplős, ha pattanásos, ha a szél kifújta vagy a nap lesütötte,
ha szép akar lenni vagy a szépségét meg akarja óvni,
használja a Földes „Margit-crém“-et.

A MILLIÁRDOS.

— Komédia három felvonásban. —

Írta: *Bartóky József.*

SZEMÉLYEK:

JUMPER, droguista.
 GEORG, üzletvezető.
 BEONG, segéd.
 BOUMBEY.
 SCHOWING.
 THYMBER.
 BOLLARD.
 MEIFEX.
 AMÁLIA, Jumper felesége.
 HELEN, Jumper leánya.
 INAS.
 SZOBALÉÁNY.
 TAKARÍTÓNÓ.
 KERTESZ.

A komédia Délamerikában Cardopick köztársaságban játszik. Idő: 1923. A köztársaság olyan messze van innét, hogy a férfiak ott még a hatvanas évek divatja szerint ruházkodnak. A női divat persze fürgébben jár, s a nők már a mostani divat szerint öltözködnek. JUMPER, kopasz-képű kövér ember; BOUMBEY, vékony, kopasz, bajusztalan, kecskeszakállas alak; BEONG, vézna, borzas, szőrös kis emberke; BOLLARD, idősebb, kávéházi sörényes álhírlapíró; THYMBER, talpig feketében, maga a megtestesült búbánat; SCHOWING, vidéki gigerli; MEIFEX, rezes orrú, kopasz, sunyi paraszt-figura; AMÁLIA, testes hölgy; HELEN és GEORG, egymáshoz illő rokonszenves megjelenésű alakok.

I. FELVONÁS.

(Jumper dolgozószobája. Balról elől íróasztal, telefonkészülékkel. A falnál karszék. Ettől balra ablak. Jobb oldali falon elől üveges szekrény, különböző üvegekkel és dobozokkal. A szekrény előtt két nagy bádogtartály: az egyik nyitva, a másik kibontatlan. A nyitott tartályban valami fehér por látszik. A szekrény mellett

jobbra egészen elől vízvezetéki csap, hosszú vékony gummicsővel felszerelve. A szoba közepén asztal négy székkal, a falakon olajnyomatok. A hátsó fal közepén ajtó az előszobába, a baloldalon hátul ajtó a lakószobába, ezzel szemben a jobboldalon ajtó a drogériába. Délelőtt.)

I. JELENET.

(Szobaléány. Inas. A szobaléány jobb kezében tollazó, s mialatt azzal egy-egy bútordarab felé bökk, olvassa a balkezeiben tartott hírlapot. Az inas, aki csirkefogó kinézésű siheder, jobboldalon a tartályok mellett a szekrényben babrál valamit, közbe dúdol valami táncnótát és olykor-olykor egy helyben táncol is. Egy idő múlva megszólal a telefoncsengő. Oda se néznek: az egyik tovább olvas, a másik tovább dúdol és tipeg. A telefoncsengő újra megszólal.)

SZOBALÉÁNY. Nézze meg már, ki csenget?

INAS (dúdolás nélkül tovább tipeg). Ki csenget? Hát a központ csenget.

SZOBALÉÁNY. Jó, jó, de valaki beszélni akar!

INAS. Akarni akar, de nem velünk. Ez egyszerűen téves. Minden ötödik csengetés szól csak nekünk, a többi téves. Ez csak a második volt. Még háromat kell várni. Addig bátran gyakorolhatnánk a négerek lakodalmi-táncát. Az egész világ ezt táncolja már. Na, jöjjön nagysád. Szabad esedeznem? *(A szobaléány-nyal együtt valami groteszk táncba fognak.)*

SZOBALÉÁNY *(a tánc után)*. Nem lehet ezt ennyi ruhával táncolni. Ehhez neki kell vetközni. *(Leül az asztal mellé, s előveszi az újságot.)* Csak azt nem értem, hogy az Egyesült Szalámi miért nem mozog most?

INAS. Én sem értem, minden papír mozog, hol fel, hol le, csak az Egyesült Szalámi úgy áll, mint a Sión hegye. *(A telefon megint csenget.)* Ez csak a harmadik, még kétszer lesz téves. És mit mond a Börze-Ujság az Egyesült Szalámiról?

SZOBALÉANY. Azt mondja, hogy a beavatottak változást várnak.

Inas. Le, vagy fel? *(A telefon megint csenget.)* Ez a negyedik. Még egy téves lesz. Le, vagy fel lesz változás?

SZOBALÉANY. Ezt titokban tartják.

INAS *(A telefon megint csenget)*. Na, ez az utolsó téves. Azután mi jövőnk. És miért tartják titokban?

SZOBALÉANY. Azt nem mondja meg az ujság, nyilván neki sem mondták meg. A Börze-Ujság se tudhat mindent.

INAS. Nagysád, maga olyan, mint a telefon: téved. A Börze-Ujság, én már kitanultam, mindig mindent bizonyosan tud. *(A telefon megint csenget, s az inas a telefonkészülékhez megy, felveszi a hallgatót, azután beszél.)* Nem. Nem ötvenkettő, hanem ötvenhét. Ötös hetes. Hettő. *(Szinte megdermedve a csodálkozástól.)* Nem értem! Még ez a hatodik kapcsolás is téves volt! Eddig az öt tévedés olyan biztos volt, mint a halál! Már ebben sem lehet bízni!

II. JELENET.

(Előbbie: Beong segéd jön jobbról. Egy kis üveg van a kezében. Amint Beong belép, a szobaléány előkelő kézmozdulattal neki lát a faliképek leporolásának, s ferdére lódtítja őket, az inas meg az íróasztalon rakogat. Beong a nyitott tartályból a kis üvegbe vesz egy kis fehérport s aztán ráfordul az inasra.)

BEONG. Hé, izé! Izét azaz izét! *(Beong kihuzza a gummicsövet. A végét beleilleszti a kisüvegbe. Az inas a csaphoz megy, megnyitja és mikor az üveg tele van, elzárja. Beong megrázza a sörényét és büszkén elmegy jobbra.)*

SZOBALÉANY. Ki ez a sörényes ember? Ezt még nem láttam, mióta itt vagyok, pedig már három napja, hogy itt tartózkodom.

INAS. Ez? Ez Beong, a segéd. Ideális-anarchista, diplomás lódotör, de mert állást nem kapott, beállt

droguistának és ideális-anarchistának.

SZOBALÉANY. Hát az mi?

INAS. Oly ember, aki folyton robant, de csak szóval. Különben ő is szerelmes a kisasszonyba. Nem is értem ömeltőségát, miért tűri ezt is itt.

SZOBALÉANY. Mondja csak: mitől méltóságos úr ez a mi munkaadónk?

INAS. Attól, hogy a puderkiállítás megnyitásán felséges úrnak szólitotta a köztársasági Elnököt és ez úgy megörült ennek, hogy rögtön leméltóságolta Jumper urat. Jumper úr ettől fogva méltóságos úr, sőt az a két úr, akik a megnyitáson jobbról-balról mellette állottak, azok is méltóságos urak. Mert: a demokráciában az ilyen úgy ragad, mint a bárányhimlő.

SZOBALÉANY. És ez a lilimtej igazán olyan csodaszor?

INAS. Az, másfél év alatt Jumper úr ömeltősága tizenöt millió dollárt keresett rajta. Hát nem csodaszor az ilyen? De, bizalmasan mondva, nagysád, magának nem ajánlhatom, sőt ellenkezőleg! De az itteni hölgyek meg vannak veszve. A narancsos kofa is Jumper-féle lilimtejjel mázolja be a pofáját.

III. JELENET.

(Amália balról jön fésületlen, pija-mában: hogy a nadrágját ne lássák, valami selyemkendőt tart a csipőjén.)

AMÁLIA *(akin látszik, hogy a rendetlen takarításért szeretne neki esni a szobaléálynak, de uralkodik magán)*. Talán megihatnám itt a kávémat?

SZOBALÉANY. Nem lehetetlen. de az első reggelit a dámák visszavonultan a boudoirban szokták elfogyasztani.

AMÁLIA. *(Látszik, hogy pukkadozik, félre.)* Az istennyila ütne bele az ilyen előkelő szokásokba. *(Erőt vesz magán és nyájasan a szobaléányhoz)*. Talán ma még kivételesen szíves lesz, s ide hozza a kávémat.

SZOBALÉANY. Nem szólhatok óhajtása ellen, de helyeselni, nem helyeselhetem. *(El balra.)*

AMÁLIA. Rettenetes, hogy legyűrök az embert azzal az istenverte előkelőséggel. *(A faliképeket megigazítja.)* De el ne áruljon neki!

INAS. Óh én diszkrét vagyok. Én már tudom, hogy mi az a diszkrécio.

Az uraságba én már beleszoktam. El is felejtettem, hogy nem régen még csak bolti kifutó voltam. Szép az ilyen előmenetel és ha így haladok, elérhetem, amire a szívem vágyik.

AMÁLIA. Hát mi az Isten csodájára vágyik?

INAS. Szerecsen inas szeretnék lenni, cilinderben! És így ülni elől az autóban!

AMÁLIA. Szerecsen?

INAS. Hiszen van itt koromfesték elég. A hajam meg a szájam, úgyis azt mondják elég szerecsenes. *(Szobaleány balról hozza be a reggelit, s azután, hogy a reggelit az asztalra letette, indul kifelé.)*

AMÁLIA *(utána szól)*. Küldje be a leányomat.

SZOBALÉÁNY *(gúnyosan)*. Majd jelentem neki, hogy méltóságod kérni méltóztatik. A kisasszony, éppen láttam, a konyhába ment. Igen. A konyhába!... *(El balra.)*

IV. JELENET.

(Amália. Helén. Szobaleány.)

HELÉN *(balról jön)*. Parancsolsz anyám? *(Inas el jobbra.)*

AMÁLIA. Ül le gyermekem.

HELÉN. Nagyon komoly vagy. Félek...

AMÁLIA. Apád megtiltotta ugyan, hogy Georg úrról még csak beszéljek is veled, mert hallani sem akar a dologról, de én nem állom meg!

HELÉN. Óh Istenem!

AMÁLIA. Fiam, mikor elmentél Aireszbe, én már akkor tudtam, hogy vagytok Georg úrral. Semmi kifogásam nem volt, nem lehetett és ma sincs.

HELÉN. Óh anyám, milyen jó vagy...

AMÁLIA. Hiába vagyok jó, ha kipukkadok is a jóságtól, akkor se segíthetek.

HELÉN. Miért ne segíthetnél?

AMÁLIA. Amíg te a háborús blokád miatt két esztendeig oda voltál, — atyád milliomos lett!

HELÉN. És egy milliomos leánya nem lehet boldog?

AMÁLIA. Nem! A felesége sem lehet boldog! Hogy az istennyila ütne bele abba a milliókba! *(Hol fel-áll, hol leül, hol jár-kei a jelenet folyamán, de folyton ügyel arra, hogy a kendő ne legyen csúszék róla.)*

HELÉN. És mi köze a millióknak az én boldogságomhoz?

AMÁLIA. Mi köze? Az a köze, hogy apád egészen megbolondult és engem is megbolondított már egészen! Azelőtt ide adta rendesen a konyhapénzt. Most kétfélmillió dollár ára Villanykörte-részvényt adott, csak úgy ajándékba és azóta nem tudok aludni se, mert a villanykörte hol felmegy, hol lemegy...

HELÉN. Ne gondolj rá!

AMÁLIA. Ne gondolj rá? Ne gondolj rá? De muszáj! Nem tudom micsoda istenverte mérge van a pénznek, de az belevesz magát az emberbe és ha éjszaka felébredek, akkor is arra gondolok, hogy vajjon holnap felmegy-e a villanykörte, vagy lemegy?!

HELÉN. Add el!

AMÁLIA. Add el! Add el! De mikor adjam el? Hát ha azután felmegy?!

HELÉN. Jó, hogy semmim sincsen...

AMÁLIA. Mondhatom nekem is addig volt jó dolgom, míg csak droguisták voltunk. Semmi bajunk se volt. Most az apád mindig előkelő akar lenni. A milliomosokat kell majmolnunk! A nagy Operába kell mennünk! Hiszen jó, jó, csak ne énekelnének és ne muzikálnának ott folytonosan! És az embernek a szomszédja, aki rongyos pár százezer dollárt nyert, — sötétben parizert eszik. Az ember megkívánja tőle.

HELÉN. Hát miért nem állsz anyám egy kicsit a sarkadra?

AMÁLIA. Letorkol. Tudod mindig hirtelen volt és nem csinálhatok patáliát a személyzet miatt. Óh, ha ezt a szobaleányt egyszer megtéphetném! De túrni kell, mert a milliomosoknak ilyen előkelő szobaleányt kell tartani, s finom szakácsnét, aki úgy lop, de úgy lop, mint majd az apád szójárását használtam, úgy lop, mint a pinty!

HELÉN. Hát ha így állunk, várunk kell, míg a papa beleszokik a milliomoságba.

AMÁLIA. Óh szegény gyermekem, apád aligha fog beleszokni a milliomoságba.

HELÉN *(örömmel)*. Miért, elveszti a milliókat?

AMÁLIA *(meghatottan könnyezik)*. Szegény gyermekem, atyád nem sokáig lesz milliomos, mert talán

néhány óra múlva már többszörös milliárdos lesz!

HELÉN. Jesszusom!

AMÁLIA. Milliárdos! Atyád az északi államokban megvett 15 hajó-rakomány lyukas textilzsákot. Csupa csupa lyukas zsákot! És most Ausztráliában megveszi a foltnak valót! Minden zsák megtalálja a foltját és a foltzott zsákok értéke milliárdokat jelent! Dollárban...

HELÉN. S a milliárdos leánynak aztán igazán nem szabad boldognak lennie...

AMÁLIA. S azt gondold, hogy a milliárdos felesége lehet boldog? Milliomosnak is nehéz lenni, hát még mily nehéz lehet milliárdosnak lenni! Hiszen ha én egyszer istenigazában kipakolhatnék! De nem lehet, nem lehet, letorkolnak, hogy mit mond a világ? *(A telefon csenget. Helén odamegy, s hallgatja a beszélőt, azután anyjához fordul.)*

HELÉN. Valami Boumbey beszél és kérdi, hogy eljöh-e?

AMÁLIA. Igen, jöhet! Hiszen ha ezt is a kezem közé kaphatnám egyszer!

HELÉN *(a telefonba)*. Igen, igen, tessék! *(Amáliához.)* Ki ez a Boumbey?

AMÁLIA. Egy számár, gazember, de atyád pénzügyi zseninek tartja. Valami kávéházban szedte fel, s azóta atyád legfőbb tanácsadója. Ő maga nem kezdhet semmihez, mert azt mondja: száraz a keze és mindig pechje van. A háború alatt Európában volt, összeszedett egy pár millió lengyel bankót, ellógott vele, s mire átkelt a tengeren, a bankónak a kurzusa úgy leesett, hogy nem volt érdemes a hajóról kihozatni a kofferjét, mert a hordár többbe került volna.

HELÉN. Igazán zseni lehet.

AMÁLIA. Atyád annak tartja és ennek a zsáküzletnek az eszméjét is tőle kapta.

SZOBALÉÁNY *(balról jön)*. A frizérnö várja Méltóságodat. *(El balra.)*

AMÁLIA. Tyű, ha én egyszer megtéphetném ezt a szobaléányt, tiz frizérnö se tudná rendbeszedni! *(El balra, kifelé menet lecsúszik róla a kendő, maga is megrémül és Helén riadtan nézi.)*

V. JELENET.

(Helén, Beong, később Georg.)

HELÉN *(pár pillanatig tépelődik magában, azután mintha elszánta volna magát, a jobb ajtó felé indul. Ebben a pillanatban megnyílik az ajtó és bejön Beong, egy félliteres üveggel)*. Ah, jó reggelt Beong úr!

BEONG. Jó reggelt? Nincs jó reggelt! Csak jó éjszaka van, mert az éjszaka ezt a sötét komor és zordon! Nekem való! Nem olyan, mint a reggel, s mint ez a liliomtej.

HELÉN. Haragszik Ön erre a bolondságra!

BEONG. Az emberekre haragszom, s különösen a nőkre, akik olyan ostobák, hogy liter számra hordják ezt a kotyvalékot! *(Ügyetlenkedik a gummicsővel.)*

HELÉN. Szabad segítenem?

BEONG *(sötéten)*. Szabad. *(Helén a vízcsapot megnyitja, majd lezárja.)* Nem mondom, hogy köszönöm, mert én élő embernek ezt sohasem mondtam, de hálából majd segíték felrobbantani az édes apját!

HELÉN. Felrobbantani az apámat?

BEONG. Igen, pukkasztom!

HELÉN. Miért haragszik az édes apámra?

BEONG. Mert én minden embert gyűlölök. Kegyedet kivéve.

HELÉN. Nagyon kedves.

BEONG. Nem vagyok kedves, csak őszinte vagyok. Én nem tagadom, hogy mióta maga haza jött, megzavarta a lelkem egyensúlyát. Én tudom, hogy maga Georg urat szereti!

HELÉN. De uram!

BEONG. Ne, ne haragudjék! Okosan teszi, ha őt szereti; én boldogtalan lennék, ha engem szeretne, mert kizökkentene a világnézetemből! Ha egy emberi lényt szeretnék, az emberiség iránt való megvetésem és utálatom csorbát szenvedne. Én tehát csupa önvédelemből robbantom fel az édes apját, s magát férjhez adom Georg úrhoz.

HELÉN. Csak úgy férjhez ad, egész egyszerűen?

BEONG. Nem egyszerűen, hanem nagyszerűen. Nagyon jól tudom, hogy a papa ellenzi, de felrobbantom! Kapóra nézett be most hozzám egy piccardói barátom, aki olyan szerencsés fickó volt, hogy ott állatorvosi állást kapott. Boldog ember-

Az állatok között élhet! Mondja kisasszony, látott Ön már világeletemben valaha egy beteg kis borjút, s belenézett annak a szemébe?

HELEN. Nem. Nem.

BEONG. De nem térek el a tárgytól! Hát ezzel az én Schowing barátommal, aki minden hájjal megkent agyafurt fickó, ezzel együtt felrobantjuk a maga papáját!

HELEN. De csak képletesen!

BEONG. Képletesen, de alaposan! Schowing, mint ahogy egy jó állatorvoshoz illik, most mellesleg politikában utazik, és ebből akar gazdag ember lenni. De ez mellékes, az a fő, hogy én magát férjhez adom! Akár tetszik, akár nem! Remélem: tetszik. *(Elrobog jobbra.)*

GEORG *(egy pillanat mulva jobbról)*. Beong úr mondta, hogy egyedül van édes, és engem vár *(kezet csókol)*.

HELEN. Ezt ugyan nem mondtam neki, de jól kitalálta. Kedves Georg, sajnos, ma sem tudok jobb hírt mondani. Úgy látom, hogy amíg én oda voltam, itt megbolondult az egész világ!

GEORG. Csak én nem, én a régi vagyok és az is maradok.

HELEN. Szentül hiszem. De igazán csodálom, hogy magát nem szédítette meg az a lelki nyavalya, amiről voltaképpen nem is tudom, hogy micsoda.

GEORG. Olyan lelki influenzaféle, amely ellen úgylátszik egyetlen szer a szeretet. Lássá, nekem, amíg oda volt, se jutott eszembe a pénz hajszolása, sohasem vágytam a most divatos szórakozásra. Csak vártam magát, vártam úgy...

HELEN. Úgy, ahogy én vártam azt a napot, amelyen megnyílik a sorompó és haza indulhattam.

GEORG. És én olyan, mondhatom, áhitatos és megszentelt érzésekkel vártam haza.

HELEN. Mint amilyenel talán még nagyon sokáig várnunk kell.

GEORG. Óh várni és túrni, mindig várni és túrni. Amíg a kényszerűség állt előttünk, ez nem volt nehéz, de mikor a szeszély, hóbort és a gőg áll élénk, mégis tennünk kellene valamit!

HELEN. De mit?

GEORG. Még nem tudom, de érzem, hogy az ilyen akadályok ellen kötelességünk küzdeni!

HELEN. Úgy vettem ki a szavá-

ból, hogy ez a Beong is forral valamit azzal a barátjával, aki most nála van. *(Az előszobából csengetés hallatszik.)* Bizonyosan ez a Boubmey jön. Miféle ember ez?

GEORG. Egy éhenkorász kullancs. Én azt hiszem, hogy ez az ember voltaképpen valaha pincér lehetett egy olyan kávéházban, ahová életükben halhatatlan költők, borbélyok és vígécek jártak. Mindenkiről ragadt rá valami.

HELEN. Bizonyosan ő is ellenünk van.

GEORG. A papának akar azzal is a kedvében járni!

HELEN. Akkor kérem, menjen maga most vissza. *(Georg hirtelen kezet csókol. El jobbra.)*

VI. JELENET.

(Helén. Inas. Boubmey. Boubmey megjelenik a közép ajtóban, egy lépést tesz előre, s keresett előkelőséggel meghajtja magát. Inas hátulról megkapja és visszapenderíti.)

INAS *(bejelenti)*. Boubmey úr! *(Inas el a középén.)*

BOUMBHEY *(mintha semmi sem történt volna, meghajtja magát)*. Mély tisztelettel üdvözlöm a rózsabimbót, mely a ház úrnőjének bokrán termett!

HELEN. Uram, azt mondták nekem, hogy Ön pénzügyi zseni. Ha eddig kételkedtem volna, most már elhiszem, mert ilyen bókot csak egy börze-zseni mondhat. Szólok a bokornak, az Ön látogatása nyilván annak szól! *(Biccent a fejével és el balra.)*

BOUMBHEY *(utánanéz, magában)*. Nem értem, miért nem találta szavaimat zseniálsnak? Talán nem ismeri azt a régi spanyol balladát, mely, ha emlékezetem nem csal, úgy kezdődik, hogy: Rózsabokorban jöttem a világra!

VII. JELENET.

(Boubmey és Beong.)

BEONG *(jobbról jön, egy közép nagyságú korsóval. Amint meglátja Boubmeyt, megáll, felborzolja a haját és keményen rászól Boubmeyre)*. Maga izé!!

BOUMBHEY: Izé?!

BEONG. Igen! Jöjjön, segítsen! Egy zseni mindenhez ért!

BOUMBHEY. Igen, én az vagyok. Miben lehetek segítségére?

BEONG. A vízesapot nyissa majd meg. *(Beong a korsóba a nyitott tartályból fehér port kanalaz és aztán a gummicsővet beletartja a korsóba.)* Eressze meg!!

BOUMBHEY *(megegerszti a csapot)*. Zseniális dolog ez a liliumtej-puder. Buknak rá a nők. Hiába, a legjobb üzlet az emberi ostobaság kihasználása. A nők hiúsága pedig a legjobb pénzforrás. Mindig a nők felé kell orientálódni! Minden asszonyt meg lehet főzni. Én úgy főzöm őket, mint a pinty.

BEONG. Pinty? Magára is ráragadt a Jumper úr rossz szokása, maga is pinytel már?!

BOUMBHEY. Majd leszoktatom őt is erről; nem való, hogy egy igazi úriembernek ilyen rossz szokása legyen! Nagyszerű folyadék ez a liliumtej!

BEONG. Úgy látom, Ön nagy tisztelője ennek a pancsnak. Pedig ez undorító dolog. Először jött egy színesznő és elvitt 2 decit, jött egy hentesné, elvitt $\frac{1}{2}$ litert, most jött egy libamájpástétomkonzervvel kereskedő hölgy, s ez már 4 litert visz.

BOUMBHEY. A zsenik joga a buták kihasználása. Ez a lángész előjoga!

BEONG. Elég!

BOUMBHEY. Nem értem miért háborodik fel Ön, ha én a zseniket védem?

BEONG. Elég! Elég! Értse meg már, zárja el a csapot!

BOUMBHEY. Vagy úgy? Ön a vízre értette, hogy elég? *(Elzárja a csapot, de míg azzal ügyetlenkedik, a gummicső végén sok víz kifolyt s nagy töcsa lesz a padlón.)*

BEONG. És Ön azt mondja, hogy Ön zseni? És egy vízesapot nem tud idejében elzárni? Maga zseni? Ajánlom: használjon maga is liliumtejet! Vegyen vagy 15 litert! *(Gőgösen el jobbra.)*

BOUMBHEY. Ez az ideális anarchista rettenetes egy szerzet.

VIII. JELENET.

(Boumbey. Amália. Amália jön balról utcai ruhában.)

BOUMBHEY. Boldog vagyok, hogy üdvözölhetem a teljes pompájában díszlő rózsabokrot.

AMÁLIA. Ne bolondozzon már megint, elég bajom van nekem így is!

BOUMBHEY: És mi a baja, ha szabad érdeklődnöm?

AMÁLIA: A fésülőnő úgy megcibál, hogy szeretném felpofozni, a manikűr úgy meggyötör, hogy sírva fakadok, a pedikűr meg úgy megvagdál, hogy alig birok járni. Rettenetes dolog ez a milliommosság!

BOUMBHEY. Ez csak a megszokás dolga. Egy fél év alatt úgy fogja érezni magát, mint az angol külügyminiszter felesége és akkor majd belátja, amit már annyiszor mondtam, hogy egy olyan hú barát...

AMÁLIA. Hú barát?

BOUMBHEY. Igen asszonyom, Önnek sírig hú barátja. Mert higgye el asszonyom, hogy egy milliomosnő nem élhet barát nélkül a világban.

AMÁLIA. Ilyen vén asszony mint én?

BOUMBHEY. Ne sértegessen engem asszonyom, a saját maga kisebbitésével! Az én izlésem kifinomodott és nem lehet gúny tárgyává tenni!

AMÁLIA. Lássa. Lássa, ez is milyen bolond beszéd. Amíg régen délelőttönként papucsban és schlafrokban láttott, sohasem mondott ilyeneket!

BOUMBHEY. Nem, mert még akkor tudtam uralkodni érzelmeim felett.

AMÁLIA. Hát csak uralkodjék továbbra is. Elég baj nekem, hogy az uramnak barátja.

BOUMBHEY: Asszonyom! Ön nagyon igazságtalan, lássa olyan önfeláldozó barátja vagyok, hogy már ki is kerestem azt a szép villát, amelyet Jumper barátom meg fog venni. Már beszéltem is a tulajdonossal. Ma két óráig vár. Csak már jönne Jumper barátom!

AMÁLIA. A szegény már reggel óta ott izzad a főpostán a kábel-telefon fülkéjében.

BOUMBHEY. Tudom, s várja a hirt arról, hogy az ausztráliai ügynök idejében lekötötte-e a zsákfoltokat! Azt hiszem a dolog holtbizonyos. *(Kívülről csengetés.)* Talán már jön is!

AMÁLIA. Nem, nem ő csengetett. Mióta milliomos, mindig hármat csenget, mert rájött, hogy a miniszternek hármat csengetnek, ha belép a minisztérium palotába.

BOUMBHEY. Lássá, ő milyen szépen belejön!

IX. JELENET.

(Előbbiek. Inas. Thymber.)

INAS (bejelenti). Thymber úr!

AMÁLIA. Nem tudom, hogy kicsoda, de bejöhet. (Inas el a középén.)

THYMBER (jön a középén talpig gyászban). Asszonyom, mint férjének barátja, mély részvéteimet jötem tolmácsolni.

AMÁLIA (felsikít és félajultan a székre hanyatlik).

THYMBER (Boumbey-felé). Úgy látszik a szegény özvegy nem tudja, hogy a férjét megütötte a guta a kávéházban!

BOUMBÉY. Az én Jumper barátomat?

THYMBER (csodálkozva). Jumper? Jumper? Hát nem Dorwet úr lakásán vagyok?

BOUMBÉY. Nem, ez Jumper úr lakása!

AMÁLIA. Uram, Ön halálra ijesztett!

THYMBER. Bocsanat asszonyom! Tévedtem! Tévedni emberi dolog, t. i. én Dorwet urat és annak a felelőséget sem ismerem, de lakás igénylő vagyok s tetszik tudni, az ilyen hirtelen halál-esetek mégis lehetőséget adnak az embernek, hogy valahová berekviráltassa magát! Én t. i. leléptem a lakásomat, hogy kihasználhassam a housse-ot s belebuktam. Most nincs se pénzem, se lakásom.

AMÁLIA. Tehát Ön az oka, hogy nincs lakása.

THYMBER. Nem. A börze az oka! Én ártatlan vagyok.

BOUMBÉY. Az mindegy! A lakásrekvirálás itt még e pillanatban tárgytalan, de esetleg órák kérdése, hogy...

THYMBER. Hát szabad reménylenem talán...

BOUMBÉY. Nem, uram, én nem szoltam semmit és nem szólok semmit!

THYMBER. Így hát megint lakás nélkül kell távoznom. De résen állok! (Meghajlta magát, el középén.)

AMÁLIA. Lásza ezt az ijedtséget is a millióknak köszönhetem. Ha nem lenne milliomos, Jumper most itthon mérné a szappant! Igazán nem tudom, hogy örüljek-e a milliárdoknak.

BOUMBÉY. Asszonyom, egészen nyugodtan örüljön! Nem rossz érzés az, ha az ember milliárdos. Egyszer

már én is éreztem ezt, persze nagyon rövid ideig tartott az örömem, de hát ki tehet arról, hogy ez az átkozott lengyel bankó úgy lecsúszott, mint a pinty (mikor már kimondta ezt a szót, a kezét a szájához kapja).

AMÁLIA. Nagyon sajnálom, hogy maga nem milliárdos, mert ha az lenne, reánk sem nézne!

BOUMBÉY. Ne sajnáljon, hanem vigasztaljon meg benső, legbenső, legeslegbensőbb barátságának milliárdokat érő kincseivel. (Kívülről erősen háromszor cseppetnek.)

AMÁLIA. Ő jön!

X. JELENET.

(Előbbiek. Jumper. Inas. Jumper belép a középpánton. Inas fürgén előre ugrik.)

INAS (bejelenti). Jumper úr! (Jumper egy fogással hátrapenderíti az inast.)

BOUMBÉY (az inashoz). Szamár, a milliárdost a saját lakásában nem kell bejelenteni!

JUMPER (felhevülten az íróasztal előtti székhöz rohan és beleveti magát). Az ügylet rendben van, megvannak a milliárdok, szinte szédülök. (A fejéhez kapkod.) Ki kellene operáltatnom a vakkeletemet.

AMÁLIA. Az Istenért, rosszul vagy?

JUMPER. Attól félek, hogy az örömtől megüt a guta, ezt kellene valahogy ellensúlyozni! Disznó meleg is volt abban a fene fülkében! (Kigombolja mellényét és a gallérját.) Rettenetes volna, ha most úgy megütne a guta, mint a pinty!

BOUMBÉY. Még senkit sem ütött meg a guta azért, mert milliárdos lett! Engem sem ütött meg. Engem inkább akkor kerülgetett, mikor lecsúsztam!

JUMPER. És mit tettél?

BOUMBÉY. Mit tettem? Vizes ruhát tettem a fejemre!

JUMPER. Adjatok vizes ruhát a fejemre! (Amália indul kifelé.)

BOUMBÉY (Amáliához). Megálljon! Csak nem leplezzük le a dolgot a cselédség előtt?!

JUMPER. Inkább inkognitó üssön meg a guta?!

BOUMBÉY. Itt vagyok én, megmentelek, van itt víz! (Előveszi a zsebkendőjét és megmártogatja a földön a víztócsában és a vizes kendőt Jumper homlokára teszi.)

JUMPER. Ah, újra éledek!
AMÁLIA (*Boumbeyhez*). Hát miért nem a csapról eresztette?

BOUMBEY. Életveszély esetén a zseni ilyen részletekkel nem törődik!

JUMPER. Kezdek magamhoz térni! Úgy felfrissülök, mint a pinty!

BOUMBEY. Kérlek szokj le erről. Ez nem illik egy milliárdoshoz, mert a milliárdost mindenki utánozza. Azt fogják hinni, hogy ez előkelő dolog és egy hét mulva az egész főváros a pintyet fogja emlegetni!

JUMPER. Ebben igazad van, erről csakugyan le fogok szokni.

BOUMBEY. Csak akarni kell.

JUMPER. Akarok akarni, s egy-kettőre úgy le fogok szokni róla, mint a pinty! (*Hirtelen a szájához kapja a kezét.*)

AMÁLIA. Úgy-e most már nem szédülsz, jobban vagy?

JUMPER. Hála Istennek, a krízisen úgy látszik túl estem!

BOUMBEY. Legfőbb ideje, mert a villa tulajdonosa már vár reánk!

JUMPER. Ugyanaz, akiről tegnap beszéltél?

BOUMBEY. Az, az, urasági villa. Két óráig vár.

AMÁLIA. Igen, nekem is kotyogott valamit.

JUMPER. De asszonyom!

AMÁLIA. Nekem ne mondd azt, hogy asszonyom!

JUMPER. Kérlek, ne feledkezz meg magadról!

AMÁLIA. Ez már mégis sok. Nekem mondja, hogy asszonyom! Hát milliárdosok azt mondják a feleségüknek, hogy asszonyom?

BOUMBEY. Igen, asszonyom!

AMÁLIA. Rettenetes, ezt már aligha fogom kiállani.

JUMPER (*előhúzza a zsebóráját*). Hát azt hiszem...

BOUMBEY (*hirtelen rákiált*). Mit csinálsz?

JUMPER. Azt nézem, hogy hány óra?

BOUMBEY. Szerencsétlen, egy milliárdos sohasem nézi meg a maga óráját.

AMÁLIA. Hát mit csinál?

BOUMBEY. Megkérdezi a titkártól, hogy hány óra?

JUMPER. De még nincs titkárom!

BOUMBEY. Majd kerítünk egyet.

JUMPER. Szeretném már, ha volna.

BOUMBEY. Miért lett ez egyszerre olyan sürgős?

JUMPER. Szeretnék a titkárommal titokban parizert hozatni. (*Amália és Boumbey nagyot sóhajtanak.*) Látom ti is szeretnétek parizert enni.

BOUMBEY. De egy milliomosnak nem illik parizert enni.

JUMPER. Azért szeretnék titokban enni.

AMÁLIA. Én is.

BOUMBEY. Én se mondanék nemet.

JUMPER. Rettenetes, hogy az ember nem ehetik tízóraira parizert.

BOUMBEY. Megmentelek! Elmegegyek és a szomszéd fűszerestől hozok parizert.

AMÁLIA. Végre egyszer okos dolog is csinál.

JUMPER. Csak ügyesen. Aztán hozzád kiflit is. (*Pénzt ad neki, Boumbey el a közepén.*) Mégis zseniális ember ez a Boumbey.

AMÁLIA. Ha evésről van szó.

JUMPER. Zsákot nem eszik, mégis ő találta ki a zsáküzletet.

AMÁLIA. Kérdés, hogy jó üzlet lesz-e?

JUMPER. Bizonyosan!

AMÁLIA. Én nem örülök neki, attól tartok, hogy ha milliárdosok leszünk, még nehezebb lesz az életünk.

JUMPER. Ne gyerekeskedj, az ember mindent megszokik.

AMÁLIA. Látom, mégis parizert akarsz enni.

JUMPER. Néha elfog valami gyengeség.

AMÁLIA. Igen, elme gyengeség.

JUMPER. Micsoda beszéd ez, hogy mersz te nekem ilyeneket mondani? Azt hiszed, hogy ez a hang illik egy milliomos családba?

AMÁLIA. Hát az illik, hogy tisztességes asszony létemre reggel nadragban kell járnom? Hát ez illik?

JUMPER. Az lehet, hogy neked nem illik, de általában igen is illik, mert ez most szokás és ami szokás, az illik.

AMÁLIA. Hát az nem szokás, hogy az ember ahhoz adja a leányát, aki kéri és akit a leánya szeret?

JUMPER. Megtiltom, hogy erről a dologról beszélj! Elvégre vagy milliomos vagyok, vagy nem.

BOUMBEY (*Óvatosan jön a közepén*). Itt a mentőangyal. (*A zsebéből papírcsomagot s abból parizerszele-*

teket és kifliket szed elő. Jumper és Amália kapnak rajta.) Ide álljunk egy csomóba, mintha beszélgetnénk, nehogy valaki rajtakapjon bennünket, hogy parizert eszünk. (Balra előre állnak.)

JUMPER (tele szájjal). Pompás!

AMÁLIA (tele szájjal). Milyen ostobák, akik a millimosságra vágnak, holott a szegény ember bátran ehetik parizert.

BOUMBEY (tele szájjal Amáliához jelentősen). De a tiltott gyönyör edesebb.

JUMPER. Jó volna most egy pohár sör, a tetejébe.

BOUMBEY. Hoztam! (Benyul a redingotja hátszöszébe és kihúzza egy üveg sört.)

AMÁLIA. Ott talál valami ívőszerszámot. (A baloldali szekrényre mutat, ahonnan Boumbey egy üres tégelyt hoz elő, abba tölt. Előbb Amália, aztán Jumper és végül ő iszik.)

JUMPER. Na, így ki lehet bírni a milliomosságot! Van még?

BOUMBEY. Van. (Tölt neki, Jumper iszik. Ebben a pillanatban balról belép Beong. A baloldali szekrényhez megy, onnan kivessz valamit, egy pillantást vet a megdermedve álló csoportra, aztán balra elmegy.)

JUMPER. Pompás ember ez a Beong! Láttatok, hogy látta, hogy én iszom és nem szólt. Diszkrét ember! Ilyen titkár kell nekem!

BOUMBEY. Majd keresünk egy jó titkárt.

JUMPER. Hop! Hop! Egyszerűen kinevezem Beongot titkárommá. Olyan titkár lesz, mint a piny. (A kezét a szájára kapja.)

BOUMBEY. Ezt az ideális anarchistát?

JUMPER. Ezt! Egy milliárdosnak sincs anarchista titkársa! Hát ez egy jó trükk lesz! Mi?

AMÁLIA. Igazad van! Azt nevezd ki titkárnak, akit akarsz. Ha az ember milliárdos, azt teheti, amit akar!

JUMPER (Boumbeyhez). Látod, ő is belejön szépen!

BOUMBEY. Hát átmenetileg nem bánom, nevezd ki Beongot. (Félre.) Majd kifüstölöm én ezt az állatorvost.

JUMPER (csenget, középpajton inas bejön). Beong úr jöjjön be. (Inas el jobbra. Egy pillanat múlva jön jobbról Beong.)

XI. JELENET.

(Előbbiek. Beong, később Helén.)

JUMPER (belépő Beonghoz). Kedves Beong! Kinevezem Önt titkárommá. Kelt mint fent.

BEONG (félre). Titkár? Így még jobban robbanthatom! (Fent.) Iménti becesére válaszolva; igent mondom!

JUMPER. Rendben van! Mondja titkár úr: hány óra?

BEONG. Egy óra mult öt perccel.

BOUMBEY. Akkor hát készülődniünk kell.

JUMPER (Amáliához). Menj, menj, tégy kalapot. Helén is készüljön, siessetek! (Amália el balra.) Titkár úr; csengessen az inasnak!

BEONG (csenget. Inas megjelenik a középpajton). Titkár úr, mondja meg az inasnak, hogy hozzon egy autót, de nem taxit, hanem valami garázsból; holnap úgyis veszek két autót, hát már ma is szabad az embereknek azt hinniök, hogy a saját autómön járok. Tehát nem taxit! (Inas indul.) Megállj te számár, hiszen a titkár úr még semmit sem mondott!

INAS. Hiszen hallottam, hogy mit tetszett mondani.

JUMPER. Semmit sem hallottál. Titkár úr mondja!

BEONG (inashoz). Autó, nem taxi garázs, magánjellegű. Sietni! (Inas elrohan a középén.)

JUMPER. Na, apránként úgy belevőnk, mint a . . . (mielőtt kimondaná a pinyet, a kezét szájához kapja.)

BOUMBEY. Kérlek, csak vigyázz!

JUMPER. Vigyázok! Nos és mi a villának az ára?

BOUMBEY. Reggel tíz óráig tízmillió volt, tíztől-tizenegyig huszonötmillió, tizenegy-tizenkettőig harmincemillió, tizenkettőtől-egy óráig ebédszünet, egy órától kettőig harmincötmillió, óránként egy evőkanállal feljebb megy! Különbön holnapután már eladhatod a duplájáért.

JUMPER. Miért adnám el? Nem akarok én billiárdos lenni! Ha a zsákok és foltok összekeverülnek, meghozzák az én szerény polgári milliárdjaimat!

BOUMBEY. Valdd be, hogy igazán zseniális ötlet volt tölem ezt az üzletet ajánlani. Minden zsák megtalálja a maga foltját! Ez egy községes mondás és én ebből milliár-

dokat esiholtam ki neked. Ez az a folt mely tisztít!

JUMPER. Nagyon jó! És még azt mondja az arab közmondás, hogy: foltra nem ad a zsidó!

BOUMBEY. Nem foltra, hanem voltra! Nem v, hanem dupla w, vagyis wau.

BEONG. Wau? Aujnye de jau.

HELÉN (*balról jön*). Bocsánat apám, de nem mehetek most veletek, dolgom van itthon.

JUMPER. Dolgod? Hát mi dolog az, hogy dolgod van? Hogy mer neked dolgod lenni?!

HELÉN. Míg Aireszben voltam, sok kézimunkát csináltam, ezeket akarom most rendezni, amelyek az úton meggyűrődött, kivasalom.

JUMPER. Kivasalni? Te magad?

BEONG (*halkan Helénhez*). Csak robbantsa, bátran robbantsa!

HELÉN. Igen, természetesen magam akarom kivasalni, hiszen a saját kézimunkájával szívesen bibelődik az ember.

BOUMBEY: De egy milliárdos leánya! Az ég szerelméért: egy milliárdos leánya!

HELÉN. Milliárdos leánya? Hát vegyétek úgy, hogy ez csak szeszély. A milliárdos kisasszonyok, azt mondják, szeszélyesek. Hiszen ha a férfiakat megbolondítja a pénz, akkor a nőknek is joguk van attól megbolondulni.

BEONG (*Helénhez súgva*). Csak pukkassza! Robbantsa!

JUMPER (*szigorúan*). Helén!

BOUMBEY. Kisasszony, gondolja meg, az ég szerelméért!

JUMPER. Mit beszélsz itt az ég szerelméről; az ég szerelmének ehhez semmi köze sincs! Az ő szerelme az oka mindennek, nem az ég szerelme!

HELÉN. Apám, de talán nem idegenek elé való ez a dolog!

JUMPER. Ezek nem idegenek! Bátran kijelentem előttük, hogy Georg úrral szakítanod kell! Egyszerűen kidobom s úgy repül, mint a (*kezét hirtelen a szájához kapja*).

BEONG (*súgva Helénhez*). Robbantsa! Robbantsa!

HELÉN. Kidobod azt, aki tizenöt év óta hű embered, csak azért, mert...

JUMPER. Kidobom! Mindenféle közönséges droguistának nem adom a leányomat.

BOUMBEY. Úgy van! Messaliance kizárva!

HELÉN. Droguista? Te is az voltál és még ma is az vagy. És Napoleon káplár volt.

BOUMBEY. De nem adta a leányát káplárhoz!

JUMPER. Hajthatatlan vagyok! Nincs pardon! Távozz a szemem elől, majd megtörlek! Georg urat csak bízd rám!

HELÉN. Én benne bízom. (*El jobbra.*)

XII. JELENET.

(*Előbbie. Helén nélkül.*)

JUMPER (*egy kis szünet után*). Hát Napolon kihez adta a leányát?

BOUMBEY. Azt hirtelenében én sem tudom.

BEONG. Nem volt leánya!

BOUMBEY. De ha lett volna, akkor sem adta volna egy droguistához.

JUMPER. Ezt én sem teszem, nincs rá eset! Egyszerűen úgy kidobom Georg urat, mint... (*Kezét a szájához kapja.*)

BEONG. Ha titkárnak joga van a családi titkokat tudni, egy megoldást ajánlanék.

JUMPER. Megengedem, hogy beszéljen.

BOUMBEY. Hagyja hallani.

BEONG. Egy milliárdos senkit sem dobhat ki! Ez nem úri dolog. Az ilyen — bocsánat — droguistának való elintézés. Helén kisasszony, ha megveszik a villát, holnap innét ugyanis kénytelen lesz kimenni, mert hiszen egyedül nem maradhat a lakásban a Georg úrral. Ez természetes. Már most előkelő gesztussal tessék behívni Georg urat és azt mondani neki: „Tisztelt úr, Ön tizenöt évig hű emberem volt. A leányomat nem adom Önnek, de Önnek adom elismerésem jeléül a lakásomat és a drogériát. Ezzel úrrá tettem Önt, Ön mint úr tudni fogja a kötelességét! Az ég Önnel!” Azután méltóztassék sarkon fordulni és ruganyos léptekkel távozni. Ez uraim, milliárdoshoz illő megoldás!

JUMPER. Nem rossz, nem rossz! Hiszen alapjában tényleg derék fiú ez a Georg és megérdemli, hogy úrrá tegyem; nekem már ez az egész vacak úgysem jelent értéket!

BOUMBEY. De talán megfontolva a megfontolandókat...

BEONG. Uram, tudtommal Ön csak egy fél másodpercig volt elmé-

letben milliárdos. Én mint ideális anarchista jobban ismerem a milliárdos lelki világát és fenntartom javaslatomat.

BOUMBEEY. De hát ha nem fogadja el és semmi áron sem mond le Helénről?

JUMPER. Ez nem probléma. Egyszerűen nem beszélek vele! Titkár úr, írja meg az átruházási okmányt. Aláírom és amikor mi elmentünk, akkor adja át neki az én nevemben, s mondja meg neki mindazt, mit az imént mondott. Sőt többet is mondhat! *(Beong az íróasztalhoz ül és ír.)*

BOUMBEEY. Látom, hogy az Isten is milliárdosnak teremtett téged és ellenvetéssel nem zavarlak. Igazad van és szomorú volna, ha egy milliárdosnak nem lenne mindig igazad!

JUMPER. Ebben neked van igazad, pedig nem vagy milliárdos!

BOUMBEEY. Sajnos, ebben megint neked van igazad; de akinek milliárdos a barátja, abból minden lehet.

BEONG *(magában)*. Még akasztott ember is. *(Fent.)* Az okmány készen van, tessék aláírni.

JUMPER *(átfutott az íráson)*. Rendben van. *(Aláfirkantja az okmányt.)*

BOUMBEEY. Tanu nem kell?

BEONG. De uram, egy milliárdos aláírása mellé: tanu? Talán az utcáról akar felhívni valakit, vagy talán van két milliárdos a mellényzsebében?

BOUMBEEY *(félre)*. Ezek kezdenek letorkolni, határozottan az asszony felé kell orientálódnom!

XIII. JELENET.

(Előbbieik. Inas. Szobaleány. Amália.)

INAS *(a középjáraton beugrik)*. Itt az autó, mehetünk!

JUMPER. Kivel beszélsz?! Jelentsd a titkárnak.

INAS. Hiszen már hallotta!

BOUMBEEY. Jelenteni kell!

INAS *(Beong felé)*. Hát itt az autó, nem taxi. *(Elsiet jobbra.)*

BEONG. Az autó előállt.

JUMPER. Hát gyerünk! *(Csenget. Szobaleány balról belép.)* Szóljon a méltóságos asszonynak, hogy indulunk. *(Azután közelebb inti magához a szobaleányt és félhangon mondja:)* Azután, míg odaleszünk, ügyeljen a kisasszonyra, érti?! *(A szobaleány meghajtja magát. El balra.)* Te, izé, Boumbey, voltaképen

talán mégse kellett volna a szobaleánynak ilyen megbízást adnom. Összefér ez egy milliomos jellemével?

BOUMBEEY. Kérlek, a közmondás szerint senkisésem méltóságos úr a saját szobaleánya előtt!

JUMPER. Nos és meddig méltóságos úr egy milliárdos?

BOUMBEEY. Meddig?! Tetőtől talpig!

JUMPER. Nem így értem, hanem hogy mennyi ideig?

BOUMBEEY. Három napig. Ha van urasági villája, két autója, legalább egy jó barátja és egy titkársa, akkor demokratikus államban a milliárdos már excellenciás úr.

BEONG. Eo ipso.

JUMPER. Eo ipso? Mit jelent ez? valami akadályt vagy formaságot?

BEONG. Nem. Ez azt jelenti, hogy a milliárdos magától lesz excellenciás úr. Egy szép reggel, úgy dél felé, felébred, megveregeti a saját vállát és azt mondja maga magának: „Jó reggelt excellenciás uram, hogy méltóztattál aludni?” És ettől kezdve a milliárdos olyan excellenciás úr, mint a pinty. *(Kezét a szájához kapja.)*

AMÁLIA *(jön balról)*. Készen vagyok.

BOUMBEEY *(súgva Amáliához)*. Hódító jelenség! *(Jobbról beugrik az inas feketére mázolt pofával.)*

JUMPER. Megvesztél?

INAS. Nem, csak szereztem lettem! Utoljára, ha az első emeleti ügyvéd disznózsírban dolgozhatik, ha az aszfaltoltózó városi vezératyja, a negyedik emeleti mérnök státusz-férfiú lehetett, miért nem lehetek én szerezcsen?

JUMPER. Olyan demokratikusan szemtelen vagy, mint a *(kezét a szájához kapja)*.

BEONG *(félhangon Jumperhez)*. Tényleg erről tessék leszokni, mert a pinty a legjelentéktelenebb madarak egyike, s egyáltalán nem illik egy milliárdos ajkaira!

JUMPER. Gyerünk! *(El a középén Amáliával, utánuk Boumbey és az inas.)*

XIV. JELENET.

(Beong. Georg. Helén. Szobaleány. Takarítóné.)

BEONG. Most jövök én és robbantok! *(Kiszól jobbra.)* Georg úr, kérem egy percre! Kérlek kedves Schewing még egy perenyi türelmet kérek; azt

hiszem ütött a te órád és a szerenese valóban feléd fordul.

GEORG (*jön jobbról*). Nos?

BEONG. Ezennel ünnepélyesen átadom Önnek ezt az okiratot (*átadja*).

GEORG (*átfutja az írást*). Az üzletet és a lakást nekem adja, de a leányát, úgy-e nem!

BEONG. Most azt mondja még, hogy nem és holnap talán már más-kép beszél az öreg pinty. Mos jövök én: kinevezett titkárjává. Érti? Titkárja vagyok! És még jobban robbanthatok! Ön legyen nyugodt, biztosítom, hogy Helén az Öné lesz. Ha én összefogok Schowinggal, akkor az Ön ügye rendben van! Es most magára hagyom gondolataival, esetleg Helénnel. Igen várjon csak (*csenget, szobaleány jön balról*). Mondja meg a kisasszonynak, hogy a papájának a titkárja óhajt vele beszélni. (*Szobaleány el balra*.) Én Schowinggal még megbeszelem a részleteket. Tudom Helén kisasszony nem fog megharagudni, ha a papa titkárja helyett a saját titkárját találja itt. (*El jobbra*.)

HELÉN (*balról*). Azt hittem, Beong akar velem beszélni.

GEORG. De talán belenyugszik a cserébe. Nézze! (*Oda adja neki az okiratot*.)

HELÉN (*átfutja az írást*). Hiszen ez szép volna...

GEORG. Igen, de arról hallani sem akar, hogy maga a feleségem legyen.

HELÉN. Hát várunk türelemmel, vagy...

GEORG. Vagy küzdünk! Beong azt mondja, majd ő robbant; valami tervet forral egy barátjával, aki úgylátszik minden hájjal megkent fickó. (*Balról lassan megnyílik az ajtó s jön a szobaleány a takarító-nővel*.)

SZOBALÉANY. A méltósága azt mondta, hogy itt valami vizet pancsoltak ki. (*A jobb oldalra átmennek*.)

HELÉN (*Georggal együtt balra előre mennek*). Ezek utasításra lesnek reánk. Vigyázzunk. (*Hangosabban*.) Nem, én azt hiszem, egész héten ilyen szép marad az idő!

GEORG. Én attól tartok, hogy: előbb-utóbb esőt kapunk.

SZOBALÉANY (*jobbra elől a takarító-nőhöz, aki a víztócsákat száritgatja s keféli*). Hallja, ezek nekünk emlegetik az esőt!

XV. JELENET.

(*Előbbiek. Beong és Schowing. Jobbról jönnek*.)

GEORG (*intezéssel figyelmezteti őket, hogy vigyázní kell, mert a szobaleány leskelődik*).

BEONG (*bemutatja Schowinget Helénnek*). Schowing barátom, akitnek pompás terveí vannak. Majd ő elmondja. (*Halkan Georghoz*.) Nem lehetne ezeket a nőket kiküldeni?

GEORG (*súgva*). Ez a leggyanúsabb lenne!

BEONG (*súgva*). No majd én lefülelem őket és Schowing addig előadhatja a plánumot. (*Georg, Helén és Schowing balról egy kicsit hátra vonulnak s élénk beszélgetést jeleznek. Beong előre jön jobbra, a szobaleányhoz*.) Jó a viasz, amelyet használnak?

TAKARÍTÓNŐ. Elég jó.

BEONG. Akkor bizonyosan más drogériában vették, nem itt.

SZOBALÉANY (*aki különben folytatón balfelé fülel*). Hát itt a pudertől kezdve minden rossz?

BEONG. Nem, de az ember elvből leszólja a saját munkaadóját; ez már úgy illik, nem igaz?!

TAKARÍTÓNŐ. Nagyon igaz, tökéletesen igaz!

BEONG. Nézze, kérem, ott hátrább is van még egy fakó folt a földön.

TAKARÍTÓNŐ (*megnézi a karkötő óráját*). Azt ma már nem bánthatom, kötelezett munkaidőm egy félóra múlva lejár és így nem érdemes már belekapni!

BEONG. S legalább egy negyed óráig pihenni kell előbb, hogy az embernek legyen elég lelki ereje abbahagyni a munkáját!

SZOBALÉANY. Nagysád talán máma túlórázhat.

TAKARÍTÓNŐ. Ma nem lehet, négy óraker jön az énektanárnó hozzám!

SCHOWING (*fent*). Tehát meggyeztünk!

GEORG. Kezdeni csak kell valamit!

HELÉN. Sajnálom, hogy így van a dolog, de belátom, hogy valamit tenni kell. Anyámnak mindenesetre elmondom ezt a tervet.

SCHOWING (*kezet csókol Helénnek*). Tehát, szerenese fel! A viszontlátásra!

HELÉN (*kezet fog Georggal és Beonggal*). A viszontlátásra! (*El balra*.)

BEONG. Tehát fel a vitorlákkal és

robbantunk! Hiába, a politika mindenre jó! (El jobbra Georggal és Schowinggal.)

XVI. JELENET.

(Szobaleány. Takarítónő, később Beong. Szolga. Inas és Thymber.)

SZOBALÉÁNY (kis szünet után).
Úgyan mit süttötek-főztek ezek itt?

TAKARÍTÓNŐ (megnézi az óráját). Főztek? Süttötek? Maga Nagysád úgy látom rosszul van felvilágosítva! Ha maga szobaleányi alkalmazott, mit törődik azzal, hogy mit sütnék-főzzenek?! Az a szakácsnői alkalmazott hatáskörébe tartozik.

SZOBALÉÁNY. De azt is mondták, hogy robbantanak!

TAKARÍTÓNŐ. Ahhoz meg pláne semmi köze sincsen! A pukkasztáshoz? Ahhoz igen, ahhoz van köze, mert legszentebb kötelesség a nagyságok pukkasztása!

BEONG (jobbról jön, utána egy bolti szolga kis talicskával). Ezt az izét vigye ki. (A bolti szolga ráemeli a zást tartályt a talicskára.)

SZOBALÉÁNY. Hát ezzel mi lesz?

BEONG. A pamutkirály felesége mindjárt egy egész hordó liliontejet rendelt. Ezt már csak az udvaron lehet megcsinálni a kútnál.

TAKARÍTÓNŐ. Óh de jó dolga is van egy ilyen nőnek!

INAS (elfulladva berohan a középajtón). Megvettük a villát szőróstülbőröstül! Még ma belemegyünk! Még ma belemegyünk! Sietni! Sietni! Rögtön átköltözünk!

THYMBER (benyomja a baloldali ablakot, egy táblát ki is tör és beugrik a szobába). Hát nem hiába leselkedtem: kiköltöznek! Lesz lakásom, lesz lakás! Mennyiért lépik le?

BEONG (harsogja). Nem lépik! Semmi lépik! Itt fellépik s önt kilöki, úgy, hogy repülök, mint a pinty!! (Inas és bolti szolga Thymber felé sietnek, aki az ablakon riadtan menekül.)

(Függöny.)

II. FELVONÁS.

(Jumper villájának a kertjében. Tropikus növényzet. A magasabban fekvő villa a háttérben távolabbról látszik. A háttérből két széles lépcső vezet le a színre. E két lépcső közötti téren lent kerti bútorzat asztallal. A szín bal oldalán kerti pamlag. Ezen ül Bollárd és olvas. A kertész puská-

ját lövésre készen tartva, lábújhegyen ide-oda surran a színen és a fákra figyel, mintha valami madarat akarna ledurrantani.) (Reggel.)

I. JELENET.

(Bollárd. Kertész.)

BOLLÁRD. Mire vadászik tisztelt úr?

KERTÉSZ. A kegyelmes úr úgy haragszik a pintyekre, hogy ezer fityinget ígért minden fejért, amit beszolgáltatok neki. (Kertész tovább lesi a madarat, Bollárd tovább olvas.)

KERTÉSZ (felkapja a puskáját, céloz, de aztán leereszti). Megmenekült a kis szemtelen!

BOLLÁRD. Estig még megtalálja valahol tisztelt kertész úr!

KERTÉSZ. Semmi kertész! Már magasabb címet kaptam a kegyelmes úrtól.

BOLLÁRD. Nos?

KERTÉSZ. Ezután az én nevem az, hogy növényzeti főigazgató!

BOLLÁRD. Nagyon szép cím, viselje egészséggel és lőjjön mentül több pintyökét.

II. JELENET.

(Előbbieik, Georg jön jobbról a második színpalánál, a kertész a jelenet elején egy darabig úgy tesz, mintha a madarat lesné, aztán el balra a harmadik színpalánál.)

GEORG. Jó reggelt!

BOLLÁRD. Jó reggelt!

GEORG. Kérem, hol találhatnám meg Beong titkár urat?

BOLLÁRD. Az ágyban! Alszik. Nem bolond, hogy ilyen korán felkeljen. Ő őszintén alszik. A milliárdos úr és becses neje sem jöttek még elő, pedig hét óra óta már ébren vannak, de a korán kelés nem előkelő és a személyzet se túrná meg, hogy korán keljenek.

GEORG. Ön, úgy-e bár szintén a házhoz tartozik?

BOLLÁRD. Majdnem fordítva! A ház tartozik én hozzám!

GEORG. Megengedi, hogy itt várjam meg, míg a titkár úr felkel?

BOLLÁRD. Tessék! (Helyet kínál neki.) Sürgös ügy?

GEORG. Sürgös!

BOLLÁRD. Üzleti?

GEORG. Ellenkezőleg!

BOLLÁRD. Nő?

GEORG. Igen.

BOLLÁRD. Ön az a bizonyos, aki-

ről nekem Beong beszélt, akit t. i. Helén kisasszony...

GEORG. Igen, az vagyok.

BOLLÁRD. Akkor én az Ön embere vagyok. Együtt robbantunk Beonggal.

GEORG. Ön is ideálista-anarchista talán?

BOLLÁRD. Nem! Én Bollárd vagyok.

GEORG. *(elgondolkozva)*. Bollárd? Bollárd? Úgy rémlik, volt egy ilyen nevű álhírlapíró, akit kidobtak az újságírók egyletéből.

BOLLÁRD. Az én voltam.

GEORG. Csak volt? Nem értem!

BOLLÁRD. Igen csak voltam. De nem finyás kartársaim semmisítettek meg, hanem a nagy háború tett tönkre!

GEORG. Hogyan?!

BOLLÁRD. Hát a háború alatt annyi gazember járt-kelt szabadon, hogy már senki sem adott pénzt azért, hogy ne leplezzék le. Aztán meg nem kaptam papírost, nem lehetett írni és én unalmamban olvasni kezdtem. Ezt soha életemben se tettem eddig. És ez megölt, legalább átmenetileg megölt.

GEORG. Az istenért, hát mit olvasott?!

BOLLÁRD. Okos emberek komoly könyveit és minél többet olvastam, annál világosabban láttam, hogy azokról a dolgokról, amelyekről azelőtt nap-nap után tűzokádó cikkeket írtam, voltaképpen semmit se tudok! Kihullott a toll a kezemből s a tudatlanság bátorsága kiveszett belőlem.

GEORG. Ez igazán tragédia!

BOLLÁRD. Ez tragédia, még pedig dél-amerikai tragédia. Oh, Európában ilyen nem történhetik meg, mert ott a zszurnalisták már úgy születnek, hogy nemesak mindent tudnak, hanem mindent jobban tudnak!

GEORG. Nos és mi a terve a jövőre nézve?

BOLLÁRD. Azt hiszem megint zszurnalista leszek, ha hozzájutok valamiféle papíroshoz, mert megtaláltam a böles könyvek által okozott baj ellenszerét.

GEORG. No és hol s miben találta meg?

BOLLÁRD. A nemzetközi hipermodern kubista futurista és dadaista szépirodalomban. Ezek olyan hülyeségeket írnak, hogy visszakapom apránként a régi bátorságomat.

GEORG. És addig?

BOLLÁRD. Addig lakó vagyok! Itt a villában rekviráltattam egy szobát és abból élek?

GEORG. Hogy-hogy?!

BOLLÁRD. A villa mikor idejöttem egy enyvfőzőnek a tulajdona volt, aki felcsapott ingatlan ügynöknek és azzal a szerződési feltétellel adta tovább a villát, hogy az új tulajdonos, ha el akarja adni, csak az ő közreműködésével adhatja el. Ezt be is kebelezték. Már most az én dolgom az, hogy az új vevőket kiszekirozzam. Az első vevőt két hét alatt kifüstöltem. Az ügynök jól keresett. Én is. A következő vevőt egy hét alatt halálra keserítettem. Az ügynök megint keresett. Én is. Fél év alatt ez a milliárdos már a tizedik gazda. Ezt is ki fogom füstölni! Az ügynök folyton keres. Én is. *(Mialatt Bollárd ezeket mondja, Georg a villa felé tekintet.)* Mit nézelődik? Ja, Beong jön!!

III. JELENET.

(Előbbiek. Beong jön a jobboldali lépcsőn.)

BEONG *(Georghoz)*. Nos, megjött Schowing, Piccardóból? *(Bollárd olvasni kezd.)*

GEORG. Megjött. Itt vannak az emberek is.

BEONG. Tehát rendben van minden?!

GEORG. Igen, de nekem nem tetszik sehogysem a dolog!

BEONG. És miért nem tetszik?

GEORG. Semmi kedvem sincs a politikához és nem is értek hozzá.

BEONG. Először is a politikához nem kell érteni; azok a legveszedelmesebbek, akik értenek hozzá! Másodsor: a politikához mindenki ért és aztán, ha a Helén kisasszony tetszik Önnek, akkor a kedvéért még a politikába is beleárthatja magát.

GEORG. De ez a szóló-vétel, ez határozottan fészélyez.

BEONG. Hm! Ja! Schowingnak kell ez a biztosíték! S aztán az apóst nem kell kímélni. Ha az após egy szóra odaadja leányát az embernek, akkor ezért nem kell kímélni; ha pedig akadékoskodik, akkor éppen azért nem kell kímélni! Az apósokat robbantani kell! Különben ezt csak bizza rám, menjen fel erre balra, a virágház előtt ott kertészkedik Helén kisasszony, aztán majd ha a reggelihez csöngetnek, jöjjenek ide. Azt

mondja majd, hogy csak hálálkodni jött, másról ne is beszéljen. En majd elköszítem az öreget.

GEORG. Oh! Ön igen nemes lélek!

BEONG. Kérem, nekem ilyet ne mondjon! Sajnos nem vagyok állat. Az embernek pedig nincs lelke, csak ösztönei vannak. Csak az állatoknak van lelke. Látott Ön már egy beteg borjút és belenézett a szemébe? Na, úgy-e nem? Hát ne beszéljen, hanem csak menjen! Menjen! (*Georg el a bal lépcsőn.*)

BOLLÁRD (*felpillant*). Robbantunk?!

BEONG. Már ég a gyújtózsínor! Különbön mit olvas? (*Mialatt Beong és Bollárd beszélgetnek, két szolgál jön a jobb lépcsőn az inással tálcákon csészéket, teljes kávéskannát stb. hoznak.*)

BOLLÁRD. Valami nyelvészeti könyv akadt a kezembe és meglepődve látom, hogy a hétfő azt jelenti, hogy a hétnek a feje, vagyis a hétnek a kezdete.

BEONG. Nos?

BOLLÁRD. És eddig szentül azt hittem, hogy a kedd a hét kezdete, mert akkor van, hétfőn pedig nincsen reggeli újság. En azt hittem, hogy a hétfő voltaképpen csak olyan hétköznapra eső vasárnap-féle valami! (*Tovább olvas.*)

BEONG. Ön boldogult közvélemény korában fuicsákat gondolt!

IV. JELENET.

(*Előbbiek. Inas. Két szolgál.*)

INAS (*a szolgálkhoz*). Sietni ti ketten mind! Terítő asztalt rá! Rendbe székek is hozni!

BEONG (*az inashoz*). Mit? Magának mi a baja?!

INAS (*súgva*). Könyörgöm ne rontsa meg a tekintélyemet titkár úr. Ezek azt hiszik, hogy igazi szerencsen vagyok és ha nem beszélnek hibásan, még rájönnek, hogy nem vagyok szerencsen és ez borzasztó lenne!

BEONG. Vége lenne a tekintélyének?

INAS. Végérvényesen vége! Az ilyen népség előtt, aki nem szerencsen, annak fuics, mert azt gondolják, hogy ez is csak olyan ember, mint ők.

BEONG. Jó! Jó! Legyen nyugodt, felőlem holtig szerencsen lehet. (*El jobbra. Amint a lépcsőn felér, találkozik egy szolgálval, aki egy nagy gramofont cipel lefelé, Beong fentről*

visszaszól Bollárdhoz.) Bollárd úr, ajánlom figyelmébe!

BOLLÁRD (*felnéz a könyvből és mikor meglátja gramofont felüvölt*). Mi ez?! Mi ez?!

INAS. Gramofon. Ezután az asztali zenét csinálja. Ma fogja játszani: Toreador.

BOLLÁRD. Úgy? Ez vért kíván! (*Dühöngve el a bal lépcsőn.*)

INAS (*a szolgálkhoz*). Ezt csinálom meg én magam, mehet el mind! En csönget felmegyek majd (*a szolgálk elmennek. Inas felállítja a gramofont balra*). Így jó lesz! Hej, szép dolog, ha az ember szerencsen! Már jön a ténsasszony, akarom mondani, a kegyelmes asszony. (*Jobbról Amália és Boumbej fent a lépcsőn megjelennek.*)

V. JELENET.

(*Inas. Amála. Boumbej.*)

INAS. A ténsasszony lábát úgy látjuk szorítja a cipő, azt hiszem, adna szívesen százezer fityinget, ha papucsba lehetne. (*Amália, Boumbej leérnek.*) Kezeiket csókolom! (*Nagy hajlongások között el a jobb lépcsőn.*)

BOUMBEY. Ismétlem, asszonyom, aggodalmam óráról-órára nő. Jumper szívéből kiszorított ez a szörös titkár, de azt megsemmisíttem. De az Ön szívéből asszonyom... Nem!... Nem! Ez kétségbeejtő lenne!

AMÁLIA. Ugyan ne komédiázzon már! Most nincs itt senki és eltálozom felejtetni, hogy kegyelmes asszony lettem és olyat mondok...

BOUMBEY. Asszonyom! Hiába tiltakozik, én mondom, hogy minden milliárdosnőnek kell barátjának lenni. Hiszen, hogy egyebet ne mondjak, ki fogja az Ön magánpénztárát kezelni, s ki fogja az Ön tőkáját forgatni, ha nem a jó barát? A férje? Az nem ér rá és az csak a magáéval törődik. Az asszonynak oda ad egy marék milliót, csináljon vele amit akar! És ha elgondolom, hogy valami léha, megbízhatatlan, kapzsi szélhámos férköznék be az Ön bizalmába. Nem, ez rettenetes volna. Megbolondulok ha arra gondolok, hogy az Ön ajkai olyan férfi ajkát érintenék...

AMÁLIA. Úgy látszik már meg is bolondult! Mi köze az én leendő tőkémnek az én ajkaimhoz?

BOUMBEY. Oh, asszonyom, lássa, én éppen ezt a naiv idealizmust imádom az Ön lényében.

AMÁLIA. Maga talán nagyon is ideálista! *(A villából gong szó hallik.)*

BOUMBEY. Nem tagadom, hogy ideálista vagyok, s bár ha alapjában véve pénzember vagyok, az én jel-szavam nem az, hogy: pénzt vagy életet, hanem az, hogy: pénzt és életet! *(Jumper, Beong és az inas jönnek a jobb lépcsőn lefelé.)*

AMÁLIA. Ha a régi gúnyában volnék, akkor tudnám, hogy mit kellene erre mondanom, de így igazán szinte zavarba vagyok. Pedig voltaképen a milliárdok még nincsenek is a kezünkben!

BOUMBEY. Már jönnek a hajók!

AMÁLIA. És ha útközben baj esnék bennök?

BOUMBEY. Az lehetetlen, minden ellen biztosítva vagyunk! Tűz, betörés, elsüllyedés, lopás, — még az egér-rágás ellen is. Szabad a karját kérnem?

AMÁLIA. Nem is a kezemet, mindjárt a karomat?

BOUMBEY. Az asztalhoz vezetni...

AMÁLIA. Vagy úgy? *(Az asztalhoz megy Boumbeyvel.)*

VI. JELENET.

(Előbbiek. Jumper, Beong, inas, jönnek le a jobb lépcsőn, később Helén, Georg, Bollárd.)

BEONG *(mikor már leérnek a lépcsőn)*. Mondom, Georg úr, csak meg akarja köszönni az Ön előkelő jószágát.

JUMPER. Menjen a pokolba! Látni se akarom! Úgy kidobom, mint a p... *(Kezét a szájához kapja.)*

BEONG. Bocsánat! Noblesse oblige! Egy milliárdos nem lehet paraszt; az úr nemcsak a pokolban, hanem a saját villájában is úr, s utóvégre Georg úr, ha már itt az Ön területén, az Ön vendége... A vendégjogot tiszteli még a vadember is.

JUMPER. Jó! Jó! Hát lesznek olyan jó, mint egy vadember! Hát jöjjön, s majd úgy elintézem, mint a p... *(Kezét a szájához kapja.)*

BEONG. Megint elfelejti, hogy egy milliárdos nem lehet paraszt. Fogadja nyájasan, finoman, előkelően, egy kis leereszkedéssel, szóval úgy, mint egy úr. Azt hiszem itt lesznek nyomban; bizonyára meghallották a gong hangját.

JUMPER. Hát hol késlekednek?

BEONG. Georg úr búcsút vesz Helén kisasszonytól.

JUMPER. Búcsút vesz? Mit vesz nekem búcsút?!

BEONG. Kérem, ez is arra a lapra tartozik, hogy egy milliárdos nem lehet köszívű és utóvégre mit jelenthet egy ártatlan búcsú? Georg úr miért nem vehetne búcsút, ha már a szegény nem vehet lyukas zsákok és foltot hozzá! Az ilyen ágról szakadt droguistákkal szemben nagylelkűnek kell lenni egy kegyelmes úrnak!

JUMPER. Igaza van. Belátom, igaza van. Amíg én droguista voltam, ha valaki gorombáskodott velem, az nem imponált. Goromba fráter — gondoltam magamban. De ha valaki finom volt, azt gondoltam: Lám, ez egy úr!

BEONG. Na lássa! Ön belejön szépen! Ön nagyon bölcös ember.

JUMPER. Bölcös ember?

BEONG. Az embert visszavonom!

GEORG *(balról jön Helénnel, aki az anyjához húzódik. Georg meghajtja magát Amália előtt, azután Jumper felé megy.)* Bocsánatot kérek, de úgy éreztem, kötelességem azt a nagylelkű...

BEONG *(súgva Jumperhez)*. Noblesse oblige! Noblesse oblige!

JUMPER *(kihúzza magát)*. Kérem hagyja! Szót sem érdemel! Ön vendégem, foglaljon helyet! *(Valamennyien elhelyezkednek az asztal körül. Inas megindítja a gramofont, s az harsoja a Torreadort.)*

BOLLÁRD *(puskával a kezében lerohan a jobb lépcsőn és belelő a gramofonba, amely leborul az asztalról, de nyekeregve tovább játszik a földön)*. Mit? Még szólsz? Nesze! *(Másodszor is beledurrant.)*

KERTESZ *(ijedten rohan le a jobb lépcsőn)*. Mi az! Az én puska! Mi az!

BOLLÁRD *(komolyan)*. Ott a hulla s mint Shakespeare mondja: Temessétek egy rozmarin bokorba!

JUMPER *(a megriadt társaságból hátulról kiált)*. De uram!

BOLLÁRD. Csitt! A rekvirált szoba mellett a kerthasználathoz s a csendhez is jogom van! És mi a sajtószabadságot védjük utolsó lehetetünkig, illetőleg lehetetünk utolsó cseppjéig! *(Elrohan a jobb lépcsőn.)*

JUMPER. Sajtószabadság! Sajtószabadság! Mit beszél ez?

BEONG. Ez csak úgy jött ki belőle, mert ez benne van, mint a gramofonban a Torreador. *(A társaság újból elhelyezkedik.)*

JUMPER. Rettentő lakó!

BEONG. Aki úr, az sohasem siet, sohasem csodálkozik és sohasem izgatott. Parancsol ebből a hideg húsból talán?!

BOUMBEY. És elfelejtette kedves titkár úr hozzátenni, hogy az úr mindig jól él barátai körében!

BEONG. Vagy a barátok élnek jól az úr körében. Különben ne feszegesük ezt a kérdést, mert Ön még visszanyúl emlékezetének tárházába egész addig az elemi iskolai tábláig, amelyről azt tanulja meg a gyerek, hogy: az „úr ír“.

JUMPER. Ez igaz, az „úr ír“, de csak csekket! S ha nem lennék úr, már igazán kezdenék izgatott lenni, mert már csak tizenötmillióig írhatok csekket. Minden pénzem benne van a villában és a zsákokban, a foltok ára már jó részben a villa értékét terheli.

AMÁLIA. És ha elsüllyednek a hájak, akkor haza kerülnénk? Megint otthon lalnánk?

BOUMBEY. Ismételten megnyugtatom asszonyom, hogy minden veszély ellen biztosítva vagyunk! Nem érhet benünket semmi meglepetés! *(Kívülről autó túlköles.)*

JUMPER. Mi? Autón jön valaki ide hozánk? Az ilyet szeretem! Hozzám ne is jöjjön olyan ember, aki gyalog jár!

VII. JELENET.

(Előbbiek. Schowing a jobb második színfalnál jön.)

SCHOWING. Bocsanat, nem tudom jó helyen járok-e? Azt közölték velem, hogy Jumper öexcellenciájának a villájában találom meg Georg urat. Öt keresem!

GEORG *(feláll és feléje megy)*. Én vagyok, akit Ön keres, uram.

SCHOWING. Hah! Te vagy az édes barátom, lelkemnek régen nem látott jobb fele?!

GEORG *(félre)*. Útálatos az ilyen játék!

SCHOWING. Hát nem ismer sz meg?! Hát nem ismered meg gyerekkori pajtásodat, Schowingot?

GEORG. És te vagy igazán, Schowing?

SCHOWING *(a nyakába borúl)*. Én vagyok! Én vagyok!

GEORG *(félre)*. Ez az ölekezés nem volt a programban!

SCHOWING. Végre rád találtam! Most már boldog vagyok és boldog

Napkelet.

az a község, melyben bölcsöd ringott!

JUMPER. Talán Georg úr felvezeti barátját a társalgóba?! Szép nagy társalgó!

SCHOWING. Nem! Nincs titkunk! Sőt a haza dolga mindig nyilvános! Uraim, én a piccardói kerület kis szőlősgazdája, illetőleg szőlős kisgazdája pártjának az elnöke vagyok és ez a férfiú *(Geogra mutat)* ma még csak a mi jelöltünk, de két hét múlva már képviselőnk a szenátusban! *(A meglepett társaság Georg mellé gyülekezik.)*

GEORG. Nem értelek, én semmiről sem tudok semmit!

SCHOWING. Persze, hogy eddig semmit sem tudhattál erről! Hát kérem, mikor arról volt szó, hogy ezután ki legyen a mi képviselőnk a szenátusban, én azt mondtam, válaszszuk meg Georg urat községünk jeles szülöttjét, aki mert eddig nem foglalkozott politikával, tiszta, fennkölt és nemes, és akiben olyan tehetségek szunnyadnak, melyek a szőlőbirtokosok érdekeit diadalra, őt magát pedig legalább is a miniszterelnöki székbe viszik! *(Beong két kézzel gesztikulálva jelzi, hogy Jumpernek magyaráz valamit.)*

GEORG. Nagy akadályja van terveknek! Elfeledkeztek arról, hogy csak az választható, akinek valami ingatlana van...

SCHOWING. Ez nem akadály! Éppen van egy eladó szőlőbirtok szép házzal és te megveszed, úgy is illik, hogy a piccardói szenátornak legyen Piccardóban szőlője és háza.

GEORG. Én vegyem meg? Miből?!

SCHOWING. Csak nem sajnálad azt az egy-két millió dollárt, mikor szenátor, a szenátus elnöke, miniszterelnök, sőt köztársasági elnök is lehetsz!

GEORG. Tréfálsz. Én szegény ember vagyok!

BEONG *(halkan biztatja Jumpert)*. Rukkoljon ki, rukkoljon ki, s a markában fog tartani egy szenátort, egy minisztert és köztársasági elnököt! Ez újabb milliárdokat hozhat! Csak nem fog habozni! Ez a legkitűnőbb befektetés!

JUMPER. Igaza van! Teljesen igaza van! *(Fent.)* Kedves uram, a kérdés nem kérdés. Georg úrnak rendelkezésére áll a vételár s természetesen a választási költségek is!

SCHOWING. Ön nagyszabású em-

ber! Igazán kegyelmes úr! Keveset szól, de ha szól, szava a jövőnek szól. Fogadja uram hódolatomat! *(Rázza a kezét, aztán kissé hátrább vonulva, Jumperrel beszélgetést jeleznek.)*

GEORG *(elől Beonghoz)*. Sehogysem tetszik nekem ez a dolog. Nem illik hozzám!

BEONG. Robbantani! Ez a jelszó: Robbantani! *(Hátrább mennek Jumperhez.)*

AMÁLIA *(balról előre kerül Boumbeyhez)*. Azt hiszem, hogy a férjem helyesen fogta fel a dolgot.

BOUMBAY. Én azt hiszem, hogy Jumper barátom elhirtelenkedte a dolgot.

AMÁLIA. Miért gondolja ezt?

BOUMBAY. Könörgöm először is azért, mert ha tekintetbe vesszük, azt a mindenesetre igen figyelemre-méltó körülményt, hogy...

AMÁLIA *(félre)*. Ezt el kell innét küldenem *(fennhangon)*. Egy kérésem volna kedves Boumbey. Engem ennek a lakónak az orcátlansága nagyon bosszant és le akarom tromfolni és meg akarom mutatni neki, hogy ki az úr a háznál?! Kérem, menjen be az én autómmal a városba és hozzon egy új gramofont! Megteszi kedves barátom?

BOUMBAY. A barát mindent megtesz, amit a barátnő óhajt. *(Mehajítja magát és sietve el a jobb lépcsőn.)*

SCHOWING *(előre jön Amáliához)*. Remélem a Kegyelmes asszonynak sincs ellene kifogása.

AMÁLIA. Miről van szó?

JUMPER. A kerület küldöttsége itt van a „Három rózsza“ vendéglőben és arról van szó, hogy Georg úr itt fogadja őket. Mégis ebben a környezetben nagyobb lesz a hatás!

AMÁLIA. Természetesen nincsen semmi kifogásom ellene. Helén légy szíves frissítőkről gondoskodni! *(Helén el a jobb lépcsőn.)*

SCHOWING. Akkor én Beong urral elmegyek a küldöttségért. Természetesen autóval.

JUMPER. Autóval, hiszen egy maeskaugrás ide a Három rózsza!

SCHOWING. Hja, választáskor a szavazók tetszik tudni megkívánják az autót. Három fordulóra idefuvározzuk őket, majd a bejáró előtt gyülekeztünk és aztán bevonulunk. Georg úr! Nem kell nagy beszéd, csak né-

hány meleg szó. *(El Beonggal jobbra második színpalánál.)*

JUMPER. Georg úr, csak egy pár meleg szó; de gondolkozzék. Talán sétál egyet és magába mélyed. Ha megjönnek majd érte küldünk és azután kiáll és azt az egypár meleg szót úgy kivágja, mint a ... *(kezét hirtelen a szájához kapja)*.

GEORG. Nagyon figyelmes excellenciád. Igazán nem is tudom, hogyan fogom meghálálni!

JUMPER. Majd én esetenként megmondom, legyen nyugodt! *(Georg meghajítja magát és el balra a második színpalánál.)*

VIII. JELENET.

(Jumper, Amália, később Helén, Inas Szolgák.)

JUMPER *(Amáliához)*. Nos úgye jól csináltam?!

AMÁLIA. Jól, de még nem egészen!

JUMPER. Nem egészen?

AMÁLIA. Nem néztél egészen a jövőbe!

JUMPER. Nem néztem bele a jövőbe?!

AMÁLIA. Nem, mert nem gondoltál arra, hogy egy milliárdosnak is jó, ha a veje szenátor.

JUMPER. A veje szenátor? Aszszony igazad van! Most kezdek csak a jövőbe látni. Ha a vő szenátor, vagy pláne miniszter, akkor az apósa sem lehet akárki! A vő tehát viszi az apósát felfelé és természetesen feljebb teszi, mint magamagát. Hiszen ha valaki miniszter, az apósa sem lehet kisebb, mint mondjuk köztársasági elnök.

AMÁLIA. És az elnök leánya boldog lesz...

JUMPER. Ez az ő dolga! De Georg úr most már nem tett Helénre semmi célzást. Nem gondolod, hogy talán már most ő is feljebb kereskedik és olyan apóst keres, akiből már nem kell semmit sem csinálni, mert már kész após!?

AMÁLIA. Nem gondolom. Az újdonsült politikusok eleinte nagyon szerények. Kérlek, eleinte még a cseledek is milyen igénytelenek voltak, t. i. a régi jó időkben. Persze most! *(Helén jön a jobboldali lépcsőn, utána az inas, és szolgák. Sörösüvegeket stb. hoznak.)*

JUMPER. Hát én elvileg belemegyek, majd megbeszéljük, de csak

akkor, ha Georg úr nem kerekedhetik felül. Hátha kosarat ad? Csupa bosszúból azért, mert én kikosaroztam! Kérlek a politikusokra nagyon vigyázní kell. Srófra jár az eszük. (*Kívülről éljenzés hallik.*) Úgy lát-szik már jön a küldöttség. (*Helén-hez.*) Szólj fiam Georg úrnak, hogy jöjjön már. (*Helén el balra a máso-dik színpalnal.*) Ha a politikusoknak az esze srófra jár, az én eszem még srófosabb. Azt hiszem kitűnő ötlet volt, hogy ebben az ünnepeles órá-ban Helént küldtem érte!

IX. JELENET.

(*Előbbiek. jobbról jönnek Beong, Schowing, Meifex. 15—20 szőlősgazda, később Helén, Georg és Bollár.*)

SCHOWING. Itt vagyunk, uraim! (*A szőlősgazdák Meifex háta mögé sorakoznak.*)

MEIFEX (*előrelép Jumperhez.*) Tisztelt hazafi! Kerületünk érdemes szülötte!

BEONG. Pardon, ez nem Georg úr!

MEIFEX. Akkor visszavonom! (*Georg jobbról jön Helénnel.*)

SCHOWING. Ez ő! Most már kezdheti.

MEIFEX. Tisztelt hazafi, kerüle-tünk érdemes szülötte és leendő hon-apánk! Miként a földnek egyszerű népe lévén, nem cifrázzuk szavaink fennkölt fonálát, de ami a szavaink-ban benne van, az hogy úgy mond-jam teljes tökéletesen benne van, mi-ként a sárban a kocsi, szinte fenékgig benne van, ha olyan nagy a sár, mint néha mifelénk, mikor jó állami műút nélkül az igavonás igen nehéz úgy barmainknak, mint személyesen nekünk is. Aztat kívánva, hogy a jó útra célzó szándékaink megteljesül-jenek, egyszóval lélekkel azt kiáltom, hogy becses és kedves feleségével együtt, aki tekintetünk szerint egé-szen helyes és kedvüinkre való nősze-mély, szeretett szenátorjelöltünket az Isten éltesse! (*Éljenzés.*)

GEORG. Én csak azt mondom most, hogy: Köszönöm. De ebben az egy-szerű szóban...

I. GAZDA. Ne is mondjon többet a Nagyságos úr, mert a söröket már kitöltötték. (*Éljenzés.*)

II. GAZDA. Majd ha a program-mot szavalja, akkor aztán kiadhassa a mérgit. (*Úgy van! Eljen.*)

BEONG. Parancsoljanak tisztelt urak, méltóztassanak felfrissíteni ma-

gukat. (*A gazdák az asztal körül gyülekeznek, velük van Beong, Scho-wing, Amália, Helén.*)

GEORG (*elől Jumperhez.*) Igazán ezek a parasztok kínos zavarba hoz-tak.

JUMPER. Talán restelné ezek előtt, hogy a leányom az Ön felesége?

GEORG. De uram, hiszen tudja, hogy ez az egyetlen vágyam.

JUMPER. Most is?

GEORG. Most is és örökké!

JUMPER (*hátra szól.*) Kérlek He-lén!

HELÉN (*előre Jumperhez.*) Ret-tentő zavarban vagyok, ezek folyton nagyságos asszonynak szólítanak.

JUMPER. Ez nem baj, elvégre mennyasszonya vagy Georg úrnak, ezek a parasztok úgyse sokat adnak a formalításokra!

HELÉN. Apám te gúnyolódol. vagy tréfálsz?

JUMPER. Én sohasem tréfálok, Georg úr megkért, én odaigértelek. (*Helén és Georg önkéntelenül köze-lednek egymáshoz.*) Vigyázat, ezek előtt el ne áruljuk, hogy csak most ütöttük nyélbe a dolgot.

GEORG. Nehéz a boldogságot el-titkolni.

HELÉN. Úgy szeretnélek apám jószágodért megölelni.

JUMPER. Azt megtetheted, az nem feltűnő, ha a gyerek megöleli az apját, de ha Georg úrnak most a nyakába esnél...

GEORG. Hiszen ezek a parasztok úgyis azt hiszik, hogy a feleségem.

JUMPER. Éppen azért! A házastársak nem szoktak nyilvánosan egymásra borulni; lássa én sem öle-getem a feleségemet itt a parasztok előtt! Na, csak menjetek, mintha semmi sem történt volna. (*Helén és Georg visszatérnek hátra a csoport-hoz.*) A szenátor urat lefőztem, nem lehetett kertelnie, nem lehetett kosarat adnia, úgylátszik srófosabb az eszem, mint az övé. Az ilyen gyors nekitámadásra, úgylátszik, nem volt elkészülve! (*III. paraszt közeledik hozzá.*) Óh, óh gazd'uram, örülök, hogy szerény házamban tisztelhetem. Remélem, jól érzi magát nálunk.

III. PARASZT. Hát lehetösen, a sör jó, de a pohár kicsi!

JUMPER. Hát több poharat kell felhajtani.

III. GAZDA. Ne féltsen engemet az úr! Igénybe veszem én ilyenkor ami elibém kerül! De mondja csak

az úr, melyik boltosnál lehet a városban a legjobb nadrágszíjat kapni?

JUMPER. Azt igazán nem tudom.

III. GAZDA. Akkor kár magának a városban élni! Hát miért szíjja itt a port meg a füstöt? (*Közeledik hozzájuk a IV. gazda, a III. paraszt ehhez szól.*) A tisztelt úr nem tudja, hogy hol terem a legjobb nadrágszíj. (*Bollárd balról bekullog, leül a helyére és előveszi a könyvet és olvas.*)

IV. GAZDA. De azt csak tudja tán a tisztelt úr, hogy voltaképpen melyik ezek közül a milliárdos?

JUMPER. Az bizony én volnék.

III. GAZDA. Ez szép az úrtól!

IV. GAZDA. Azért kérdem, mert a milliárdosok rendszeren gyűjtenek valamit.

III. GAZDA. Pénzt!

IV. GAZDA. Azt is, de mást is! Füstös képet, ócska kasznyit, kopott ládát, csipkehulladékot.

JUMPER. Igen, most nagy divatban van a műgyűjtés, de én még nem kezdtem el...

IV. GAZDA. Tudja mit az úr, kezdje el. Eladom én magának ezt a nagy ritkaságot, amit az öregapámtól örököltem. Nézze: ez egy kapanyél. Ez egyszer, a szépapám idejében, mert az Úristen is úgy akarta, elsült!

JUMPER. Ne mondja!

III. GAZDA. Hát nem mondaná. ha a szépapja nem mondta volna. Amit mi mindunk uram, az szentírás!

JUMPER. És van valami egyéb írás is arról, hogy ez az a bizonyos kapanyél, amelyik egyszer elsült?

IV. GAZDA. Írás? Az nincsen, mert a szépapám még nem tudott írni, de 200.000 tallérért odadom.

JUMPER. Na, az egy kicsit sok.

IV. GAZDA. Hát mire becsüli?

JUMPER. Hát körülbelül 10.000 tallér.

IV. GAZDA. Fogja, a magáé. (*Jumper kifizeti, s kapanyelet a Bollárd széke melletti asztalra teszi.*)

MEIFEX (*hátról szól*). Indulni urak. Indulni. A városban is van még dolog és azután megyünk haza. (*A gazdák cihelődnék.*)

BEONG (*előre jön Jumper-hoz*). Kérem ezt az ötmillió csekket aláírni, mert Georg úrnak még el kell utaznia, hogy a gazdaságot megvehesse és idejében magára irathassa, és ott kell maradnia a választásig!

JUMPER (*aláírja a csekket*). Csak

menjen, menjen, legalább nem léphet vissza!

BEONG. A jelöltségtől?

JUMPER. Ja, maga még nem tudja, hogy vőlegénye lett a leányomnak!

BEONG (*szorongatja a Jumper kezét*). Örülök, majd szétrobbanok az örömtől. Gratulálok, így most már én is biztos vagyok.

JUMPER. Miben biztos maga?

BEONG. Abban, hogy Helén kissasszony nem lehet a feleségem s így egészen elveimnek, a marháknak és Önnek szentelhetem életemet. (*A gazdák búcsúzkodnak, kézfogások.* „*Is-tennek ajánlom*“, minden jót kívánnok. „*Elgyűvünk ide máskor is, mert ez jó hely*“). Georg is búcsút vesz.)

MEIFEX. Indulás! A jelölt úr majd levezeti kenteket a városba. Ott aztán várjanak meg a „Két bakkecskénél“ mi még maradunk egy kicsit, mert némely dolgunk van még. (*Mutatja a kezével, hogy még a pénzügyet kell elintézni, a gazdák Georggal együtt a második színpalánál el, Helén és Amália a jobb lépcsőn el.*)

X. JELENET.

(*Meifex. Jumper. Beong. Schowing. Bollárd.*)

SCHOWING (*Beong-hoz*). És ki-nél rejlik az elégtétel?

BEONG. Ó excellenciájánál.

SCHOWING. Hát könyörgök, kérjük a szenátusi mandátum árát, amit meg tetszett ígérni. Pont 10 millió dollár előre.

JUMPER. Megér ennyit?

BEONG és SCHOWING. Meg, meg!

MEIFEX. Meg-e? Hát mit kap az úr ma 10 millió dollárért?

JUMPER. Hát írja meg a csekket titkár úr, de nehogy valami katasztrófa történjék, a csekket kétfelé vágjuk; az egyik darab Önnél lesz tisztelt Meifex úr, a másik darab meg itt marad és a választás napján aztán ezt a darabot is átadom és aztán úgy beválthatják, mint a...

MEIFEX. Vagy van bizalom, vagy nincs! Ha nincs, akkor jojcaját!

BEONG. Kérem ne legyen oly érzékeny, mondok egy expedienst. A csekket kétfelé vágjuk, az egyik darabot Ön teszi el tisztelt Meifex úr, a másik darab nálam lesz. Utoljára én az Önök pártelnökének Schowing

úrnak régi barátja vagyok és így önök is megbízhatnak bennem és ebbe ő'excellenciája is belemehet! Jó lesz Meifex úr?

MEIFEX. Ebbe belemegyek.

JUMPER. Ebbe én is belemegyek. Hát hol a csekk. (*Beong odaadja és Jumper aláírja.*) No és az olló? Nincs véletlenül önnél egy olló, amelyik nem süll el, de vág?

MEIFEX. Nem vagyok én rák, hogy ollót hordjak magamnál.

BEONG. Van itt olló. (*Bollárdhoz megy.*) Bollárd úr, bocsánat, hogy zavarom, szabad az ollót kérnem?

BOLLÁRD (*tovább olvas és kiveszi a revolvertökből az ollót*). Tes-sék.

BEONG (*visszamegy Jumperhoz*). Ez zsurnalista volt. A revolvere mellett csupa megszokásból most is ott hordja az ollót. (*Kétfelé vágja a csekket, az egyik darabot odaadja Meifex-nek, a másikat zsebre teszi s az ollót visszaadja.*)

JUMPER. Tehát rendben vagyunk!

SCHOWING. Rendben, most már mi is mehetünk!

MEIFEX. De, hol az autó, anélkül csak nem mehetünk?

BEONG. Talán addig méltóztatnak itt várni és szellemesen csevegni? Nekem egyelőre búcsút kell mondanom, mert Öexcellenciája mai postáját még el kell intéznem. (*El a jobb lépcsőn.*)

MEIFEX. Ha soká gyün az autó, hát akkor talán még ehetnének és ihatnának valamit.

JUMPER. Kérem parancsoljanak. (*Meifex és Schowing az asztalhoz ülnek hátra.*)

XI. JELENET.

(*Beong kivételével az előbbieket és Boubey.*)

BOUMBEY (*jobbról jön egy nagy gramofonnal*). Itt a fordulónál kipukkant a pneumatik és gyalog kellett felmásznom és ezt felcipelnem.

JUMPER. Mi ez?

BOUMBEY. A feleséged hozatta sürgősen (*intget Bollárd felé, aki már régebben alvást színlel*).

JUMPER. Beszélhetsz, alszik, látod, hogy alszik.

BOUMBEY. Hát a feleséged meg akarja mutatni, hogy ki az úr a háznál és egész nap azért is a Torreadort fogja játszani.

JUMPER. Okosan teszi!

BOUMBEY. Hanem te bezzeg os-

toba voltál! Hogy mehetél bele abba, hogy Georg úr legyen a jelölt?

JUMPER. Miért?

BOUMBEY. Miért? Hát — miért nem te magad vállaltad a jelöltséget?

JUMPER. Ember, neked igazad van! És én erre nem gondoltam! Csodálatos dolog, de ez nem jutott eszembe!

BOUMBEY. Emeletes ostobaság másból csinálni államférfit: miért ne lehetnél te magad szenátor, miniszter és köztársasági elnök?!

JUMPER. Igazad van!

BOUMBEY. Látod, látod, hogy én vagyok az egyetlen jó barátod. Megint megmentelek, hiszen nem késő, a főkolomposok még itt vannak, rendbe hozom velük a dolgot. (*Hátra szól Meifexhez és Schowinghoz.*) Uraim!

MEIFEX. No mi a?

SCHOWING. Parancsol? (*Mindketten előre jönnek és összebújnak Boubeyel és Jumperrel.*)

BOUMBEY. Öexcellenciájának egy jó ötlete van! Miért választanának meg Önök egy droguistát, mikor egy többszörös milliárdost megválaszthatnak.

MEIFEX. Emmár igaz!

SCHOWING. De hát már bocsánat... Megbeszéltük...

BOUMBEY. Egymillió meg külön és akkor semmire se kell emlékezni.

SCHOWING. Nehezemre esik ugyan adott szavamat megszegni, s nem is tenném meg egy millióért sem, de mondjuk kettőért...

JUMPER. Jó belemegyek. De csak utólag, ha a zsákok foltjai már itt lesznek.

SCHOWING. Akkor uram nem kettő, ha várni kell, akkor három!

BOUMBEY. Rendben van, három.

SCHOWING. De tisztelt veje...

JUMPER. Nem igaz! Nem a vöm! Nem is vőlegénye a leányomnak!

BOUMBEY. Szó sincs róla!

MEIFEX. Akkor az az úr volta képen szédelgő! Olyan ember nekünk nem kell! Akkor már igazán azt mondom, hogy Öexcellenciája a mi emberünk.

BOUMBEY. Ez beszéd. Ez értelmes beszéd. (*Kivülről autótülkölés hallik.*)

MEIFEX. Itt az autó, mehetünk.

JUMPER. Tehát rendben vagyunk és olyan simán fog menni a dolog, mint a...

MEIFEX. Pintyet tetszett gondolni? Hát annyit mondhatok az úrnak, hogy tenger esze van az úrnak és így nagyon méltó arra, hogy a mi képviselőnk legyen, mert tetszik tudni, mi sem vagyunk ám akárcsodák. Ész dolgában egész Piccardó elől van és úgy jár minálunk mindenkinek az esze, mint a dugóhúzó, tetszik tudni, olyan csavarintósan.

JUMPER. Örülök, hogy összeilünk!

BOUMBEEY. Georg úrnak erről nem kell semmit tudnia, ő csak beszéljen, szavaljon annyit, amennyi tetszik neki és a végén nem őt, hanem Öexcellenciáját fogják mint egyetlen jelöltet kandidálni.

JUMPER. De nem fognak majd a tisztelt választók tiltakozni?

MEIFEX. Választók? A választók? Ugyan ne tegye magát az úr, mintha adna valamit a választókra. Hát mi az istennyila köze van a választóknak a választáshoz? Kuss nekik!

SCHOWING. Bízva azt ránk, s úgy le vesszük őket a lábukról...

JUMPER. Mint a pinty. *(Elkészen ten kapja a kezét a szájához. Meifex Schowinggal a második színpalnál jobbra.)*

XII. JELENET.

(Jumper. Boumbey. Bollárd, szolgálk és inas tesznek vesznek az asztal körül.)

BOUMBEEY. Na, látod, én mindig azt mondtam, hogy én vagyok a legjobb embered, s nem ez az ideálista lódoctor! Jó lesz, ha szépszerével megszabadulunk tőle.

JUMPER. De hogyan?

BOUMBEEY. Hát most először is leküldjük Piccardóba azért, hogy akadályozza meg a birtokvételt, s ha ezt már nem tudná megakadályozni, legalább azt akadályozza meg, hogy a birtokot Georg nevére írják. *(Égy szolgálhoz.)* Hívja csak Beong urat! *(A szolgál el a jobblépcsőn.)*

JUMPER. És Helénnel mi lesz?

BOUMBEEY. Egyszerűen semmi.

JUMPER. De odaigérttem neki.

BOUMBEEY. Mikor?

JUMPER. Az imént, mikor a parasztok itt voltak.

BOUMBEEY. Ez már igazán borzasztó! Ha egy percre magadra

hagylak és nem ügyelek rád, hát minden ostobaságba belevisznek. Hiszen ez képtelenség, hogy a köztársaság leendő elnökének egy jöttment droguista legyen a veje! Nem ez lehetetlen. Az apai beleegyezést rögtön vissza fogjuk vonni.

JUMPER. Vissza fogjuk vonni?

BOUMBEEY. Igen. Én mondom, hogy vonjad és te vonod! *(Beong jön a jobblépcsőn.)*

XIII. JELENET.

(Előbbiek. Beong.)

JUMPER *(Beonghoz)*. Kérem azonban menjen Piccardóba, akadályozza meg a birtokvételt és ha ezt már nem lehetne, húzza-halassa legalább az átirást. Georg úr jelöltségének fuccs! Én magam lépek fel!

BEONG *(elnyomva dühét)*. Ezt nyilván Boumbey úr tanácsolta.

JUMPER. Az mellékes. Önnek az a dolga, hogy óhajtasomat megvalósítsa. Georg úrnak azonban semmiről sem szabad tudnia.

BOUMBEEY. Szóval ez egy diplomáciai küldetés.

BEONG. Igen megyek. *(Meghajtja magát és el a jobblépcsőn. A felső fokon megáll és mind a két öklét dühösen rázza Jumperék felé.)*

JUMPER. Tulajdonképen ez egy derék fickó, azt teszi, amit parancsolnak neki.

BOUMBEEY. Csak tudni kell neki parancsolni! De jön már nőd és leányod. Légy erős. Gondolj a jövődre. A leendő elnök leányát nem adhatjuk mindenféle jöttment droguistának!

XIV. JELENET.

(Jumper. Boumbey. Amália. Helén. Bollárd alszik a székében. A szolgálk leszedik az asztalt és elmennek a jobblépcsőn.)

AMÁLIA *(Boumbeyhoz)*. Látom meghozta a gramofont. Ön derék ember!

BOUMBEEY. Az imént még barátot mondott.

AMÁLIA. Hát mondjuk Ön derék emberbarát, aki a befészkelődött lakóval szemben a háztulajdonost védi. Kérem menjen s rejtse ezt a gramofont el ott a lépcső felső oszlopán, s aztán ha mi elmentünk, majd indítsa el. *(Boumbey veszi a gramofont, fel-*

megy a lépcsőn és ott az oszlopon babrál vele, aztán el.)

JUMPER. Helén leányom, vedd úgy, mintha Georg úr meghalt volna!

HELEN. Az Istenért mi történt?

JUMPER. Eddig semmi, de ezután az fog történni, hogy én fogok fellépni Piccardóban és mivel így Georg úr csak közönséges droguista marad, nem számíthat rád.

HELEN. De atyám!

AMÁLIA. Micsoda bolondság ez már megint?

JUMPER. Nem bolondság, okosság. Boubmeynek is ez a nézete.

AMÁLIA. Ez az ostoba fickó tönkre fog téged tenni. Jöjj leányom, jöjj, menjünk és megvárjuk, míg atyád kijózanodik és megjön az esze. *(Elvezeti Helént balra.)*

JUMPER. Nem szeretem az ilyen családi dolgokat. Voltaképen mi köze egy milliárdosnak a családjához! Eh, megyek s az egyik autóm csinálok egy túrát, kiszellőztetem a fejemet, s aztán minden olyan rendben lesz, mint a... *(kezét a szájához kapja, el a jobblépcsőn).*

XV. JELENET.

(Bollárd. Thymber, kertész.)

BOLLÁRD. Itt csakugyan robbantani kell! Igaza van Beongnak, itt robbantani kell *(fent megszólal a gramofon).* Hah, mi ez? *(Felkapja a kapanyelet.)* Hátha mégegyszer elsül?! *(A kapanyéllal céloz. Ebben a pillanatban lövés dördül el.)* Mi az, csakugyan elsült a kapanyél? *(Jajgatás hallik.)*

KERTÉSZ *(jobbról jön puskájával).* No, ezt ugyan ledurrantottam.

BOLLÁRD. Hát maga lőtt?

KERTÉSZ. Én uram. Ezt a pintyet löttem le.

BOLLÁRD. S ez jajgatott?

KERTÉSZ *(újabb jajgatás hallik).* Ez nem jajgatott.

THYMBER *(a fán látható lesz).* Jaj, jaj! Megserézte a bokámat. *(Jajgatva lemászik.)*

BOLLÁRD. Kicsoda Ön?

THYMBER. Lakás-kereső vagyok. Itt lestem, hogy nem ürül-e meg itt valami lakás.

BOLLÁRD. Menjen innét, mert lövök *(felkapja a kapanyelet).*

THYMBER *(jajgatva és sántítva elrohan jobbra).*

(Függöny.)

III. FELVONÁS.

(Falusi udvarház Piccardóban. Balra van a lakóház oszlopos tornáccal, lépcső feljáratall. Hátról léckerítés közepén nyitott kapu. A háttérben szelíd lejtésű szőlős hegyek látszanak. Balra hátul kerekas kút, vályuval. A kút környékén egy pár virágzó bokor. Jobbra elől kerti pamlag, asztallal, székek. Fényesen ragyogó reggel.)

I. JELENET.

(Georg és Beong a fehérre terített asztalnál reggeliznek.)

BEONG. Tej. Igen, tej. Nem olyan amit a városban mérnek. De a szegény nyaralók itt sem ilyent kapnak.

GEORG. Bizony drága pénzért undorító pancsot kapnak.

BEONG. Lássá ez is azt mutatja, hogy igazam van. Az állat, az becsületes! A tehén tejet ad, de a paraszt már pancsot ad! Óh, ha az emberek olyanok lennének, mint az állatok!

GEORG. Látom, hogy maga igazán rajong az állatokért.

BEONG. Nem is titkolom és ha mondjuk, én itt, Piccardóban állatorvos lehetnék, én volnék a legboldogabb, majd azt mondtam, legboldogabb ember, pedig különbnek tartom magamat sem hogy embernek nevezném önön magamat.

GEORG. Inkább az olyan kis róka?

BEONG. Én? Én? Róka?

GEORG. Igen, olyan kis ravasz róka; de a kis róka nem tudja, hogy postaintézmény is van a világon, s ha valaki levelet ír valakinek, azt a címzett meg is kapja s abból megtudja, hogy: némelyek milyen kis titkolódzók, milyen kis hamisak!

BEONG. Ez nekem szól?

GEORG. Ne tetesse magát! Igazán nem hittem volna, hogy Ön is egy hajóban evez kedves Schowing barátjával, Meifexszel és a volt majdnemapóssal, a ma megválasztandó Jumper szenátor úrral!

BEONG. Honnét tudja Ön azt, hogy Jumper lesz a szenátor?

GEORG. Honnét? Helén kisasszony megírta nekem!

BEONG. Óh én ember! És én itt csupa vengédségből hallgatok, ne hogy Önt bússítam és ime az a vége a dolognak, hogy engem is egy kalap alá fog azokkal!

GEORG. Talán nincs igazam?

BEONG. Nincs! Mert bár én eddig hallgattam, mégis robbantok! A hallgatás csak taktika volt! Jumper úr

nem lesz szenátor! Erre mérget vehet!

GEORG. Mérget vehet?

BEONG. Igen! Bátran, beveheti!

GEORG. És Ön ezt csak úgy az utolsó pillanatban egy kézmozdulattal el tudja intézni!

BEONG. Igenis el! Jumper úr, ha megvesz, akkor se lesz szenátor! S ha nem is segíthetem elő az Ön megválasztását, legalább lehetetlenné teszem, hogy még nagyobb válaszfalat emeljen az Ön apósának ostobasága. Semmi szenátorság! Marad közönséges milliárdos!

GEORG. Ez is jobb volna a semminél, de — ne vegye rossz néven — én már nem bízom semmiben!

II. JELENET.

(Előbbiek. szolgál.)

SZOLGA (jön a középben). Azt mondták mindjárt jönnek. A Schowing úr indult is. A Meifex éppen borotválkozott, de ő is jön mindjárt. (Szolga el jobbra a második színpalánál).

GEORG. Ön hívatta őket?

BEONG. Igen én!

GEORG. Ma a választás reggelén Ön még szóbaáll ezekkel a gazemberekkel?

BEONG. Kérem, választáskor nincs gazember, csak polgártárs van és én robbantani akarok! De a tervemet Önnek sem árulom el! Kérem menjen be a házba. Egyedül akarok velem beszélni!

GEORG. Felőlem beszélhet már azzal, akivel akar. Engem a mai nap már csak azért érdekel, mert szüleiivel Helén is kijön.

BEONG. Igen, s az Ön vendége lesz!

GEORG. Ön arra céloz, hogy ez a gazdaság az én nevemen áll? Hagyja kérem, hagyja kérem! Nem vagyok én se Schowing, se Meifex! (Felmegy a lépcsőn a házba.)

BEONG (utánna néz). Tényleg absolute semmi tehetsége sincs arra, hogy valamirevaló gazember legyen belőle. Az ilyen emberért kár, hogy: nem állat!

III. JELENET.

(Beong, Schowing, később Meifex.)

SCHOWING (hátról jön). Sietve jöttem, hiszen a mai nap mégis sok izgalommal jár.

BEONG. Ül le! Nyugodtan akarok veled beszélni.

SCHOWING. Kérlek, parancsolj velem!

BEONG. Én nem akartam neked előbb felesleges izgalmakat okozni, s ezért csak ma mondom meg, amit mondani akarok!

SCHOWING. Kérlek, beszélj! Csupa fül vagyok!

BEONG. Az a csupa fül! Ha én nem becsülném többre az állatokat az embernél, azt mondanám, hogy voltaképpen nagy számár vagy, de így a növényvilágnál maradvá, csak azt mondom: hogy tökfílkó vagy!

SCHOWING. Azt mondd, hogy tökfílkó vagyok, s ezt nem akartad nekem eddig megmondani?

BEONG. Választás ügyében tökkel ütött fajankó vagy.

SCHOWING. Fajankó?

BEONG. Az. Vagy embernek nevezlek? Egyszerűen azt mondhatnám: ember vagy! És te ember nem éred fel ökölled, hogy milyen ostobaságot csinálsz, ha Jumper választod meg ma szenátornak?

SCHOWING. Kérlek ne piszkáljuk ezt a kérdést? Igaz, hogy Georg úrral szemben bizonyos köteleességeket vállaltam, de Jumperrel szemben is kötelezettségeket vállaltam, és a nagyobb kötelezettség elnyomja a kisebbiket!

BEONG. Ha lelkiismeretted megnyugtathatod ezzel a formulával akkor meg véggépen nem értem, miért nem teljesíted a legislegnagyobb kötelességedet?

SCHOWING. És mi lenne az?

BEONG. Hát mi az embernek a legnagyobb kötelessége? Az, hogy: legelőször mindig önmagára gondoljon!

SCHOWING. Önmagára! Hiszen én gondoltam magamra is, hiszen nem esik ingyenben...

BEONG. És te egy tál lencséért eladod az örökségedet? Egy pár rongyos millióért lemondasz a szenátorságról, a miniszterségről és a köztársasági elnökségről?

SCHOWING. Én?!

BEONG. Óh, te ember, hát miért nem választattad meg te magadat szenátornak?

SCHOWING. Én? Azt gondold, hogy én magamat...

BEONG. Óh ember! Lehet, hogy a legnagyobb államférfiú képességek szunyadoznak benned és te egy pár

rongyos millióért megfosztaná a hazát attól, hogy végre egy igazi tehetség érvényesüljön!

SCHOWING. Egészen megzavarsz! Belátom, önzetlenségem esetleg nagy kárára volna az országnak, de...

BEONG. Semmi de! Megbeszéljük Meifexxel is a dolgot! Téged fognak egyedül jelölni s egyhangulag megválasztanak!

SCHOWING. De, mit szól majd ehhez Jumper?

BEONG. Semmit, hallgatni fog, hiszen az az érdeke, hogy ki ne tudódjék a dolog s nevetségessé ne legyen az egész világ előtt!

SCHOWING. Igen, de a pénze, az ő pénze?

BEONG. Erről is hallgatni fog, hiszen semmiféle bíró elé nem lehet menni ilyen dologgal!

SCHOWING. És Meifex?

BEONG. Hívtam. Bíz rád. Vele is lehet okosan beszélni. Csak jönne már! Éppen beretválkozott, mikor az udvaros nála járt, úgy lát-szik, ma nagyon szép akar lenni! (*Meifex jön a közepén.*) Na, végre megjött. Isten hozta! Már nehezen vártam! Útott az utolsó óra! A választási eljárás egy fél óra mulva megindul, hát beszélünk kell!

MEIFEX. Velem lehet beszélni!

BEONG. Tudom, Ön nagyon értelmes, megbízható, okos ember. De nem elég körültekintő.

MEIFEX. Pedig én sokszor körül-körül néztem magamat.

BEONG. A jelöltek megválasztá-sában nem elég körültekintő.

MEIFEX. Jelöltek? Hiszen csak egy jelölt van, az a Jumper, hogy is hívják Öexcellenciáját?

BEONG. Lássa, maga még bizonyosan nem is tudja az ő nevét, és ha megválasztják, ő nem fogja tudni se a maga nevét, se a kerület nevét.

MEIFEX. Nem ette meg a...

BEONG. Az ilyen úrnak csak tréfa a szenátorság! Önöknek olyan ember kellene, aki vér a vérükből, csont a csontjukból, bőr a bőrükből; olyan, aki itt élt Önökkel s az Önök barmai között. Van itt ilyen ember. (*Schowingra mutat.*) Itt van!

MEIFEX. Már hogy ő legyen a mi képviselőnk?

BEONG. Ó! Ő ismerik, ő is ismeri önöknek minden baját, még a bar-maik baját is ismeri.

MEIFEX. Jó, jó, dehát mi lesz az

izével. (*Pénzolvast mutat az ujjai-val.*)

BEONG. Mi lesz? A csekk fele már Önnél van, s a vett utasítás szerint a választás napján ime átadom Önnek a csekk másik felét! (*Atadja Meifexnek a csekket.*)

MEIFEX. Hát ez okos dolog! De hát mit fog mondani a volt jelöltünk, a Jumper úr, vagy hogyan is hív-ják?

BEONG. Az hallgatni fog; ha a pénzről beszélne, becsuknák, mint vesztegetőt.

MEIFEX. Egész bizonyosan be-csukják?

BEONG. Egész bizonyosan úgy be-csukják a dutyiba, mint a... (*Kézét a szájához kapja.*)

MEIFEX. Akkor hát (*Schowing-hoz fordulva.*) Mélyen tisztelt hazafi, kerületünk szeretett szülöttje s nem-sokára imádott honapánk, mivel hogy a szívünk feneke...

SCHOWING. Ezt elengedem ked-ves barátom, sőt annak bizonyosá-gául, hogy a kerületről mindig gon-doskodni kívánok, állatorvosi állá-somról ezennel lemondok és átenge-dem azt Beong barátomnak! Így megspóroljuk a pályázati hirdetés költségét. Ilyen egy takarékos sze-nátor!

MEIFEX. Jó, ebbe is belemegyek, mert ez az úr általában tetszik nekünk, de kikötöm, hogy Beong úr az én két tehenemet ingyen gyógyítsa, valamint ha úgy jönne a sor, enge-met és családomat is...

BEONG. Szívesen megígérem, igen szívesen.

MEIFEX (*Schowinghoz*). Akkor maga egyetlen jelöltünk. Egyhangu-lag megválasztjuk! Éljen, Éljen Schowing szenátor úr!

SCHOWING (*ő is kiáltja, hogy éljen*). Szépen hangzik ez! S most én is oda menjek a városházára, önnel együtt!

MEIFEX. A világért sem! Az nem dukál, hogy a jelölt ott legyen! Majd ide hozzuk a mandátumot.

SCHOWING. De itt lesz Jumper úr!

MEIFEX (*hunyorgat*). Hiszen ké-rem, éppen azért! Ha itt adjuk át a mandátumot az új szenátornak, Jumper úr hallgatni fog, muszáj neki és ebből azután ki fog tetszeni, hogy itt semmi huncutság nem történt, mert hiszen nem szólt, hallgatott!

SCHOWING. Az igaz, igaz, aki

hallgat, beleegyezik. Ön nagyon okos ember!

MEIFEX. Tudom én azt kérem régen. No de sietek. *(El a középén. Schowing és Beong kikísérik a kapuig s ott elbúcsúznak tőle: A viszontlátásra! A viszontlátásra!)*

SCHOWING *(előre jönnek Beonggal)*. Köszönöm! Megnyitottad előttem a pályát! Légy meggyőződve, mindig hálás leszek s a legmagasabb méltóságomban sem fogok barátaimról megfélekedni sohasem!

BEONG. Ez szép tőled, s én biztosra veszem, hogy nagy sikereid lesznek, mert ígérni már kitűnően tudsz! Én különben sohasem leszek terhedre. Egy boldog állatorvos nem kér semmit; s én boldog leszek megint, mert az állatok közé jutok. Én az állatok közé, te a politikusok közé.

SCHOWING. Kérlek, kérlek ne beszélj így a politikusokról.

BEONG. Ugyan! E pillanatban még csak jelölt vagy, s már is különben érzed magad mindenkinél, aki nem jelölt! *(Kívülről autótülkölés.)* Ügylátszik, megjöttek Jumperék. Fel a fejfel! Úgy teszünk, mintha minden rendben volna, amint hogy voltaképen minden rendben is van!

IV. JELENET.

(Előbbiek Georg, Jumper, Amália, Helén, Boumbey, Inas.)

GEORG *(megjelenik a tornácán)*. Úgy hallom: jönnek! *(Lejön a kapuhoz.)*

BEONG. már itt is vannak!

JUMPER *(a többiekkel együtt a középén)*. Meérkezünk!

GEORG. Tisztelettel köszöntöm Önt uram és a hölgyeket. *(Üdvözlések.)* Méltóztatnak talán befáradni a házba. *(Bevezeti őket a házba.)*

JUMPER *(visszajön a lépcsőről Beonghoz és Schowinghoz)*. Rendben van minden?

BEONG. Rendben.

JUMPER. Rendben, mint a pinty? *(Kézét a szájához kapja.)*

BEONG. Igen mint *(kézét a szájához karja)*.

JUMPER. És Ön mit szól?

SCHOWING. Én azt mondhatom csak, hogy a nép szabadon gyakorolja legszentebb jogát s így az ügy rendben van!

JUMPER. A néphez semmi közöm. A fő, hogy rendben van a dolog.

SCHOWING. Természetesen ez a fő *(Jumper felsiet a házba)*.

BEONG. Igazad van! A dolog rendben van, t. i. szerintünk van rendben.

SCHOWING. Szerintem a legteljesebb rendben van. Haneim én talán haza nézek és szalon ruhát veszek fel. Azt hiszem ez úgy illik.

BEONG. Valószínűleg. *(Schowing indul kifelé.)*

GEORG *(kijön a házból, Schowinghoz)*. A választásra megy? Oda-siet?

SCHOWING. Nem, az rendben van, csak egy kis elintézni valóm van még otthon s azután mindjárt visszajövök. *(El a középén.)*

BEONG *(Georghoz)*. Látott Ön már boldog, mondjuk boldog lényt?

GEORG. Boldogtalant látok, ha a tükörbe nézek.

BEONG. Nézzen rám! Itt lát egy boldog lényt. Egy boldog állatorvost, egy néhai ideális anarchistát. Itt látja a piccardói legboldogabb állatorvost.

GEORG. Ön?

BEONG. Én, én! Tudja uram mit jelent ez? Látott Ön már beteg tehenet és belenezett annak a szemébe? Látott Ön már beteg lovat s hallgatta annak a szíve dobogását? *(Helén lassan kijön a házból s indul a lépcsőn lefelé, Beong észreveszi.)* Jön Helén kisasszony, s aki igazán boldog, mint én, mást is boldogítani akar. Magukra hagyom Önöket. De, uram egyszer nézzen bele a szemébe egy beteg tehénnek. *(El jobbra a második színpalánál.)*

V. JELENET.

(Georg, Helén.)

GEORG. Nagyon örülök, hogy legalább láthatom. *(Messziről halk karénekek hallik.)*

HELEN. Óh szomorú, nagyon szomorú a mi sorsunk. *(Lülnek balra.)*

GEORG. Pedig milyen boldogok lehetnének itt. Ugye milyen szép ez a falusi ház.

HELEN. És bent az öreg bútorok is milyen kedvesek.

GEORG. Odabent is és itt is milyen kedves, milyen szép minden. Ragyogva süt a nap, üde zöldék a fák, milyen szépek a szőlős hegyek. És nézze milyen szép ez a fehér felleg az égen!

HELEN. Milyen jó volna itt élni...

GEORG. Istenem, milyen jó volna...

HELEN. Estéknként a csillagokat nézünk és hallgatnánk, hogy hogyan énekelnek a legények és leányok. Vagy már itt se mesélnek, itt se énekelnek már az emberek? S most is talán valami kirándulók éneke hallik ide. (*Messziről karének hallik.*)

GEORG. Piccardóiak énekelnek. (*Lassan hátra mennek a kút, s a kerítés felé, s a kút melletti virágozó bokrokról Helén szinte önkéntelenül néhány virágot leszakít.*) Mintha a pénzhajszoló, alacsony lelkű mostani lezüllött körs söpredék helyébe új nemzedék serdülne. Mintha az Isten az elrothadt világból a föld lehelete és a nap fényessége által új, jobb embereket teremtene! Ezek már mesélnek, ezek már énekelnek régi meséket s régi énekeket. Az is, amit most énekelnek, száz esztendő öreg ének. A virágok versengése.

HELEN. Megtanulta tőlük?

GEORG. Meg.

HELEN. Mondja el.

GEORG:

„A buzamezőben háromféle virág.
Szóval felfelé a szép búzavirág:
„Szébb vagyok, jobb vagyok annyiból náladnál:
Engemet leszednek s a templomba visznek;
Nekem mind azt mondják: ez a Krisztus teste!”

Szóval felfelé a szép szőlővirág:
„Szébb vagyok, jobb vagyok annyiból náladnál:
Engemet leszednek s a templomba visznek,
A templomba visznek s a pohárba töltnek!
Nekem mind azt mondják: ez a Krisztus vére!”

Szóval felfelé a szép szekfűvirág:
„Szébb vagyok, jobb vagyok annyiból náladnál:
Szűkek, szép leányok engemet leszednek,
Bokrétába kötnek, a templomba visznek
S a szeretőjüknök süvegébe tesznek...”

(*Mialatt Georg s utóbb Helén a verset mondja, a karének szavaihoz simultan távolról halkán szól.*)

„HELEN.“ Bokrétába kötnek, a templomba
[visznek]
S a szeretőjüknök süvegébe tesznek...

(*A virágot Georgnak a kalapjához tűzi s önfeledten Georgnak a keblére borul. Kis szünet.*)

VI. JELENET.

(*Előbbiek, Amália, később Boumbey és Jumper. E jelenet alatt Thyber a közepén óvatosan besurran s eltűnik a ház háta mögött.*)

AMÁLIA (*csendesesen jön le a lépcsőn s úgy tesz, mintha semmit sem vett volna észre*). Georg úr, igen szép itt minden! De olyan fáradt vagyok az utazástól, hogy nem tudnék most körülsétálni a kertben. Talán

Helénnek megmutatja a kertet, a szőlőt, a rétet.

GEORG. Óh szívesen! (*El jobbra, Helénnel a második színpadon. A karének lassan elhal.*)

AMÁLIA. Szegények, igazán sajnálom őket; de hiszen csak beleszoktam egy kicsit az új módiba, majd rendet csinálók én (*Boumbey jön ki a házból*). Ezt az undok pótmajmot fogom először kidobni.

BOUMBHEY. A szabad természet szépségei, úgy látom, egészen elbájolják, Önt, bájos barátnóm!

AMÁLIA. Megint kezdi? Nem ajánlom. Tudja, itt a falun az ember, hogy is mondjam, energikusabb.

BOUMBHEY. De asszonyom, miért ilyen ideges?

AMÁLIA. Az idegeimnek semmi baja sincs!

BOUMBHEY. Hanem?

AMÁLIA. Hanem már torkig vagyok ezzel a milliomossággal és titokban szinte már imádkozom, hogy bár csak elsüllyednének a hajók a zsákok foltjaival!

BOUMBHEY. Ez amint már mondtam, nem volna baj, minden ellen biztosítva vagyunk, — egészen az egérrágásig!

AMÁLIA. Szóval nincs mentség!

BOUMBHEY. Nincs, kegyelmes asszonyom, Ön menthetetlenül milliárdos lesz!

AMÁLIA. És nincs olyan milliárdos asszony, aki a csipőjére teszi a kezét, megeresztli a nyelvét és ki-mondja azt, ami a begyében van?

BOUMBHEY. Talán valami idegcsillapítót kellene bevennie...

AMÁLIA. Orvosság nélkül is le tudnám csillapítani az idegeimet, ha egyszer istenigazába kipakolhatnék.

BOUMBHEY. De asszonyom a falnak is füle van.

AMÁLIA. De az embereknek nagyobb füle van. (*Jumper jön ki a házból, szalon kabátban.*) Ennek is jó nagy füle van. Ilyen parádéba vágja magát.

JUMPER. Csak természetes, hogy választóimat díszben fogom fogadni.

BOUMBHEY. Természetesen.

AMÁLIA. Természetesen, nekünk minden természetes, ami nem természetes.

JUMPER. Amália ne feledkezzél el magadról.

AMÁLIA. Nem szoktam, most senkisen hallja, tehát olyan lehetek, amilyen vagyok.

JUMPER. Isten őrizze!!

BOUMBEEY. Legyen olyan szelid, fenkölt és bájos, mint rendszeren.

AMÁLIA. Azt mondom, hogy ne ugrassanak, mert nem állok magamért jót. Két hét óta forr bennem a méreg.

JUMPER. De édes gyermekekem...

AMÁLIA. Nekem mondd ezt? Nekem mered mondani azt, hogy édes gyermekekem? Te, Te... (*Schowing jön a közepén*). Ez is most tud jönni éppen, mikor már ki akartam pakolni.

VII. JELENET.

(*Előbbiek, Schowing szalonruhában.*)

JUMPER. A pártelnök úr!

SCHOWING. Van szerencsém.

JUMPER. Nos, nem ment oda a választók közé? A pártelnöknek nem kell ott lennie?

SCHOWING. Nem, nem vagyok ideges, biztos vagyok a dolgomban.

BOUMBEEY. Barátom sem ideges.

JUMPER. De bizony én az vagyok, de nem a mandátum miatt.

BOUMBEEY. Hát mi bánt?

JUMPER. Nehezen várom a táviratot. (*Schowinghoz*) Ma kell megérkezniök a zsákfoltokkal a hajóknak.

BOUMBEEY. Bollárd minden pilanlatban itt lehet a távirattal.

AMÁLIA. Jóra biztatók!

JUMPER. Hát kire biztuk volna? Intelligens fő, s ami a fő, neki is érdeke, hogy mielőbb milliárdos legyenek, s eladjam a villát, hogy pompásabbat vegyek! (*Messziről háromszor lövés hallik.*) Mi ez?

SCHOWING (*önerzetes pózzal*). A szenátor megválasztatot!

JUMPER. Ez azt jelenti?

SCHOWING. Mikor a választási elnök kihirdeti az eredményt, hármat lőnek. Ez helyi szokás.

JUMPER. Szép szokás. Legalább az ember tudja (*kihúzza magát*), hogy már most szenátor vagyok! (*Távrolról ének és zene hallik.*)

AMÁLIA. Már jönnek, hozzák a szenátornak a mandátumot.

BOUMBEEY. Már jönnek! Már érzik a csizmaszag!

SCHOWING. Megtiltom, hogy így beszéljen a népről.

JUMPER. Megtiltom, hogy így beszélj a felséges népről, mikor bizalmának tiszta mandátumát hozza.

SCHOWING. Igen trombita szóval hozza!!

JUMPER. Nagyon szép helyi szo-

kás! Helyezkedjünk el! (*A baloldalon Jumper és Schowing, Boumbey és Amália, balról előkerülnek Helén és Georg.*)

VIII. JELENET.

(*Előbbiek, Georg és Helén, Beong és inas.*)

BEONG (*berohan jobbról*). Jumper úr! Boumbey úr! A harmadik szomszédban van egy beteg tehén! Jöjjenek és nézzenek a szemébe, mennyi érzés, mennyi bánat!

JUMPER. Talán megbolondult? Menjen hátra! Már jön a nép!

INAS (*berohan a közepén*). Jönnek, jönnek! (*Felugrik hátul egy székre.*)

JUMPER. Megvesztél, mit akarsz?

INAS. Azt akarom, hogy lássanak egy igazi szerecsent!

BOUMBEEY. Szálljon le! Ne csináljon a szenátornak konkurenciát!

IX. JELENET.

(*Előbbiek, szőlősgazdák, asszonyok, gyermekek a közepén vonulnak Meifex vezetése alatt.*)

MEIFEX (*mikor a többiek a jobboldalon elhelyezkedtek, előlép*). Tisztelt hazafiak és hazafinók! (*A tömeg éljenez, a banda tust fúj.*)

MEIFEX (*hátra szól*). Csend! Majd én intek, mikor éljenezni kell! (*A tömeg lassanként elcsihad, de a kút körül egy kisebb csoport tovább hangoskodik.*)

I. SZÖLŐSGAZDA. Nem hallgattok? Kuss, kuss! (*A banda tust fúj.*) Óh ti barmok, nem tuss, hanem kuss. (*A csend lassanként helyreáll.*)

MEIFEX. Tisztelt hazafiak és honpolgártársak. A nép megnyilatkozott és szíve szerint választott. De hogy felhasználjuk az alkalmat mikor a választók összejöttek, először is megválasztottuk az új állatorvost, Schowing úr helyébe. (*Schowing sikerének bizonyysággal kihúzza magát.*) és szeretve tisztelt birmaink és szeretve tisztelt családjaink és mi magunk érdekében egyhangú lelkesedéssel megválasztottuk állatorvosnak Beong urat, aki bizonyosan jól fogja forгатni magát közöttünk! (*A tömeg éljenez, s a banda tust fúj. Beong a tömegbe furakodik, s kezél a parasztokkal.*) Annak utána pedig megnyilatkozott választó közönségünk a szenátorság tekintetében, s egyhangú bizalma belém fordulván, az én tisztelt és becses személyemet méltatta a szenátori méltóságra! (*Jumper,*

Schowing s az egész balról álló csoport meglepetést mutat.) És én ígérem, hogy a belém fordult bizalmat híven fogom viselni, utolsó csep véremig. (A tömeg Meifexet éljenzi, a banda tust fúj. Meifexet a tömeg a vállára kapja és nagy muzsika szóval hátul a középben elvonulnak. Jumper és Schowing szinte megtántorodnak ettől a meglepetéstől.)

JUMPER. Mi ez? Megesaltak?

SCHOWING. Engem is!

JUMPER. Magát is?

SCHOWING. Engem is, de én megölöm ezt a disznót!

BEONG (lefogja). Ne csinálj ostobaságot! Csillapodjál! Ne csinálj ostobaságot! (Háttra vezeti.)

JUMPER. De hát szóljatok, hát mi volt ez? Mi ez?

AMÁLIA. Hát ez a paraszt becsapott benneteket.

BOUMBAY. Úgy látszik ez becsapott.

AMÁLIA. Ez ellen nem voltatok biztosítva?

JUMPER. Ez a huncut paraszt úgy becsapott mint (kezet a szájához kapja).

GEORG (Jumperhez). Kérem, semmi részem sincs ebben a dologban, higgye el uram.

JUMPER. Elhiszem de azért ez mégis disznóság! És semmit sem tehetek, mert akkor minden kiderülne s röhögnének az emberek!

GEORG. Higgye el uram, én úgy sem vártam a szenátorságra.

JUMPER. Maga? Ki beszél itt magáról?

GEORG. Hiszen én voltam az Ön jelöltje s leányának a kezét is...

JUMPER. Visszavontam! S aki nem szenátor, az ne legyen vóm!

AMÁLIA (fenyegető hangon). Talán Meifexnek akarod adni a leányodat?

JUMPER. Ez a disznó csaló gazember, koldussá tett! Az utolsó milliómat lopták el, s ha a zsák foltjai meg nem érkeznek, koldus leszek.

BOUMBAY. Szerencsére biztosítva vagyunk minden ellen, egészen az egérrágásig! (Autókiürt kívülről.)

JUMPER. Talán Bollárd jön? (Egy pillanatnyi csönd, az autó megint kiürtől.) Oh egek, remegek!

X. JELENET.

(Előbbieket, Bollárd.)

BOLLÁRD. No itt vagyok! Itt a távirat!

JUMPER (Elkapja a táviratot, elolvassa, a kezéből leejti a földre és azután szó nélkül felájultan esik bele egy karosszébe).

AMÁLIA. Istenért! (Helénnel s Georggal együtt éleszgetik Jumpert.)

BOUMBAY. Hát ez mi? (Felveszi a földről a táviratot, elolvassa, azután kiejti a kezéből s felüvölt.) Levegőt, levegőt! Autót! Utat! Egér-utat! (Elrohan a középben.)

SCHOWING. Autó, levegő!! (Elrohan ő is a középben.)

GEORG (Felveszi a táviratot a földről és olvassa).

BEONG (Georg háta mögé áll s olvassa ő is a táviratot). Fucs! Fucs! Fucs! (Röhögve örömeben ugrál.)

JUMPER (elhaló síró hangon). Fucs! Fucs! Koldus vagyok. (Autókiürt.) Már szöknek is a gazemberek!

AMÁLIA. Hát mi történt?

JUMPER (síró hangon). 15 hajórakomány lyukas zsákom van, s ez a Boumbey megvételtem velem 15 hajórakomány foltot és most sül ki, hogy a foltok nem textilzsákhoz, hanem hadi papírzsákhoz való papírcafatok... Komisz papírcafatok! Cafatok.

BOLLÁRD. Adja nekem, becserélem újságpapírosra s megindítom a Piccardói Harsonát! (Elkapja az ollóját és csattogtatja.)

JUMPER. Koldus vagyok, az utolsó ftyingemnek is fucs!

AMÁLIA. Az ostobaság ellen nem voltál biztosítva!!

BEONG. Vigasztalódjék Jumper úr! Jőjjön a szomszédba van egy beteg borjú, nézzen annak a szemébe, s abból majd meglátja, hogy milyen az igazi bánat és végtelen fájdalom!

GEORG. Kérem, Jumper úr, én visszadaom Önnek a drogériát és ezt a gazdaságot is, s ha a gazdaságot Ön Helén kisasszonynak adja, akkor mi itt boldogok leszünk!

AMÁLIA (kitör). Köszönd meg szépen te te milliárdos, te szenátor, te elnök, te pinty!

JUMPER (síró hangon). Pinty?

INAS (aki a jelenet folyamán a kút melletti vályuban már fehérre mosta orcáját). Vége a szerecsenségeknek; olyan fejjér leszek, mint a pinty!

THYMBER (a padlás ablakon derékig kihajlik s kiáltja). Itt sem lesz lakás! Itt sem lesz lakás!

(Függöny.)

TAVASZ A HÁZSONGÁRDI TEMETŐBEN.

Apáczai Csere Jánosné, Aletta van der Maet emlékének.

A tavasz jött a parttalan időben
s megállt a házsongárdi temetőben.

Én tört kövön és porladó kereszten
Aletta van der Maet nevét kerestem.

Tudtam, hogy itt ringatja rég az álom
s tudtam, elmúlt nevét már nem találom.

De a vasárnap délutáni csendben
nagyon dalolt a név zenéje bennem.

S amíg dalolt, a századokba néztem
s a holt professzor szellemét idéztem,

akinek egyszer meleg lett a vére
Aletta van der Maet meleg nevére.

Ha jött a harcok lázadó sötétje,
fényel dalolt a név, hogy féltve védje.

S a dallamot karral kísérve halkan,
napsugaras nyugat dalolt a dalban,

hol a sötétség tengerárja ellen
ragyogó gátat épített a szellem.

Aletta van der Maet nevét susogta,
mikor a béke bús szemét befogta.

S mikor a hálátlan világ temette,
Aletta búja jajgatott felette,

míg dörgő fenséggel bűgött le rája
a kálvinista templom orgonája.

Aztán a dal, visszhangját veszve, félve,
belenémult a hervadásba, télbe.

Gyámoltalan nő — szól a régi fáma —
urát keresve, sirba ment utána...

A fényben, fenn a házsongárdi csendben
tovább dalolt a név zenéje bennem.

S nagyon szeretném, hogyha volna könnyem,
egyetlen könny, hogy azt a dallamot
Aletta van der Maet-nak megköszönjem.

Áprily Lajos.

LEVÉL

Gruzda Jánosnak, a tél-festőnek.

Mi itt a téli Szép titkát kerestük
halott falukban, hő-hullámokon,
s beporozott az erdők zuzmarája:
lelkünk a tél lelkével lett rokon.
Ajándékozhat színt és dalt a nyár is,
fehér hazánk a vadnyomos határ.
December és dér. Madaram a holló,
monumentális, büszke gyászmadar.

Ha meghalok, nagyon megváltozom majd,
átszálok egy kis kék felhőközön
és a tavasz lelkére rátalálok
s a fiatal tavaszba költözöm.
Fénnyel jövök, vagy fuvalom-zenével
s a hó megindul téli házakon,
lerázom az akácok zuzmaráját
s a jégcsapok vizét megcsorgatom.
Leccsapok a hórejtő fűzberekre
s a varjútábort messze kergetem,
felvillanok egy csiklandó sugárban
s a néma pásztort megnevettem.
A barna felhő búskomor szívébe
csóvát dobok, hogy zivatar legyen,
s egy éjjel diadalmasan leszálok
fellegvizekre szomjas Órhegyen.
Halomba, zápor-gyöngyösen letépem,
ami virág van száz vadrózsafán —
és virradatkor óriás csokorral
bedobom a leányok ablakán!

Áprily Lajos.

NÉPSZÍNHÁZAK ÉS A NÉPSZÍNHÁZ.

Annak a népszínműsorozatnak, amelyet a Nemzeti Színház a most meginduló színházi évadban rendez, közvetlen indoka a Népszínház megalapításának október 16-án betelő ötvenedik évfordulója. Első színházunk nyilván nem csupán azért érzi magát kötelesnek e jubileum megünneplésére, mert tizenhét esztendővel ezelőtt maga is a Népszínház fedele alatt lelt új otthonra, hanem mert egyébként is kegyelettel akar hódolni e fényes történetű intézménynek.

A Népszínház harminchárom éves működése kitorölhetetlen jelentőségű a magyar színészet, a magyar drámairodalom és a magyar zene fejlődéséből. De éppen mert ennyire jelentékeny, méltó, hogy ez érdemek akkép idéződjenek a magyar közönség tudatába, hogy egyúttal életre keljen azoknak a kísérleteknek emléke is, amelyek a Népszínház útját egyengették, s amelyek nélkül ez intézménynek is sokkal keservesebb tanulóéveket kellett volna eltöltenie, s feladatát, célját sokkal ingadozóbban találta volna meg. A Népszínházat ünnepelvén ne feledkezzünk meg hát a magyar népszínházakról is.

...Hogy a magyar drámairodalom alsóbb fajainak külön otthonra van szükségük, hogy a Nemzeti Színházról e drámai ágakat el kell vonni, — az abban az időben vált aktuálissá, amikor a modern, az Offenbach-féle operett külföldi nagy sikerei után a magyar színpadra is kezdett bevonulni.

Az első, aki ezt az új műfajt a magyar földre át szerette volna plántálni, Bulyovszky Gyula, a *Nefelejts* folyóirat népszerű csevegője volt. 1859-ben ő ajánlja a Nemzeti Színháznak, hogy Offenbach „kecses operettjeit” szerezzék meg előadásra. S a Nemzeti Színház meg is fogadja a jó tanácsot. 1860 és 61-ben a népszerű zeneszerző több művét műsorába illeszti, úgy mint az *Eljegyzés lámpafénynél*, *A férj az ajtó előtt*, *A varázshegedű*, *Az elisondói leány* és a *Fortunio dala* címűeket. Majd pedig színpadán Offenbach egész társulatát 1861 júniusában vendégül látja.

De bár ez előadásoknak nagy sikere volt és Szerdahelyi Kálmán meg Bognár Vilma színész-temperamentumához ez új műfaj stílusa nagyon talált, mégis nem igen illettek az ország első színpadára. Egyfelől a Nemzeti Színházat akadályozták igazi programjának betöltésében, másfelől meg ez új műfaj éppen a maga önálló és teljes kifejlődése érdekében kívánkozott új otthonba.

De e művészi ok mellett működött egy hazafias motívum is. A Bach-féle elnyomás évei után, az 1860—61-ben ébredezni kezdő nemzeti közszellem méltán ütközött meg azon, hogy Pest-Budának a színekörökkel együtt négy német színháza van, és csak egyetlenegy magyar, a Nemzeti. És a hazafias érzés e reakciója éppen olyan teremtő hevesységű lett, mint a József császár korabeli elnyomásra következő visszahatás. Amaz létrehozta 1790-ben az első magyar színjátszó társaságot, a Kelemen László-félet, emez pedig megteremtette az első magyar népszínházat.

1861 tavaszán Molnár György színész Majláth Györgytől engedélyt

kapott, hogy a Krisztinavárosi Színkörben negyven előadást tarthasson. Ez épületben — melyet még 1843-ban emeltek — akkor Alsdorf pesti német színgazgató társulata játszott. Molnárnak tehát a jövedelemben vele kellett osztoznia. Első előadásul 1861 ápr. 2-án a magyar társulat Szigligetinek a Nemzetiben is többször színrekerült *Pünkösdi királynő* című énekes vígjátékát játszotta, majd pedig egy-két népszínművet és vaudeville-t kerített sorra. Ez előadások sikerének hatása alatt kapott aztán Molnár György engedélyt egy Budán építendő új színházra.

Az engedély megérkezése után nyomban hozzáfogtak az építéshez. Volt a Lánchid és az Alagút között egy régi szénaraktár, mely valaha állítólag Mátyás király istállójául szolgált. Az ősi falakat lőporral robbantották szét, s ezeknek helyén kezdték meg az építést. A munka hasonló hazafias lelkesedéssel folyt, mint hajdan a Nemzeti Színházé. Nyár elején urak, úrinők, művészek, kereskedők, iparosok, kocsisok, hordárok a *Szózat* hangjai mellett fogtak munkába, s rá pár hónapra külsőleg még vakolatlanul, de belül teljesen készen már állott az új színház. Homlokzatára Kisfaludy Sándornak a Balatonfüredi Színházra írt szavait illesztették: Hazafiság a nemzetiségnek! A megnyitás nagy ünnepek között 1861 szept. 14-én történt. Az új színházat a hozzáfűzött nagy reményésekért Buda és Pest városának tanácsai egyenként évi ezer forinttal segítették.

De nemcsak a hivatalos körök és a nagyközönség tekintettek nagy várakozással e vállalkozás elé, hanem az irodalom vezető emberei is. Hogy a drámai alsóbb fajoknak külön otthonra van szükségük, azt Arany János írói köre is belátta és a *Szépirodalmi Figyelő*-ben Salamon Ferenc, a *Koszorú*-ban pedig Gyulai Pál támogatták bírálataikkal és tanácsaikkal az új intézményt. Különösen Gyulai Pál jelölte ki nagy biztossággal a Budai Népszínház feladatát: ne akarjon a Nemzeti Színházzal vetekedni, hanem szorítkozzék egyedül az alsóbb fajú művekre, de ezek megválasztásában ízlés és az a szándék vezesse, hogy darabjainak speciális magyar íze és levegője legyen.

A Budai Népszínház fennállásának két korszaka volt. Az első tartott 1861-től 1864-ig, akkor egypár évre be kellett zárni, mert Molnár anyagilag nem bírta tovább, a másik időszak pedig 1867-től 1870 tavaszáig tartott.

Legnagyobb érdeme a Budai Népszínház működésének, hogy ő hívta életre a magyar operettet. A Nemzeti Színházban játszott külföldi operettek hatása alatt egyszerre több magyar zeneszerző kezdett foglalkozni hasonló tervekkel. Erkel, Doppler, Huber Károly keresnek megfelelő szövegírókat, de hiába: a magyar operett megteremtése nem az ő nevükhöz fűződik.

A legelső ilyenmű színdarab Bényei István — budai népszínházi zeneszerek — később vidéki színgazgatónak műve: *A szerelmes kántor*, melyhez zenét Allaga Géza, ugyancsak a Budai Népszínház karmestere szerzett. Eljátszotta először Molnár György társulata 1862 ápr. 21-én, húsvét hétfőjén. E kis egyfelvonásos műnek szöveggönyve, rendezőpéldánya elkallódott, nyomtatásban sem jelent meg, de azért egy-két dolgot tudunk róla. Afféle átmenet lehetett népszínmű és operett között, s alighanem Offenbach egyfelvonásosainak hatása alatt termett. Hogy sikere volt, az kétségtelen. A következő években is elő-elővették, s dalai annyira elterjedtek, hogy egyik énekét még néha ma is hallani. Ez a *Szeretlek én egyetleneg virágom*... kezdetű.

Ez egyfelvonásos kis operett nyomán azután egyre sűrűbb egymásutánban következnek a magyar operett kifejlesztésére irányuló kísérletek. De a nyomon következő jelentékeny lépést megint csak a Budai Népszínház teszi meg. 1864 tavaszán színre hoz egy háromfelvonásos magyar operettet. Ez az első teljes estét betöltő ilyenfajta magyar színdarab. Szerzője: Rajkai Fribeisz István, s címe *Cancan a törvénytörés előtt*. Ez érdekes, egyébként szintén elkallódott, mű keletkezése a Budai Népszínház legnagyobb sikeréhez, a *Dunán apó és fia utazásához* fűződik. Offenbach e háromfelvonásos operettjében ugyanis kánkán fordul elő, s a táncosnők kissé merész lábemelgetésükkel annyira meglepték az akkor még ilyesmihez nem szokott közvéleményt, hogy a rendőrségnek is bele kellett szólnia a dologba. A közönség általában nagyon megbotráncozott a kánkántánc miatt, csak az volt a különös, hogy kissé tartósan botráncozott meg rajta. Összesen 104-szer botráncozott meg. Érdekes, hogy e szenzációs siker Deák Ferencet is elcsalta a színházba. Ehhez az esethez kapcsolódik, és ebből az esetből szó-karrikirozott — s amint az egykorú kritikákból — meg lehet állapítani — igen ügyes mesét Rajkai Fribeisz István.

De a magyar operettnek színpadra teremtésén kívül Molnár György Népszínházának nem utolsó érdeme még a rendezésnek ötletessége és frissesége. A Nemzeti Színház játéka kezdett banális és élettelen lenni. Molnár György rendezői stílusa eredeti volt és életszerű. Kétségtelen, hogy mai szempontból az ő rendezői módja is teljesen avultnak hatna már, de ebben a korban haladást képviselt. Molnár kitűnően értett ahhoz, hogy színes mozgalmassággal s a legkülönbözőbb technikai eszközök segítségével a publikum szeméit elkápráztassa. Dobsa I. István-jának szellemalakjait, III. Richard álomjelenetét ciklorámával hozta a bámuló közönség elé, sőt tervbe vette, hogy a gépezet segítségével *Az ember tragédiáját* is előadja.

Látványosságai közül legnagyobb sikere a *Bem hadjárata az oroszok ellen és a honvéd hadsereg* című darabnak volt. E munka az akkortájt nagyon divatos színműtípusba, a honvéddarabok családjába tartozik, melynek időrendben egyik első képviselője Balázs Frigyesnek és Almássy Tihamérnak a *Honvédhuszárok* című, szintén Molnár színpadán színrehozott népszínműve volt. A Bemről szóló négyfelvonásos „harcjáték” hatása azonban valamennyit felülmultra. Szerzője ennek is Rajkai Fribeisz István, színrealkalmazója pedig Molnár György volt. Először 1868 aug. 22-én játszották, s október végéig körülbelül ötvenszer ismételték. A vidéki közönség is annyira érdeklődött iránta, hogy a Déli Vasút jónak látta a Kanizsárról Budára induló tehervonatokhoz egyedül a Bem apó közönsége számára személykocsikat is csatolni.

Pedig e darab nem is volt igazán magyar eredetű, csak afféle adaptáció. Évekkel azelőtt ugyanis a párizsi Chatelet-színház játszott egy *Marengo* című látványos, harcias darabot, melyből — a színhelyet és szereplőket megmagyarosítva és némi couleur locale-lal ellátva — csinált Rajkai Fribeisz István honvéddarabot. E szenzációs látványosság magyar főszereplője a népszerű Várhidi Sándor lett, kit az egész főváros Bem apónak hívott. Ez a Várhidi a Molnártól tanult rendezői ügyességet azután külföldön értékesítette. A belgrádi színháznak volt évekig a művezetője. Jórészt neki köszönhető, hogy Szigeti, Szigligeti, Tóth Kálmán és Tóth Ede darabjai a szerb színpadokon is megfordultak.

Molnár György vállalkozása azonban e nagy sikerek ellenére is meg-

bukott. Társulata 1870-ben megszűnt játszani, a következő évben az épületet is lebontották, s helyére az Északkeleti Vasúttársaság házát emelték, melybe később a Kereskedelemügyi Minisztérium költözött.

Molnár György igazgatásának botlásai valóban nagyok voltak. Fő baja volt, hogy nem szorítkozott tisztán az alsóbb fajokra, hanem a Nemzetivel akart versenyezni, természetesen aztán, hogy e területen a rövidebbet húzta. Túlköltekezései anyagi zavarokba kergették és egy-két nagy sikerét leszámítva, gyakran hónapokig nem tudott vonzóerőt gyakorolni a közönségre. És mégis érdemei, a magyar dráma- és színház történetben elvitázhatatlanok. E színpadon született meg a magyar operett, e színház fordított először igazi gondot a rendezésre, e színház táplálta három fiatal, később olyan jelentékeny drámaírók színpadi ambícióit, mint Rákosi Jenő, Berzók Árpád, Toldy István, — e társulat fogadta tagjai közé a fiatal Blaha Lujzát és Jászai Marit, e színház adott teret Szentgyörgyi Istvának, Náday Ferencnek, Vizvári Gyulának, Solymosi Eleknek, Kassai Vidornak és végül és legfőképen: e színház létezése kapatta erőre a népszínházi eszmét. Testet öltött hangoztatása volt egyfelől annak a művészi gondolatnak, hogy a magyar drámai alsóbb fajoknak önálló otthont kell adni, — másfelől annak a hazafias tendenciának, hogy a négy német színház germanizáló hatását, a Nemzetin kívül legalább még egy magyar színháznak kell ellensúlyoznia.

A népszínházi eszmét nem is lehetett többé elaltatni. Alighogy a Budai Népszínház megszűnt működni, ugyanarra a célra, vagyis a drámai alsóbb fajok művelésére kéri és nyeri meg Aradi Gerő, vidéki színingazgató Buda városától Buda városának segélyezésével a Várszínházat. Előadásait 1870-ben, az akkori számítású színházi év elején, húsvét hétfőjén kezdte meg. A nyári hónapokban a Krisztinavárosi Színkörben játszott. Anyagi okok miatt azonban ez a társulat sem bírta sokáig, úgyhogy még ez év decemberében megszüntette előadásait.

E színház azonban rövid itt időzése alatt is egy érdekes operettet mutatott be a fővárosi közönségnek. Ez a már Aradon 1868-ban színrekerült *Zuávok* című háromfelvonásos darab volt, melynek szövegét Follius Emil, zenéjét pedig Káldy Gyula szerezte. E darab is elveszett, de tartalmát az egykorú lapok ismertetik, s ezenkívül tudjuk róla azt, hogy vidéken többször is játszották, sőt az az érdekes adatunk is fennmaradt, hogy *Die Reise nach Algier* címen osztrák színpadokon is megfordult.

A következő, 1871. esztendőben Budapesten népszínházi kísérlet nem történik. Egyedül Latabár, kassai színingazgató, aki társulatával a Krisztinavárosi Színkörben 1871 márc. 27-től szept. 18-ig játszott, menti meg e meddő esztendőt. Programja legnagyobb részt népszínművekből és operetekből állott.

Jelentékenyebb, bár végeredményben szintén nem sikerült kísérlet volt Miklósy Gyula pécsi színingazgató vállalkozása. Ez a Miklósy már megfordult egyszer társulatával a fővárosban. Mikor Molnár Budai Népszínháza megbukott, 1870 márciusában körülbelül egy hónapig ő próbált szerencsét e végső napjait élő színházban, de hiába. Most azonban látva a népszínházi eszmének megerősödését, újra s valamelyest tartósabb sikerrel próbálkozott.

1872 májusától a Krisztinavárosi Színkörben működött, majd ez év

szeptemberében átköltözött a Hermina-téri Fürst-színházba. E kis színházat német vállalkozója 1870-ben építette egy udvaron álló régi orfeum helyébe. Most körülbelül két hónapig Miklósyék játszottak benne mindaddig, amíg az új, állandó színház el nem készül. Az István-téren a Carré-cirkusz helyére építették nagy hamarsággal ezt a kis színházat, melynek belső berendezése a Városligetben rövid ideig működött német gyermekszínház deszkáiból állt ki. Az épület október végére lett készen.

Az ünnepélyes megnyitás okt. 30-án történt. Egyfelvonásos darabokból álló egyveleget játszottak, s előadták *A szigetvári vértanúk* első felvonását Laborfalvy Róza vendégfelléptével. Érdekes, hogy a megnyitó prologust Erődi Béla, a későbbi tankerületi főigazgató írta, ki Miklósy vállalkozásával szoros kapcsolatban álló színházi lapot is szerkesztett.

A színház azonban nem volt hosszú életű. Bár tagjai sorában olyan erők működtek, mint Kassai Vidor, Solymosi Elek, Vizvári Gyula, Bényeiné Harmath Emma, mégis voltaképen csak pár hónapig ment jól, azután a tengődés szomorú ideje következett. Miklósyék 1873 december végéig játszottak benne, azután majdnem hat hónapig zárva volt, majd rövid időre Bokodi Antal székesfehérvári igazgató, végül Solymosi Elek vette át. Életre lendíteni azonban egyiknek sem sikerült. 1874 dec. 3-án volt az utolsó előadás.

Pedig ez új népszínház működését eleinte mind a közönség, mind a kritika figyelemmel és jóakarattal kísérte. Beöthy Zsolt *Athenaeum*-ja állandó rovatban foglalkozik vele. Bukásának okait is ez a lap foglalja össze a következőkben: Miklósy nem magyar színházat csinált, hanem egy lefordított bécsit; maga az épület sem megfelelő, mert igen kicsi, holott egy népszínháznak tágasnak kell lennie; az igazgató túlságos népes társulatot szerződtetett, s fizetni nem bírta a tagokat; végül az előadások igen gyöngék voltak. Ez okokhoz az egykori hirdások alapján még hozzátehetjük, hogy a színházat nehezen lehetett fűteni, s fennállásának második őszén már egymást érik a panaszok a dermesztő hideg miatt.

E vállalkozásnak azért mégis volt némi jelentősége. Egyfelől nem engedte elaludni a népszínházi eszmét, másfelől pedig egy-két olyan színműíró-t ismertetett meg a fővárosi közönséggel, kik később nagy szerepet játszottak. Az egyik Tóth Ede volt, kinek *Kerekes András*-át Miklósy még a Krisztinavárosi Színkörben hozta színre. Az István-téri színházban pedig bemutatta ugyane szerzőnek *Bécsi krach* című háromfelvonásos életképét 1872 június 6-án. E darabok még egyáltalában nem kvalitásosak, de mégis érdekes, hogy *A falu rosszá*-nak írója, e nagysikerű népszínműve előtt is ismeretes volt a főváros közönsége előtt.

A másik magyar szerzőt, Lukácsy Sándort, még erősebben portálta Miklósy. Ez a gyorstollú, sekélyes író, kinek inkább csak későbbi működésében lelhető némi érték, volt Miklósynak valóságos házi drámaírója. Már darabjainak címe is vaskos szenzációhajhászatot mutat: *Párizs romja, vagy A császárság, köztársaság, kommün, — Egy magyar plébános és egy muszkavezető, — A zárdák titkai* stb. Igazi jelentőségével az egész irodalmi közvélemény tisztában volt, s nem minden él nélkül nevezték el a magyar Bergnek.

Nagy mulasztása volt Miklósy vállalkozásának, hogy — bár a külföldi operettirodalmat erősen kultiválta — a fejlődésnek induló magyar operettnek nem tudott lökést adni. Igaz, hogy ez a megfelelő szerzőkön is mult, de

egy népies színház igazgatójának mindenesetre lehetett volna ez irányban valamelyest ösztönző hatása.

Mindezek a szétszórt és végeredményben kudarccal végződött színház-alapítási törekvések után létesült a fényes működésű pesti Népszínház. Felállításának első tervei jóval régibb időre nyúlnak vissza. Molnár György még játszott Budán, amikor 1869-ben a pesti Népszínház bizottsága megalakult. Ettől kezdve e vállalat érdekében céltudatos munka folyt. A lapok közül különösen a Rákosi Jenő szerkesztésében megjelenő *Reform* tudta a közönség széles rétegeinek érdeklődését az ügy iránt megnyerni, annyira, hogy sokan önként adakoztak vagy legalább is gyűjtöttek számára. A telket az új színháznak a főváros adta, s az építési költségekre is tekintélyes összeget adományozott. Ennek fejében a felügyelő-hatósági jogot is ő gyakorolta. Az épület Fellner és Hellmer műépítők tervei szerint készült. A falak 1874 szept. 27-én már készen voltak, de a megnyitás csak egy év múlva történt.

A színház működésének megkezdése előtt az első igazgatónak, Rákosi Jenőnek főgondja az volt, hogy a Nemzeti Színházról átvegye a népszínműveket. A Nemzeti először nem akart az átengedésbe belemenni, s erre bizony némiképp oka is volt. E művekkel az ország első színháza legnépszerűbb műsordarabjait veszítette el. Olyan hiány volt ez, amelyet azután jó pár esztendeig nem is tudott pótolni. Hiszen az új romantikus vígjáték, amely egy darabig olyan virágzó életet élt, elhervadt, az új népszerű műfaj, a társadalmi dráma nekilendülése pedig még kerek ötesztendeig várattott magára. A népszínmű átengedése utáni esztendőkből a Nemzeti Színház magyar estéinek száma egyre erősebben csökkent, s csak Csiky Gergelynek társadalmi drámáival, 1880 után változott meg a helyzet.

A Nemzeti Színház vezetői tehát nem hiába fáztak a népszínmű átengedésétől. Végül is azonban beleegyeztek, s az igazgató hozzáláthatott társulata megszervezéséhez. Megnyerte magának Blahánét, Solymosit, majd pedig pár hónap múlva a Nemzetitől megvált, s egy darabig Kolozsvárott működő Tamássyt is. Rendezője az első időkben Molnár György volt, ki így a maga személyével a budai és pesti Népszínházat valósággal történeti folytonossággá kapcsolta össze.

Az ünnepélyes megnyitás 1875 okt. 14-én ment végbe a királyi pár jelenlétében. Ez este műsora jelentékeny volt, amennyiben új magyar operettet hozott színpadra, Berezik Árpád egyfelvonásos kis művét, *A király csókját*, melyhez Huber Károly szerzett muzsikát.

Az írók közül tehát a legelső Berezik Árpád volt, kit a színház magához kapcsolt. Berezik már a Budai Népszínház és a Nemzeti Színház színpadáról ismert és kedvelt szerzője volt a közönségnek, kétségtelen azonban, hogy tehetsége a pesti Népszínházban bontakozik ki. Az ő írói főereje ugyanis nem a finomabb vígjátékban rejtett. Ezen a téren meglepően naiv és gyakran lapos. Sokkal otthonosabban mozog az alsóbb fajtájú komikumban. Határozottan kár, hogy ez a vaskosabb hatásokra alkalmas tehetség a társadalmi és történelmi vígjátékot annyira ambicionálta, mikor pedig a rikitőbb komikum terén sokkal üdébb alkotásokkal gazdagította irodalmunkat. S éppen ezek a művei találtak otthonra a Népszínházban. *A király csókja* után *A harctérről* című énekes bohózat, *A veteránok* című

énekes életkép, majd népszínművei közül *A vén kupec* és *Az igmándi kis pap* mindmegannyi sikerét jelentették a Népszínháznak.

A Népszínház másik, Berczikénél is jelentékenyebb írói talentuma, kinek úgyszólván egész írói működése ezzel a színpaddal van összeforrván: Csepreghy Ferenc. Az ő neve a mai közönség előtt úgyszólván csak mint népszínműíróé ismeretes, pedig *A piros bugyellárison* és *A sárga csikón* kívül egész sorát teremtette meg a hatásos műveknek. Látványos darabjait: a *Kolumbusz Kristófot* és a Verne regényeiből átdolgozott *Sztrogoff Mihályt* és az *Utazás a föld körül* címűt számtalanszor játszották. Magasabb irodalmi értékű *Vizözönje* roppant érdekes vegyülete az operettnek és az újromantikus vígjátéknak. Általában az alsóbbfajú drámai irodalomnak minálunk kétségtelenül Csepreghy a legkiválóbb mestere, kinek írói talentumában éles és rikító hatásvadászat majdnem mindig irodalmi ambíciókkal is egyesül. Milyen érdekes és mennyire jellemző, hogy éppen ez az írói pályafutás a katolikus legényegyletek színpadjáról indult útnak, ahol a fiatal asztalos legénynek első, persze még primitív darabjait többször játszották!

Feltűnő jelenség, hogy a Népszínház működésének első öt esztendejében, a magyar operett e színpadon nem fejlődik tovább. Pedig idegen operettet nagy számban játszottak, hogy egyebet ne említsünk, az *Angot asszony lányá-*nak és a *Cornevillei harangok-*nak nagy sikere ez évekhez kapcsolódik. Ezzel szemben a magyar operett e fél évtizedben szinte stagnálni látszik, s csak egy-két vidéki színpadunk mer ilyenféle eredeti művet színrehozni.

Pedig a magyar operettnek eddig megtett kezdetei után már nagyon is égető volt a szükség, hogy ez a közönség előtt olyan népszerű műfaj tehetséges magyar művelőkre is találjon, mert különben publikumunk teljesen idegen szellemű termékek hatása alá kerül. Hogy e szükséget a magyar irodalmi élet legkiválóbbjai is mennyire érezték, arra csak egy példa álljon itt. Gyulai Pál 1879 febr. 10-én Szigligeti fölött tartott emlékbeszédében megemlíti, hogy a magyar drámának e fürgetollú munkása *Debreceni bírójával* az operettre is tett kísérletet. „Ha tovább él — mondja Gyulai — és talál zeneszerzőt, talán megalapítja, amit kezdett: a magyar operettet. Óh, ha úgy háttérbe szoríthatta volna a francia operettet, mint egykor a német bohózatot, s egy új fejlődést indíthat vala meg!”

Ami azonban soká késett: a magyar operettnek gyermeksorból való kibontakozása, s az eddig szétágazó és egymással laza kapcsolatú törekvéseknek tudatos és fegyelmezett megszervezése, — azt végre meghozta a Népszínház 1880. évi műsora.

Ez esztendőben kerül színre az a két mű, melyeknek színpadon való megjelenésével a magyar operett teljes kifejlődése konstatalható. Mindkettő úgyszólván egyszerre készült el, de elsőnek Lukácsy Sándor *Székely Katalinja* Erkel Elek zenéjével jutott a közönség elé január 16-án, és aratott teljes sikert. A következő hónap operett-premiérje (febr. 27.) azonban még jelentékenyebb dátum. Ekkor kerül színre Rákosi Jenő *Titilla hadnagya*, s ez estével kezdődik, ha szabad e szót e műfajjal szemben használni, a magyar operett klasszikus kora, egy körülbelül két évtizedes virágzás, mely után a dekadencia rohamosan elkövetkezik. Természetesen Rákosi

Jenő is él e formának műfajszerű szabadosságával, merészebb pajzánosságait sem veti meg, de ami műveit a későbbi tucatalkotásoktól megkülönbözteti, az meséjüknek ép-kézláb alkata, koncepciójuknak mélyebb artiztikuma, motívumaiknak népies elemekkel való gazdagítása, s a közbeszött daloknak sugaras poézise, csengő muzsikája. Már Rákosi tárgyválasztásai is érdekesek: a *Titilla hadnagy* a napoleoni háborúk korában játszik Magyarországon, a *Tempefői Csokonai*, a *Világszép asszony Marcia* Ovidius életéből merít impressziót, *A négy király* és *A bolond* meséje népies szálakból szövődik, *A fekete hajó* pedig Shakespeare *Perikles*-éből alkot operett-szöveget.

A magyar operett újabb fejlődése eléggé ismeretes, s különben is csak részben tartozik a Népszínház történetébe: e színpad két elfelejtett nagyszerű operettjére azonban, a megérdemelt emlékezet okából, hadd történjék itt utalás. Az egyik Csiky Gergely *Királyfogása* (1886), a másik pedig Verő György *Szultánja*. (1892).

A Népszínháznak másik uralkodó műfaja a népszínmű volt. Tóth Ede *Falu rossza* még a Nemzeti Színházban került bemutatóra, de még abban az évben átköltözött az éppen akkor létesült Népszínházba.. S innen kezdve a népszínmű egész virágzása itt pompázott és dekadenciája is e színpadon teljesedett be.

A népszínműről a maga korában is, azóta is az a vélemény alakult ki, hogy el kellett viritania, mert művelői nem a valóságos életből metszeték ki alakjaik képét, hanem népszerű színészekre szerepeket szabtak. Pedig ez volt a kisebbik hiba. Elvégre igen nagy drámaírók is a legtöbb esetben egy-egy kiváló színésznek írták darabjaik főszerepeit, anélkül, hogy műveik azért kisebb értékűekké váltak volna. A magyar népszínmű egyik hibája az volt, hogy Csepreghy után fellépő művelőiben nem volt akkora írói tehetség, hogy a sablont, a modorosságot ki tudták volna kerülni, a másik sarkalatos hiba pedig abban rejlett, hogy a népszínműről nagyon hamar kiderült, hogy idealizáló szándékát semmiképen sem tudta összhangzásba hozni a benne mégis olyan erővel fellépő realista elemekkel. A stílusegységnek e szinte végzetes hiánya miatt nem tudott sem igazi népdramává, sem pedig népies operetté fejlődni.

Tárgykörének untalanul ismétlődő azonosságát is emlegették. E téren azonban a Népszínház vezetősége igen dícséretreméltóan pályafeltételekkel és egyéb ösztönzésekkel is arra biztatta népszínműíróinkat, hogy a parasztnépszínmű mellé teremtsenek városi népszínművet is. Ez ösztönzés eredménye lett többek közt Almásy Tihamér *Milimárija*, Csiky Gergely *Szép leányok* és Gerő Károly *Tunikás leányok* című népszínműve. Bizony kár, hogy a Nemzeti Színház a maga népszínműciklusát egyoldalúan a falusi népszínművekből állítja össze.

De minden hibája mellett is értékes és érdekes műfaj volt a népszínmű. Sablonossága és stíluszavara nem akadályozta abban, hogy igazi hazai levegőt tudjon színpadra varázsolni, hogy egy sereg élő magyar zsánerképet fessen meg, s hogy alkalmat adjon egy-két kitűnő színésztemperamentum kifejlődésére.

...Az operett, a népszínmű, a látványosságok és a külföldi alsóbb fajú drámai művekből kitelő műsorával a Népszínház körülbelül a millenium koráig úgyszólván versenytárs nélkül állott. Agilis igazgatói, Rákosi Jenő, majd Evva Lajos elsőrangú színészgárdát szerveztek. Tamássy József,

Kassai Vidor, Solymosi Elek, Vidor Pál, Németh József, Szirmai Imre, Csatai Zsófi, Rákosi Szidi a sikert majd mindig biztosították, arról nem is szólva, hogy hosszú éveken át e színháznak négy olyan primadonnája volt, aminő minden külföldi hasonló színháznak büszkesége lett volna: Blaha Lujza, Pálmai Ilka, Hegyi Aranka és Komáromi Mária.

Pedig történt kísérlet, hogy a Népszínház ne egyedül uralkodjék az alsóbb fajok területén. E vállalkozás Feleki Miklóstól, a Nemzeti Színház művésztől indult ki 1884-ben. Ez évben ugyanis az Opera kiválván a Nemzeti Színházból, e színházunk egyedül nem merete vállalni a várszínházi előadások tartását is. Eleddig azokon a napokon játszott a Várban, amikor színpadán operaelőadások folytak. Az opera elszakadásakor a Nemzeti egy darabig lemondott a Várról, úgyhogy ennek bérbeadása aktuálissá vált. A bérletet Feleki Miklós nyerte meg.

E kiváló színész egészen határozottan népszínházat akart csinálni a Várból. Törekvése azonban nem sikerült, pedig egy olyan elsőrangú művészi erő állott rendelkezésére, akiről joggal hihette, hogy egymaga biztosítja az anyagi és erkölcsi sikert. E nagy tehetség Blaha Lujza volt, aki otthagyván a Népszínházat, a Várba ment játszani. (A ma élő színészek közül még itt játszott Szirmai Imre és Réthey Lajos is.) A Várszínháznak a forgalmi életből kieső helye azonban nagyon megnehezített minden törekvést. A legfőbb baj azonban az volt, hogy Feleki Miklós nem tudott műsört teremteni. Csak régen lejátszott operettek és népszínművek állottak rendelkezésére, mert a pesti Népszínház átengedte ugyan azokat a darabokat, amelyeket annak idején ő kapott a Nemzeti Színháztól, de semmiesetre sem azokat az új színműveket, amelyeket maga szerzett meg magának. Feleki Miklós pedig hamarjában nem tudott műsört teremteni, s egyetlen számbavehető nagyobb sikere Deréky Antalnak és Konti Józsefnek *Eleven ördög* című operettje volt.

Ez alig egy esztendeig élő vállalkozás tehát nem volt veszedelmes vetélytársa a Népszínháznak. A hanyatlás csak a millenium utáni években kezdődött. A közönség lassan, de erősen megváltozó ízlését nem tudta mindenben kielégíteni, s vezetésének egyre növekvő hibái miatt a szerencsésebb konkurrens vállalatokkal nem versenyezhetett. Egyébként bukásának minden oka és teljes képe még nem lehet a történeti visszatekintés tárgya. Lassú haldoklás után előbb *Vigoperává* alakult, majd 1908-ban mint *népszínház* végképen megszűnt, s helyére a Nemzeti Színház költözött.

Ha a Népszínháznak harminchárom esztendő pályafutásának érdemeiből a legjelentősebbet kellene kiemelni, akkor ez kétségtelenül abban állana, hogy a magyar drámai alsóbb fajokra irányuló írói, zeneszerzői és színészi törekvéseket ő foglalta fegyvermezőben rendbe, ő irányította, s ő juttatta diadalra: az eladdig szétszórt és hiányos kísérleteket ő fogta kézen és a lehetőségeket ő vitte teljességbe. Műsorában persze a külföldi termékek is nagy számmal szerepeltek és mégis a hatásuk alatt keletkezett magyar színpadi termékek meg tudta óvni attól, hogy idegen kaptára szabott csinálmányok legyenek, s elősegítette, hogy gyökérszálaik magyar földből magyar nedvet szívjanak. Amit e vállalkozás megteremtője és első igazgatója, Rákosi Jenő elméletileg olyan frappánsul fejezett ki, hogy t. i. „az alsóbb fajok nélkül épp olyan csonka és hiányos egy nemzeti művészet, mint az emberi szervezet valamely aljasabb része nélkül, hasonlatos az üvegházi tenyészethez, szemben a természet munkájával“, ezt az elvet

a Népszínház — kivált fennállása első évtizedeiben — nem vesztette szem elől. S a magyar drámairodalomnak ez egészséges kormányozása mellett egyúttal olyan színészgenerációt is nevelt, mely — különösen a népszínház műveiben — önálló és eredeti színjátszó stílust is teremtett. S a színháznak éppen ez erősen nemzeti jellege volt azután az a tényező, melynek a főváros gyors megmagyarosodásában sem kicsinylendőek az érdemei.

A magyar közönség és a magyar dráma- és színészettörténet most, a jubiláris megemlékezés hónapjaiban, csak hálával gondolhat mindazokra, akik ebben a munkában legjobb tudásuk és erejük szerint részt vettek.

Galamb Sándor.

JÚLIA BALLADÁJA.

*Ó, ha nekem is, mint egykor Júliának,
Szép haláljegyesem eleibém jőne,
Amint mendegélnék a búzamezőre,
Eleibém jőne, úgy, mint Júliának,
Ezt mondanám néki: jegyesem, jegyesem,
Vess be engem, kérlek, a földbe virágnak.*

*Bodor fehér felhőn, ha leereszkednék,
Szép gyöngén megfogna: lekaszálna engem,
Nem kellene többet búsulnom, szeretnem,
Csak lassan lehullnék, virágot se szednék,
Meg sem is kérdezném lekaszált füvektől:
Lesz-e ez a világ valamikor szebb még?*

*Arra hajolnék el, amerre a bánat,
Bánat után nyúló, lehanyatló testtel,
Rajtam a parancsolt, bús életkeresztel,
Nekiesnék egy vén árokmenti fának.
Már csak ennyit szólnék: szép haláljegyesem,
Szemem lecsukódnék, mint aki kifáradt.*

*Szép haláljegyesem, vedd a testem-lelkem,
Véremet csorgasd el puha barázdába,
Hadd szívja a mező szomjasan magába,
Hagyj a vad füvek közt holtan elmerengnem,
Hadd nyíljak ki én is jövődő tavasszal,
Szép haláljegyesem, vess virágnak engem!*

Debreczeny Lili.

FRANCISKA TÚZZEL JÁTSZIK.

A hó új volt és könnyű, a szán talpa mintha csak a levegőben suhanna s a csilingelés-ezüst hullámokra bodrozta a kristálytisza levegőt. A vaskos házak nekikönyökölve gyönyörködtek a soraik között vérkeringésként rohanó színes életben.

Mint a hó és mint a csengetyűszó, fehér volt és ezüst a Franciska szánja. Takarói, prémjei is fehérek voltak, csak a bundája volt fényeszöld brokát, a capuchonja s az orcája volt halovány karmazsin.

A bakon, szemben a sötétlilában pompázó Madame Muglennel, egy bencés pap ült, aki sietett a gáláns adóval:

— Franciska kisasszony ma valóságos hóban feslett patyolat-rózsa-bimbó.

Célttévesztett nyílvevő módjára hullott le a bók. Franciska nem ügyelte. Ő most éppen oldalthajolt és úgy nézett el a kocsis repkedő libériája mellett, előre.

A pap kérdőn pillantott a társalkodóné kendőzött képébe, de az csak vállát vonogatta:

— Was weiss ich.

... Talán egy paradicsommadaras turbán, amely módisabb az ő capuchonjánál, talán egy gazdagabb nyeregtakaró, hetykébb tartású kocsis izgatta?

Kettővel előttük siklott a barnára pácolt, éppen nem hivalkodó úri szán, amelyben hátat mutatott egy barnabársony braganzai köpenyeg. És fehér cilinder alól világított a fényes hullámotvető aranyhaj.

— Pardon — rebbant vissza Franciska az elkalandozásból —, csak rózsza, főtisztelendő uram.

— Miért?

— Mert ha rózsabimbót mond, úgy tizenöt évet késett a komplimentuma.

Ismét előrepillantott, szinte zavartan mosolygott és elékereste a prém alól gyönggyel varrott ridiküljét. Könnyű illatfelhő színesítette belőle a nyersen üde levegőt.

Lehúzta kesztyűjét, úgy keresgélt ki zsebkendők, üvegcsék és más apróságok közül egy kis, selyembe kötött hölgykalendáriumot s fellapozva odanyujtotta a papnak.

A főtisztelendő igen jámbor, de csinos verset látott belemásolva, Franciska saját kezeírásában.

— Ki írta ezt a verset?

Franciska rejtelmesen mosolygott.

— Nőszemély?

— Nem.

— Tehát férfi. Hm... Ezt?

— Sem nő, sem férfi.

A főtisztelendő hamiskásan csóvált fejet.

— Meglátja. Ma este.

Franciska kivonta a kalendáriumot a pap kezéből, nehogy az tovább lapozhasson benne.

— Tehát egy új akvizíció... bravó!

— Rövid időre szól.

— Gyorsan fog a körmére verni?

— Menjen... diák, vakációra jött csak haza.

— Szóval mégis csak férfi, jól gyanítottam.

— Gyermek... Jó vers, mondja? Mert szépnek szép, én úgy találok.

— Hány éves gyermek?

— Tizenhétben jár.

— Tizenhét éves koromban én sem írtam jobb verseket.

Franciska eltüntette a ridikült. Előrehajolt és ráparancsolt a kocsisra, hogy vágjon elébe a többi száznak és forduljon ki a Vágduna mellé, a szabad mezőkre.

... Az aranyhajú fiút pillanatra szembe látta. Éppen oda volt az fordulva Konkoly-Thege főbíróhoz. A főbíró pedig ott babrált az ifjú kabátgombjainál.

— Jó melegen van tartva a melled, fiacskám? Meglátod, jót tesz a tüdőnek a mindennapi friss levegő. Nekem is rendelve van, egész vakáción szánkáztatlak!

— Köszönöm, kedves keresztapám, a figyelmet.

Most csillogott el mellettük a kagylóalakú, fehér-ezüst száncsoda.

— Hát ez a világszépe merre kavillál el megint?

A kérdés rosszaló volt, szinte ingerült.

Az ifjú nagy virágkék szeme a meghatott köszöntés végeztével utána tárgult Franciska szánjának.

— Mint mindig, külön utakon jár.

A keresztfiú nem érezte a szó élet. Szemére visszaereszkedett az álmatag fátyol.

— Az gyönyörű út, amerre ő jár.

A főbíró gyanakodva pillantott keresztfiára.

— Ismered az életét?

— Az irodalom, a művészet ragyogják be azt. Imé, Győrből is visszajaratja a költőpapot, hogy a kalendáriumot népünk számára léleképítő olvasmányá csinosítsa.

— Úgy... igazad van, fiacskám. Az irodalom szép dolog. És főleg jó dolog... sok mindenre.

— Igen is, keresztapám. A boldog nemzetnek büszkeség, a boldogtalannak fegyver.

— Ezt persze így tanultad az iskolában.

— Petrovics Sándor diáktársamtól tanultam még Pápán.

— Sed datur et tertium.

— És micsoda mégpedig?

— Szép hölgyek ürügye... a szórakozásra.

Az ifjú kinyíló lelke visszacsukódott. Igen ügyefogyott volt, másra terelni át a szót, hát hallgatott. A fehér ezüst szánt elveszni látta a

Vágduna menti lilaszínű esthajnalban, s benne a két titkon rajongott embert: az ünnepeelt poétát és a nagyszerű maecenasleányt.

Ugrált a szíve, mint egy kirepülni készülő madár. Ha ez a puritán keresztapa tudná, hová hivatalos ő ma este! De nem szól. Nehogy lebeszélje a még puritánabb édesanyát az engedélyről. Hiszen olyan fejcsóválva, bátyjával, néniével, sógorával tartott családi tanács után adta meg azt:

— Hogy éppen meg ne sértsük, egy órára!

Ezt az egédékenységet is csak a jó Eszter csikarta ki.

— Édes anyám, a mi kis fiúnk nagy ember lesz, nem szabad elterelni a szent utakról.

Vály sógor igen komoly volt, de nem érvelt se pro, se kontra. Mintha egyrészt küldené, mintha másrészt féltette volna is.

A diák önkénytelen tapintotta meg a mellényzsebében dédelgetett bilétát, mint drága útlevelet, s ismételte el magában az írást:

„A múzsák ifjú kegyeltjét ismerni óhajtja és ma este 9 órakor irodalmi soiréera várja — Weinmüller Franciska.“

Ezen a névjegyen nem volt sem címer, sem korona. Rézkarcban egy kis görög templom állott rajta, háttérül babérliget és előtte az áldozatra tüzet serkentő múzsa.

*

Enyhén fénylő selyemgobelinek, antik aranyra festett bútorok. Csipkefinom porcellán jardinière-ekben drága illatokkal locsolt selyem és bársony művirágok lehelték a könnyű kábulatot. A kandalló szinte túlmeleget árasztott, hogy a hölgyek mélyen dekolletálva is forróféhéren viruljanak.

Madame Muglen a rikitó színekből összeapplikált foulard-toiletteben már a legnagyobb karosszékekben ült. A fehérpártás szobaleánnyal maga elé csusztatta a lábtető párnát is, az asztalra pedig odakészítette legyezőjét s a portubákos szelencét magának. Ezek voltak főmulatságai az irodalmi soiréeken is.

A szomszéd szobából, Franciska „kredencéből“ halk csörömpölés hallatszott és a főtisztelendő poétának házigazda módján bizalmas utasítgatása:

— Mit spóroltok a tejszínhabbal? Csak aztán ne legyen elég hideg a fácánpástétom: fülhúzást rendezek!

Madame Muglen ezalatt a vendégeket fogadta.

Legelsőnek egy szép fiatal asszony jött meg: nefelejskék kendőben, nefelejskék bodrozott kasmirruhában. Hajába is kékszínű girlandocskák voltak fűzve.

Azután csupa férfiak jöttek és végül a boudoir felől maga Franciska is belépett. Szárnyszerű, vállraöltő canozoukkal, remek shawlokkal utánozhatlanná varázsolt toalettjei helyett ma bíborral szegett görög chitónban volt, de a ruhát derékban szorosán hordta, hogy el ne tagadódjék a karcsúsága és a vállán is jobban le volt az csúsztatva, mint ahogy a stílus előírta. Kőkényszínű hajában gyémántokkal villózott a háromsoros aranyabroncs. De arca most már nem volt karmazsin, hanem bársonyfehér.

— Édes kis művészném, csókolta össze a fiatalkát, s minden férfit kitüntetett valami bon-mot-val.

Egy sárgafrakkos gigerlinek megjegyezte:

— Még mindig bajusszal, mon deserteur?

Mindenki értette a tréfát: Franciskáról szerették azt regélni a komáromiak, hogy hadserege kizárólagosan símaképűekből áll: színészekből és papokból... Lenci úr pedig, bár sem pap nem volt, sem színész, egy ideig bajusztalanul lebzelt Franciska körül, most aztán, valami bosszúformán, megnövelte férfiúi díszét.

— A mára ígért alkvizíciónál azonban nem kell tartani a bajusztól, huncutkodott a főtisztelendő.

— Egyelőre... nevetett Franciska. — Boldogan, melegen izgatódott a diákifjú elvártában. De már már szinte ideges is volt: szikrázó társalgás közben rápillantott egyszer a kandallón álló lábasórára. Ő, akinél társasági parancs volt, s áthágása nyílt sérelem: órára sohasem nézni!

... Egy pillanatra meghökkent és elpirult a küszöbön. Szőnyegtelen, súrlott pallóhoz és kálvinista-fehér falakhoz volt szokva. Csillár alatt nem ült soha, csak a színházban. És itt sülyed a lába, mintha puhább talajra ért volna, és szemben a falon egy Amorkát oktató meztelen Vénusz mosolyogta meg a gyámoltalanságát.

Előkerültek a közelgő újesztendőre szóló kalendáriom irodalmi részének kefelevonatai. Egy imádott asszonyt pongyolában látni, semmi ahhoz képest, ami most fogta el a diákot: így kezdetleges formában pillanthatni bele az ország legnépszerűbb könyvének készülő lapjaiba.

Egészen magába veszett és olyan hallgatag volt és ünnepélyes, mint az első úrvacsoránál. A társaság észrevette, hogy neki ez a stílusa és hagyták úgy viselkedni, mint a virágot, amely némán issza a napsugarat.

Csak Franciska fogott fel tőle később egy tekintetet, amikor kredenczés után maga a zongorához lépett énekelni.

A főtisztelendő karját nyujtotta a kékruhás porcellánbabának.

— Kicsi asszony, nagy művésznő! — s a fiatalkát most placra vezette.

Lendvainé a *Falusi Kislányt* szavalta. Hanem ilyen édes libuskát még a főtisztelendő poéta sem képzelt el versének írásakor — mintha elfelejtené a reverendát, összecsókolta a harmatos asszony kacsóit.

A diák ámult, hogy a múzsákat ilyen melegen is szabad ünnepelni. Ő bezzeg még a bűbájtól sem volt felocsudva, hogy meghajolhatott előtte, akit csak mint csillagot látott eddig a nézők névtelen sorából.

Lenci úr, a sárgafrakkos, bajuszos gigerli már fészkelődött és hogy mindenkit lefőzzön, hatalmas páthosszal hazafiast szavalt.

Erre azután kitört a politika. Micsoda szép dolgokban hittek ezek az emberek! Független hazáról zsbongtak és világraszóló hazai irodalomról. A diák azt hitte: felsőbb lények zsinatán van, ahol a jövődó dogmáit szabják meg. Most már mégügysem mert szólni, nehogy ügyetlent mondjon... bár hiszen ők is próbáltak ilyesmikről álmodni a képzőtársaságban. Petrovics Sándor kivált szeretett gyönyörűket jósolni. De hogy azokban az álmokban a hon nagyjai is bíztak... ez egy kis kóstonól volt az üdvösségből.

Pont tizenkettőkor a kandalló-óra vidám pásztornótát pengetett. Az ifjú észbekapott, hogy tizenegyre hazaiérkezett az édesanyjának.

— Nem maradhatok már egy percig sem, mert édesanyám fentvirasztva vár.

De csak most gyűlt meg a baja.

Hohó, ifjú múzsabarát, ingyen nem lehet ki- és bejárni Helikon berkeiben. Fizesse meg előbb a maga obulusát!

— Semmi sincs nálam — szabadkozott a diák, igen boldogan, hogy ez így van.

— Csakhogy van ám nálunk!

A főtisztelendő levette Franciska ridiküljét a kandallóról. A diák tűzpiros lett, tudta, hogy Eszter néneje dobraverte a városon egy versét, amely a Petrovics Sándoréval együtt díjat nyert Pápán a képzőtársaságban.

Hát még mikor megismerte a kezébe nyomott hölgykalendáriomban a bűbájos maecenásleány kezeírását.

— „Mi ez?” — dadogta a címet s akkor egyszerre megnémult, mint rossz diák a beszekundázáskor.

Aztán megváltódott. Mielőtt a szégyen teljes lett volna, Franciska hozzája lépett. Egyik kezével a kalendáriomot fogta le, a másikkal a szolgálatot felmondó ajkakat.

— E poéma nagyobb nyilvánosságra van szánva. A hazamenés váltása: hogy átadja nekem a Komáromi Kalendárium friss kötetébe.

... A diák úgy tébolygott haza, mintha berúgott volna a tokajitól. Pedig éppen csak az ajkáig vitte a poharat.

Ahogy kihúzta a lábát, Lenci úr rosszmájúan akart sebezni:

— Ennek nincs ugyan bajusza, de azért nagyobb deserteur nálam, Franciska kisasszony!

— Mit tudja azt Kegyed?

— Ez az első férfi, aki meg tud szökni Kegyedtől, mindjárt éjfél után.

A főtisztelendő úr friss töltést praesentálva hozzátette:

— S milyen bevehetetlen bástya mögé: a mamuska szoknyájához!

— Csak Komárom vára bevehetetlen, — replikázott Franciska és sötétszürke szemén áthullámozott egy titokzatos, bujdokolón meleg sugár.

— Úgy hát akkor Móric diák városunk ékes szimboluma!

— Még nem volt próba alatt, kedves Lenci úr!

— Ki meri a próbát? Művészné kedves, — Lendvainéhez fordult —, azt hiszem, Kegyed az ő zsánere: világos fürtök, nefelejkszoszorú, szendeség.

Lenci úr felkapott egy poharat.

— Én iszom a vár bevehetetlenségére!

Franciska gőgösen vette a magáét és koccintott.

— És én az ellenkezőjére!

— Aki vádol, az bizonyítson!

— Előre mit bizonyítsak?

— Előre csak — fogadni lehet —, tréfált a tisztelendő.

— Hát fogadjunk!

— Velem? — ajánkozott Lenci úr.

— Nem — hűtötte le Franciska —, hanem magával Gergely.

— Mibe? Csak borsos árat ne kérjen!

— Sőt... Paprikásat kérek.

— Hogyan?

— Ismét ír, mint Komáromból való távozta előtt, egy „paprikás verset“ a kalendáriomba.

A tisztelendőnek láthatóan nem tetszett ez.

— Hm. Az asszonyok mindig jó árt szabnak. És mit kapok én, ha veszít?

Franciska kinyitott egy rakott, gazdag vitrint. Ékszer-tokot vett ki belőle. Elfakult zöldbársony ágyában brilliánsokkal kirakott, jókora kereszt feküdt.

— Sokkal kevesebbet ér egy versnél?

Rápróbálta Gergely főtisztelendőre. Csak úgy villózott az a fekete papi köntösön. Aztán kezét fogott a poétával.

— Vágja el, Megyeri úr!

A művész nem sietett.

— Hohó, mire fogadnak tulajdonképen? Vagyis: miben is álljon a kapituláció?

— Egy pásztorórában, természetesen — ízetlenkedett Lenci úr.

Franciska összeráncolta a szemöldökét, de csak annyit felelt:

— Egy csókban, amit ő fog kicsikarni.

— Vagy kikönyörögni, — enyhítette a szót Lendvainé asszony.

— Terminusra! — fenyegetett a főtisztelendő. — Nekem két hét mulva Győrben kell lennem a katedrámon.

— És a színtársulatnak is oszlania kell a „Sas“-ból, a farsangolók miatt.

— Máskép nem is lehet. Móric diák is visszamegy Kecskemétre.

— Kedves Franciska, a legnagyobb nehézséggel nem vet számot — aggodalmaskodott Lendvainé.

— Mennyiben, Kedvesem?

— Hogy... ilyesmit nehéz bizonyítani.

— Könnyű, igen könnyű! Tanult kerít. Megbujtat minket a szomszéd szobába.

— Piha, Lenci úr, büszke vagyok, hogy... hogy megnövelte a bajuszát.

Tóth Lőrinc az ajkába harapott.

Ez a szó jól büntetett, más egyebekért is, Franciska most hát megbocsátó, derús komolysággal jelentette ki:

— A dolog, hölgyek és urak, becsületszóra megy.

— Hogy hallgatunk róla?

— Erre nem kell becsületszó, ez természetes. Hanem én adom szavamat, hogy őszintén beismerem a sikert vagy a vereséget. Tíz nap mulva, ó-estendő éjszakáján ugyanitt találkozunk. Vagy paprikás vers lesz a frissen nyomott kalendáriomban, vagy Gergely főtisztelendő fogja a keresztet hordani.

— Ez már finom! — örvendezett Lendvainé asszony.

— Tisztában van, hogy ez a fogadás mit jelent az üzletre nézve? — kérdezte most Gergely pap szinte szigorúan. — Már is késik a kalendárium.

— Azzal is tisztában vagyok, mit jelent az üzletre, ha Kegyedtől újra verset hozhatok.

— S ha mégsem hozhat? Szép summát játszik el a késedelemmel!

— Annál nagyobbat is veszítettem már — akkor... tudniillik: mindent legyőző varázsomnak nimbuszát.

Szinte szomorúan indult a mondás, de utolsó hangsúlya átcsapott a látszat kedvéért a játsziba.

— Szóval, Kegyetek akkor hallgatagon tudomásul veszik, ki nyert, ki veszett, és soha többé szó se essék róla... Ha kudarc, azért, ha siker, épp azért —

Franciska elpirult és kikerülte Gergely pap tekintetét.

...Móric diák most érkezett éppen haza. Anyja bibliázva virrasztott. Lehet, hogy szemrehányásokra készült, de ahelyett, amikor most visszakapta, forrón, megmentetten ölelte magához kisleányát.

*

Franciska lement a nyomdába, hogy maga nézzen utána parancsai teljesítésének. A nyomdakormos munkások úgy húzták ki magukat előtte, mint tették volt édesapjának. Az öreg Weinmüller szigorát leánya bübbájjal pótolta és ötletességgel — s az üzlet jobban virágzott most, mint valaha.

A nyomdamester szolgálatkészen állott meg előtte.

— Megkezdték már az áttördelést, Schnack mester?

— Megkezdtük, ahogy a főtisztelendő úr a reggel megparancsolta.

— Látni akarom, hova tétette a „Mi ez?“ című verset.

— A második ív elejére.

— A másodikra? Mutassa... nem, ez így nem jó, komáromi születtet az első ív elején mutatunk be.

— Óriási munka. Az egész literaturai részt át kell tördelni.

— Nem számít. A vers lesz az első közlemény. Mikorra kaphatok levonatot róla?

— Holnap délre, tettes kisasszonyom.

— Szólt a főtisztelendő úr arról, hogy még egy versnek hagyjanak helyet valahol?

— Nem szólt semmit.

— Ej!

Megcsóválta ékes fejét, izgatottan befelé mosolyogva.

— Csak hagyjanak ki akárhol...

— Mekkoraéskát körülbelül?

— Mint a „paprikás versek“ voltak annak idején.

— Mikor kapjuk meg a manuscriptumot?

— Mikor? ... Igyekezni fogok... hogy mire az első ív készen van... mikor lesz készen?

— Bizony csak holnapután.

— Holnaputánra — igen, megkapják, vagy ... másképen intézkedem. Szóval: hagyjanak helyet a második ívben!

Nagyon szórakozott volt. Alig jutott eszébe a második dolga.

— Ha már összeírta, adja ide az alkalmazottak karácsonyi kívánságáról a listát.

...Délután kihajtatott és oly gazdag bevásárlásokat csinált munkásainak, háznépének, mint soha. Pedig eddig sem kímélte a pénzt. Hanemhát ömlött az, mintha beléje szeretett volna Franciskába.

Madame Muglen-nek régi álmát vette meg: a gyűrűkarkötőt. Impraktikus, méregdrága bolondság volt az, a kezét minden komoly munkára

alkalmatlanná tevő: az egy stílusban tartott két ékszert a kézfejen át a karig finom lánc kötötte össze.

Es míg alku nélkül válogatott, gondolata másfelé járt. Kikocsizás előtt levélkét küldött el Móric diáknak, melyben holnap délutánra magához kérte a korrekтура megtekintése végett.

Olyan izgatott volt, akár az első légyott előtt. Minden fejtörést okozott: mit vegyen fel, milyen füstölővel illatosítsa szobáját, fényt teremtsen-e vagy félhomályt —

Démont játsszék-e avagy olvadó szerelmes asszonyt? ...

Hiszen egészen biztos volt, hogy a fiú lelkét már rabul fogta magának. Sokkal biztosabb, mint azoknál, akik két vőfélyvel érkeztek kérése és még annál is, aki titkos kegyéért esdekelhetett csupán.

Kit a gyönyör, s kit a példátlan gazdagsága is vonzhatott, de az a tekintet, amit a diák feléje küldött ...

Szerelem? ... De ő eddig sohasem tudta, hogy a szerelemnek ilyen töretlenül tiszta sugarú is lehet a tekintete.

... A délelőtt már meghozta a maga örömét.

„Nagyrabecsült kisasszonyom! Ma délután négy órakor tiszteletét teszi híve Ásvai Jókay Móricz.“

... Kint lassan, ünnepélyesen foszlott alá a hó és a bethlehemjárók éneke már átszötte az ünnepi szürkületet. Bent a nesztelenség szőnyegén ábrándok suhantak, megboldogították, benépesítették a pazarszép termeket ...

Nem volt más kérdés, sem a fény, sem a füstölő: az új módi szerint Franciska fenyőfát hozatott le Tótországból és a szalonban karácsonyfát állíttatott. Az bevilágította, beillatosította a termet. Csak a boudoirban égett néhány szál gyertya.

Ismét a görög ruha volt rajta, hanem aranypánt helyett most méla gyöngyöket fűzött a hajába. A tükörbe nézett: virágzó napja volt ma, ilyenkor tudta, szédül és szédít ...

Jött-ment, álmodott, hogy karjai közt pihen a gyönyörű gyermek, hogy kifoszlik az elérhetetlenség, a bírhatatlanság hófehér lepleiből ...

Végre jött a diák és úgy mint a multkor: a szembekerülésnél vadrózsaszínt váltott.

Franciska a boudoirba vezette. Ott leült a kínálásra és csak azt mondta:

— Eljöttem ...

Ismét széthúzódtak szeméről a szinte bántó, a közel valóval szemben közönyt mutató álmofátylak. Tisztán nézett, érdeklődően, várakozón Franciskára.

Azonban váratlanul bejött a szobaleány. Nagyobb puccban volt, mint Móric diák Eszter néneje odahaza. Jelentette, hogy a munkások boldog ünnepet akarnak kívánni a tettes kisasszonynak.

Franciska egy kérdő pillantást vetett Móricra.

— Bejöjjenek?

Hogy erről megfeledezett intézkedni!

Érezte, hogy most már tapintatlanság volna a fiú mimózaságával szemben, ha elutasítaná őket az egyedüllét kedvéért.

És értetlen, megsértődő csodálkozással vette észre, hogy az ifjú

szinte boldogan honorálja az ünneplő küldöttség megjelentét. Jobb szeretné így, mint kettesben? ...

Mind ünneplőben voltak, mind kimosdva, kifésülődve. Schnack mester előlépett és ékes szavakkal éltette Franciskát, „ki árva honunkban a nemzeti nyelv pallérozásának támogatásában fényes példával jár elől“.

Végigcsókolták az úrnő kezét és átvették a szobaleánytól a karacsonyfa alá halmozott csomagokat.

— Ne zavarjon többet senki, — intette Franciska a leányzót, — Jókay úrral a korrekurát csináljuk.

Visszatértek a boudoirba, ott Franciska átnyujtotta az ifjúnak a durva papírlapot, amelyen a kefelevonat állt. Móric tán az evangéliumot sem fogadta volna szebb mosolygással, és ez a mosoly kibékítette Franciskát az előbbi sértődéssel.

— Van plajbásza? Úgy jöjjön az íróasztalomhoz.

Melléült Móricnak és tanítgatta, hogyan jelölje ki a sajtóhibákat. Néha megfogta a kezét és vezette azt, mint gyermekét. Ó, ez a Schnack mester. Olyan akkurátosan dolgozott, úgy akarta a kedvét a kisasszonynak, hogy alig lehetett hibát találni. Pedig hogy reszketett az a keskeny, leányosan előkelő kéz, amikor Franciska gyöngéd irányításának engedett.

Most újra eltűnt minden kétség Franciska szívéből.

Úgy reszketett az a kéz, hogy kuszán írt, hogy elküldte a szívig a remegést — és mint a karsú torony a félrevert harangtól, az egész finom férfitest reszketni kezdett: a leheletkönnyű arany hajcsigák szinte összepengtek.

Franciska érezte: fényes ár sodorja őket. Nem nehéz megmondani, megadni semmit többé. Minden következik magától...

— Elfelejtettünk valamit egészen.

A gyermek csak nézett, de olyan tekintettel, amely egészen kiszolgáltatta.

— A honoráriumot.

— Ó... én nem akarok... semmit.

— Gyermek, tanuljon meg sokat kérni az írásaiért, nagyon sokat.

— Amennyit az ember szívének érnek, annyit úgysem lehet fizetni.

Amennyit másnak ér, az igen kevés summa.

— De én szeretnék e költeményért annyit fizetni, amennyit a költő szívének ér. Nevezze meg az árat —

Mintha vakítaná a leány tekintete, az ifjú szeme olykor összerebbent.

— Nincs rája szó.

— Van. Én tudom.

Franciska még mélyebben nézett. Ide már nem ért a szavak ereje: itt kötött szó nélkül üzent a lélek a léleknek. Csillagok serege tündöklött fel az égmélységű szemekben.

— ... Kérj.

A fiú behúnyta a szemét, lélekben térdreomlott.

— A legnagyobbat? ...

— A legnagyobbat.

Odanyujtotta magát a leánynak... Franciska bezárt szemmel a száját kereste... s a homlokával találkozott. Ahogy ajka megérintette: érezte, hogy a gyöngéd bőrt finom verejték üti át, amint a lehelet futja meg a tükröt.

— Nem szerelmet kerestt, nem az ajkát kínálta...

A csók után valóban leborult és megoldódott szívvel, de botló nyelvvel dadogott valamit, amiből Franciska megértette, hogy ő egy égi tisztaságos, felsőbb teremtés. A magyar literatura védőszentje, akit a magyar hajnal küldött előre pirkadásnak, akinek csókja lesz a kisdíák útravalója a Helikonra.

... Ott állott a szalonban, a karácsonyfa előtt, keze összekulcsolódott, alácsüngött a búcsúzás után.

Mi volt ez? Kudarc vagy diadal? Nem kapta meg, amit várt, — és többet kapott, mint amennyit valaha is álmodott magáról. Hogyan... hát ez a gyermek bevattázott füllel, befátyolozott szemmel jár az emberek között, hogy őt Istennőnek tartja? És mi van vele... mi volt vele annak a csóknak pillanatában: hogy annak érezte magát, amit a kisdíu dadogott, és hogy e percer szebbnek tartja annál, semhogy valaha ismétlődhessék... Szörnyű lenne, ha a gyermek ráébredne, milyen köznapit, milyen olcsót akart ő tőle. A hamvas, drága díu, aki egy imádsággal térdelt elejébe.

Hogy viselkedjék ezek után az óesztendőn összegyűlő soirée előtt? Magyarázzon, hogy se így, se úgy nem ütött ki a dolog, se nyert, se veszített?

Előre látta Lenci úr gúnyos fintorát, ha meghallja, hogy a „kölyök“ múzsacsókot akart és térdepelt.

Dobraütni ezt... ezt? Kikacagtatni egy szívnek fehér áhítatát? Drága, tiszta boldogsághullám hömpölyögtette meg a szívét. Soha. Hát? Hazudni, hogy a tiszta gyermek érzéki jutalmat csikart?

Vesszen a büszkeség. Miért ne higyjék, hogy ő is akadt bevehetetlen várra... Nem, merthogy erős volt a vár, de olyan tündöklő, olyan sér tetlen, hogy ő vált a gyöngévé, tehetetlenné előtte. Kivette a vitrinből és a karácsonyára függesztette a keresztet.

Az ajtó felnyílt, Gergely főtisztelendő bejelentés nélkül jött be. Nem is köszönt, csak komoran a leányhoz lépett.

— Megmondtam Franciska, hogy ne lássam mégegyszer nálad Móric díákat.

— Nem is fogod, Gergely, nyugodt lehetsz.

— A kapud aljában találkoztam vele!

— Az meglehet.

— Miért volt itt?

— A fogadás értelmében magamhoz hívtam.

— Nem figyelmeztettelek, hogy az egész fogadást csak játéknak szántam? Már nem bírom a Lenci szemtelen célzásait.

— Dühös, mert kosarat kapott.

— Dühös, mert gyanakszik, hogy miattam! Azért rögtönöztem a tréfát, hadd hintsek egy kis port a szemekbe.

— Nem értelek, Gergely. Mit mondjak a társaságnak, ha Móric díákat próbára nem teszem?

— Ideadod a keresztet, vagy megkapod a verset, ahogy tetszik, de felhagysz ennek a gyermeknek ujjracsavarásával!

— Neked az még jobb, ha kompromittálok magamat vele... Legalább nem tudják fel neked újra az iderándulásodat.

— És saját hírneved?

—... Az most... nem fájna nekem...

— Franciska!

Megszorította a leány csuklóját.

— Ezt kapom én tőled? Aki tíz év óta jobbkézed, barátod, tanácsadód voltam, akit a „világiás összeköttetésem“ miatt száműztek Pestről Győr városába!

— ... Bocsáss meg ... Tudod, hogy megszoktam játszani a tűzzel ...

— Passziód. De eddig hitványabb anyagot vettél hozzá. Ennek kár volna szárnyát megperzselni.

— Ne félj már.

— Nem bántottad?

— Próbáltam ...

— És persze elszédült, koldult — és te ... te! ... Ismerlek!

Keserűen nézett a leányra. Minden szava felért egy ütéssel. Franciska csendesen felelt:

— A fogadást ... elvesztettem.

— Ezt én el nem hiszem neked. Ha te egyszer akarsz valamit ...

— Mikor hazudtam?

— Eddig még soha.

Franciska megfordult és szónélkül rámutatott a karácsonyfán szikrázó keresztre.

— Ott függ a krisztkindlid.

Gergely főtisztelendő mélységesen megzavarodott.

— Hiszen a bűnöd ezzel nem kisebbedett.

— De viszont megkaptam vele a bűnhödésemet!

A póp megszállott egészen.

— Ne haragudj reám!

Egy kézcsók után leemelte a fáról és a tükör előtt kapcsolgatta magára a brilliános nyereménykeresztet.

— A paprikás vers hát elmarad. Hála. Nekem már van elég fórumom Pesten, mit kürtöljük vele hát a naptárban világgá, hogy még mindig összetartozunk ...

Franciska nem hallotta ezt. Ő most magamagában rendezett:

— Ne is jöjjön többet soha Móric diák. Ne tudja meg soha, ki voltam.

Két alkalmatlan és mégis édes könnyet törült ki az őrizetlen percben világszédítő szemének szögletéből.

R. Berde Mária.

*házaiban a életében plapocai jácófoltt az ilyen
"szögletű mintaképe" beállításokra!*

ÁLARC MÖGÖTT.

Ígérted:

*Viszel magaddal üdvösségre,
Vagy hívsz, ha kell, a boldog kárhozatba.
De csak ígérted. És ki üdvre vitt,
Az nem Te voltál s más vitt kárhozatba.*

Vallottad:

*Úgy szeretsz, mint soha senki,
Tragédiák nagy, fojtó, mély tűzével,
Angyal-szeliden, sátánok hevével...
De csak sebezted.
És eljött az, ki mit se vallott,
De éreztem, hogy úgy szeret,
Ahogy Te sohasem szerettél!*

Tudom, miért volt:

A lelkemen csak győzelmet kerestél!

*Jól ismerlek, álarc-borított lélek!
Íme, — nem tudnál önmagad-feledten
Balcsillagú sorsommal szembeszállni,
Vallott szerelmed égis erő lángja
Nem tudna áldott otthon-tűzre válni.
Vad izgalmakra szomjas szenvedélyed
Nem tűrne nyugós, bús keserveket,
Nem bírna munkát, — súlyost! — gondot, könnyet,
Csalódást, bajt, meddő küzdelmeket.
Sem önmagadban mindent megalázni,
Szerelmedért a porba hullani,
Sem megszokni, hogy büszke föld lehajtsad,
Ha kívánom, ha így kell vallani!
Gyönyörbe, kéjbe, ó, tudnál temetni,
De szenvedő, bús, gond-tiporta asszony,
Könnyes szemü és halk szavú, türelmes, —
Ez több! Nagyobb! Ilyen tudnál-e lenni?
Hogy tudnál hűn gondot viselni rám?
S megérdemelni azt a szent napot,
Mikor a kettőnk véréből való vér
Azt mondaná Neked: „Anyám...“?*

Tichy Kálmán.

JÓ ASSZONY VOLT A KOMÁNÉ.

Mindenki elment már. Akit megilletett, mindenki megkapta a gyertyát. Eloszlott a tor. Az üresen maradt házban a gazda egyedül maradt a szomszéd gazdával: a komával. A terítetlen asztal mellett ültek, melyen ételmaradék, üres üvegek, poharak, szétszórt edények hirdették a nyilvános gyászt. Poharaztak. A gazda a bánat enyhítésére ivott, a koma részvétének a kifejezésére. Italozás közben vékonyan folydogált belőlük a szó, mint ürülő hordóból a bor.

— Jó asszony volt a kománé — kezdte, vagy inkább folytatta a szomszéd a beszédet, melynek tulajdonképpen nincs sehol kezdete, sehol vége.

— Jó volt — hagyta rá a gazda.

— Én mondom magának, komám, hogy jó asszony volt. Tudom, amit tudok.

— Tudhatja, mert jó volt — volt a válasz.

— Dolgos asszony volt. A kakasuk akkor kezdett kukorékolni, amikor ő megnyitotta az ajtót. Pedig a maguk kakasa kukorékol a legkorábban az egész alvégen.

— Váltig mondtam, hogy aludjék még. De nem tudott tovább aludni. Pedig aludhatott vón'.

— De nem tudott aludni. Olyan volt a vére. Az anyja is olyan volt; nyugodjék békével. Annak is már hajnalban lehetett hallani a hangját. Soha se' kellett vekkeróra. Kemény hangja volt; nyugodjék békével.

A szomszéd elhallgatott. Töltöttek. Koccintottak. Elgondolkoztak, aztán újra kezdtek. A szomszéd kezdte újra:

— Jó asszony volt a kománé, hűséges asszony ...

Az egynapos özvegy elérzékenyült:

— Nagyon megbecsült engem ... Nagyon becsült ...

— Azt meg kell adni. Mint valami grófot, úgy emlegette mindig az urát: Az én uram nem afféle ember; nem szivaros, nem kocsmábajáró, nem jobbra-balra néző.

— Ő szoktatott le a dohányról.

— Az anyja is ilyen volt; Isten nyugtassa. Az se állotta a pipás embereket. Szegény, jó András bácsi mindig hozzánk lopakodott át, ha egy szivart akart elszívni. A romot is odahozatta, ha hébe-hóba megkévánta. Kemény kordában volt az öreg, ha éppen az igazat akarjuk mondani. S a lány-gyermek az anyjától tanul.

A szomszéd lassan, gondolkozva beszélt, mint aki észrevétlenül akar eljutni valahová. Figyelmesen vizsgálta a koma arcát s megeresztette, vagy visszábbrántotta a kantárszárat, aszerint, hogy mit olvasott le onnan. Most is hirtelen abbahagyta. Előkotorászott a zsebéből egy pléhszelencét, odatette a házigazda elé: gyujtsék rá, koma. Jó dohány, nem a trafikból jött. Na, ne keresse magát, hisz tudom, hogy szokott néha-

néha, amikor elment a kománé. Most már csakugyan elment szegény... Isten nyugtassa meg.

A koma elfogadta a kínálást. Jól esett neki a ritka élvezet. Csöndes pöfékelés közben aztán bátrabban folydogált a szó.

András szomszéd most kerülőúton igyekezett a célhoz közelebb jutni. A maga feleségére terelte a beszédet:

— Kevés is van olyan asszony, mint az én feleségem. Attól pipálhatnak is, hogyha kéne, de én már csak megmaradok a szivar mellett. Ha kocsmába megyek, nem szól; ha egyszer-másszor éjjelután kerülök haza, nem veszekszik; ha a szomszédasszonynak megcsípem az állát, nem esik kétségbe, még büszke rá: az én uram érti a módját — azt szokta mondani.

Az özvegy sóhajtott egyet. A koma meghallotta és rögtön kapott rajta:

— Tudom, hogy a kománé nem igen értette a tréfát, pedig áldott, jó asszony volt máskülönben. Ha egy csinos nőszemély után megfordult a koma, már megvolt a baj. Egy hétig volt mit hallgatni azután. Hátha még megölegette volna, mint én szoktam a menyecskeket, lett volna hadd-el-hadd. Kikaparta volna a szemét is!

Az özvegy kötelességszerűen védő mozdulatot tett a támadással szemben:

— Nem szívelte az efféle tréfát. Aztán én is abbahagytam, mikor láttam, hogy olyan nagyon a szívére veszi. De övele sem tréfálkozott senki. — Magának is van felesége, elégedjék meg azzal — szokta mondogatni, ha incselkedtek vele.

— Jámbor asszony volt a kománé, igazi jámbor asszony — hagyta helyben András szomszéd a koma beszédét s látszott az arcán, hogy örül annak a „jámbor“ szónak, amelyet kétszer is megnyomott, hogy aztán kellőképen fedezve csaphasson át a másik irányba. — Higgyc el, koma, hogy az én feleségem nem kikapós, de azért nem csinálna belőle nagy dolgot, ha mondjuk, a koma megcsípkedné az arcát.

A szomszéd elhallgatott. Időt engedett a komának, hogy a szavak utat ássanak, belefészkelődjenek a lelkébe. Aztán folytatta:

— Nincs is abban semmi. A tréfa éppen olyan, koma, mint a paprika, meg a bors, meg a só, anélkül nem ízlik az étel.

A koma jóváhagyólag bólintott. Mire a szomszéd egy kanyarodóval a célja közvetlen közelébe került:

— Ne haragudjék, koma, de sokszor igazán sajnáltuk magát. Dolgozott reggeltől estig, estétől reggelig. Mi öröme volt? Se szivar, se egy pohár baráti ital, se egy kis tréfa. Hát akkor miért dolgozni, ha annyit sem érdemlünk meg?

A koma töltött. Ittak. A töltés és ivás közti idő éppen jó alkalom volt, hogy lehetőleg észrevétlenül maradjon a válasz, ami mentegőzés is akart lenni a múltért és ígéret is a jövőre nézve.

— Eleget mondtam az asszonynak, de ő nem akarta. A dohányra azt mondta, hogy az árt. A kocsmára, hogy ott nincs hozzám való ember. Az asszonyokra — arról nem is jó beszélni. — Nem is beszélt. El is hallgatott. András szomszéd azonban ütötte a vasat:

— Hát én azt mondom, koma, hogy jó asszony volt a kománé, de másodszor ne vegyen ilyen asszonyt. Vegyen olyat, amilyen az én felesé-

gem. Dolgos, rendes, takaros, engedelmes, nem veszekedő, nem ilyen, nem olyan, meglátja, hogy milyen lesz ilyennel az élet.

Az özvegynek erre a gondolatra, vagy azért, mert újra koccintottak, felvillant a szeme:

— Hát hiszen, hogy mondjam; ha úgy találnék egyet, aki hozzám való, aztán megbecsülne, nem mondanám, hogy nem. De kevés az ilyen jó asszony... nehéz rátalálni...

— Igaza van, koma. Én mondom magának: kevés a jó asszony. De én tudok egyet, igaz, hogy több nincs is az egész környéken. Ez éppen jó lenne.

A koma nem szólott, de a szeme lobogott a kíváncsiságtól. A szomszéd azonban nem sietett.

— Akit én gondolok — srófolta tovább az érdeklődést —, az éppen illenek a komához. Olyan idős lehet, mint a szegény, jó kománé volt; Isten nyugasztalja. Rendes, dolgos, takaros, jó. Az Isten is magának teremtette. Nem is éppen szegény. Jó élete lenne mellette, mert az olyan fehérség, a szavát sem lehet hallani, mosolyogva kél, mosolyogva fekszik, dalolva dolgozik reggeltől estig. Az Isten bűnül ne vegye; ha én maradtam volna özvegyen... No, de a komához sokkal jobban illik...

A komának száradt a torka. Mind visszanyelte a nyelvére tolakodó kérdést, de mégis már a nyelve hegyére ért, mikor az utcaajtó csapódott.

— Kicsoda jöhet most?

A szomszédasszony volt. András szomszéd felesége. Az uráért szaladt át. Vendégek jöttek, jöjjön haza. A komát is hívták. Mit is csinálna mostan egyedül? Nem jó az ilyenkor. A koma húzódozott. Rossz máma a világ, megszólják az embert. A szomszédasszony megnyugtatta. Nincs senki idegen. A testvére, Ágnes, az öreg Galambos, meg a felesége. Egyik sem afféle, hogy rossznyelvű lenne. Erre aztán a komának is elmúltak a rossz gondolatai. Ő is nekilendült.

— Nem bánom, elmegyek én is egy órára.

Amíg a koma szedelőzködött, a szomszédasszony az urához serteptélt:

— De sokáig jöttek! Ágnes már tükön ül. Mi lesz? Mit végezett? — A kérdés halkabb volt a légyzúgásnál. A szomszéd is így felelt:

— Meglesz, már rendben van. Csendes, jó embert kap az Ágnesetek. Csak lassan a testtel. Bízátok csak én rám. Nyélbeütöm én azt!

A koma bezárta a tisztaszobát, kamarát. A szomszédasszony mindenüvé utánakandikált. Jómód, gazdagság sugárzott mindenütt. A bútor egészen új. Vigyázat volt rájuk. Tekintetével melegen végigsímogatta a tornyos ágyat, a nehéz terítőket, a plüsdívánt, amelyek most mind az Ágneséi lesznek. Amikor a koma az ajtózárásból visszajött, egészen meghatódva mondotta:

— Jó asszony volt a kománé, mennyi sok mindent összegyűjtött, — Isten nyugtassa meg!

(Hosszúfalu.)

Nikodemusz Károly.

A KÉT BOLYAI TRAGIKUMA.

Az erdélyi magyarság szellemi örökhagyói közt világra szóló fénnel ündöklök a két Bolyai: Farkas (1775—1856) és fia, János (1802—1860). Hogy életükről és munkásságukról aránylag mégis keveset tud a nagyközönség, annak oka az, hogy mindkettőjüknek géniusza a szélesebb rétegek számára csaknem megközelíthetetlen területen: a matematika és geometria terén ragyogott a legmaradandóbb fénnel. Azt hiszem, ez lehet a magyarázata annak is, hogy annyira emberi tragikumuk és megragadóan érdekes történetük eddigelé nem ihlette nagyobb szabású alkotásra erdélyi elbeszélőinket. A két Bolyai élete a legizgalmasabb lelki regény, s ha tudományos munkásságukat csak ennek a regénynek megértéséhez szükséges mértékig vesszük is figyelembe, bőven van miről elmélkednünk velük kapcsolatban.

Bolyai Farkasnak, az apának alakja sokoldalúbb, vonzóbb, melegebb részvétre bíróbb, élete változatosabb és regényesebb. Csodagyermek volt, akivel 9 éves korában már úgy dicsekedtek az enyedi kollégium professzorai, mint egy öreg tudóssal. Latin verseket rögtönzött. Homérosból ötszáz verset tudott könyv nélkül, s héberül is gagyogott. 14 jegyű számokból hiba nélkül vont négyzet- és köbgyököt fejből, noha, mint maga mondta, az okok még rejtve voltak előtte. Már tanulóiéj korában beszélt latinul, németül, angolul, franciául és románul. Hol a teológia, hol a matematika, hol a festészet érdekelte, s nem tudott választani köztük. Az utóbbiról mégis lemondott, mert a maga készítette lőpor robbanása élete végéig meggyengítette szemeit. Volt ateista és ortodox, misztikus és az észvallás híve. Egyszer katona akart lenni, egyszer színész. Már felnőtt korában tanult meg hegedülni s annyira vitte, hogy a legnehezebb kvartettekben játszott, a klasszikus zene ismeretében és átértésében pedig nem volt előtte terra incognita. Egy időben drámákat írt, a gondolatok mélységében és a nyelv buja eredetiségében gyöngyszemeket, melyeket azonban nem tudott a kompozíció szálaira fűzni. Szenvédélyes kertész volt, aki nem vetett számot a tér kereteivel s egy kis kertben patakvitelt, vízesést, erdőt, kunyhót, oltóiskolát, palántatelepet létesített. Majd eredeti rendszerű kemencéket épített, majd olyan kocsit, amelyet a benne ülő hozzon mozgásba, s amelyben még kályha is volt. A rossz nyelvek szerint a koci nem igen szaladt, de ez nem akadályozta Farkast abban, hogy felséges naivsággal egy hátulsó ajtócskát is ne alkalmazzon rá, amelyen elragadás esetén veszély nélkül le lehessen szállani. 1820-ban erdőinspektor akart lenni, s evégből negyven könyvet tanulmányozva át, az első magyar erdészeti szakkönyvet írta meg. Mégis, főleg atyja kedvéért, tanár lett a marosvásárhelyi ref. kollégiumban, hogy, mint mondta: ne tartsák rossz polgárnak és embergyűlölőnek. Nagyon szegényes viszonyok közt élte le itt hosszú életét, s az elmondottak közben lett tudományos munkáival a mate-

matikai kritika és a modern tartalmi matematika gondolatainak úttörője. Nem utolsó tette volt az sem, hogy a magyar nyelvet egy csomó új műszóval gazdagította, bár a szabadságharc utáni bánatában egyszer úgy látta, hogy csak a német nyelvnek az anyanyelv helyébe tételével lehet megmenteni a nemzetet a teljes elvesztéstől.

Rendkívül jellemző Farkasnak az életben s az emberek közt való forogódása is. Egy cseppet se volt a jól ismert savanyú matematikus. Csodálatosan érzékeny szíve volt, amelyet lobbanékony, türelmetlen természete csak még inkább izgatott... Németországból hazajövet Passauban 10 jámbor polgárt rémített halálra vadul forgatott szemeivel és botjával, amikor a kávéházból ki akarták dobni, a katonai őrszemet pedig, aki kedves pipáját akarta elvenni tőle, vakmerően falhoz málolta. De nem volt mindig ilyen veszedelmes sem. A Bécsbe menő hajón egy 15 éves ártatlanságot vett védelmébe, kioktatva őt az erénye ellen leseledő veszélyekről, megsajnálva a Bécsbe szolgálatba menő falusi libácskát. Azt kell hinnünk, hogy mégis ő volt az ártatlanabb, mert végre is alig tudta lerázni nyakából védencét. Vigyázatlanul saját maga okozta sebében súlyos betegen feküdvé Pesten, pénz és gyógyszer nélkül, még ő mulattatta a Vörös Ökör vendégeit, pedig cudarul oda volt. Szép arcú, hosszú fürtű, tüzes szemű, kifogyhatatlanul ötletes legény létére a hölgyek kedvence volt s Erdély főrangú dámái nem ismertek nála különb gavallért. Úgy kurizált Farkas, hogy társaságból hazamenet maga mondta: ellobogtam, s a szemei még akkor is szikráztak. A 18 éves Benkő Zsuzsánna szívét is egy rohammal vette be egy bálon, bár ennek a csatának ő lett szegény feje a vesztese, a szép és ábrándos asszonyka terhelt lelkű volt s örületben halt meg, beteg lelkét fiára hagyva szomorú örökségül. De kétségtelenül legszebb vonása volt életének Gausszal, a világhírű matematikussal való, a tudomány iránti rajongásból fakadt holtig tartó barátsága, amelyet boldog ifjú korukban kötöttek a göttingeni bástyán, ahol a már nagyírű német tudós így kiáltott hozzá: Ön lángész, ön barátom! Elválásuk után, fogadalmukhoz híven minden hónap végén egy napot szenteltek a barátság ünnepének, mikor pipáikat egymás tiszteletére kiszíván, egymásfelől gondolkoztak. Meg-megszakadó levelezésük életük végéig fennállott, noha Gauss Farkas szerint a dicsőség templomába vitetett, ő pedig elesett. Farkas azonban szintén királyi lélek volt, nem is tartotta szükségesnek, hogy 1852-ben a kollégiumot látogató királynak neve említésével mutakozzék be, mikor a felség azt kérdezte a bemutatás után, melyet Farkas végzett: És ön kicsoda? A tudós így felelt: Én a matézis professzora vagyok.

Jánosban, a fiúban, már külsőleg kevésbé változatos, egyoldalúbb és végzetesebb módon nyilatkozott meg a lángész tragikus hatalma, az anyjától öröklött lelki terheltség sötét borujától is árnyazva. Megvoltak benne is a csodagyermek korán mutakozó felvillanásai, de atyja szétfutó, mindenirányú érdeklődésénél tömörítettebben: a költészetet például gyűlölte s az ezermerkedést megvetette. Virtuóz hegedűs, félelmetes vívó, s atyjának ezirányú tehetségeit tökéletességre vivő, de viszont mord, kötekedő, összeférhetetlen természet, akinek fényesen induló katonai pályáját is el kellett hagynia. Kétségtelen, hogy amihez hozzányult, abban mind többre vitte, mint Farkas, így főleg a geometriában, ahol halhatatlan dicsőséget szerzett a magyar névnek, de viszont emberi képéből hiányznak az atyját oly kedvessé tevő költőiség, emberszeretet és ideális lelke-

sedés minden nemes ügy iránt. Másfelől azok a hibák, amelyek az atyában esirájukban megvoltak, a fiúban végzetessé váltak. A makacsságból hajthatatlanság, a dévajságból összeférhetetlenség, a bátorságból vakmerőség, a szelid melankóliából embergyűlölő búskomorság, a felrebbenő vágyakból magát nem becsülő érzékiség bozótja nőtt ki s fojtotta meg ezt a nagyra hivatott életet. Mind a ketten hordozták a meg nem értés tragikumát a kisszerű környezetben, de míg az atya egy szomorúan bölcs gesztussal megalkudott sorsával s sikerért és elismerésért lázongó szellemét mindig egész hévvel vetette bele méltó vagy méltatlan dolgok, szórakozások sodrába, feledtetni magával az el nem érhetett dicsőséget, a fiú mindenkit vádolva, gyanúsítva, marcangoló dühvel, sötét gyűlöletben sarkalta egyre fogyó erejét vad erőlködésekre, melyek a végén már egy sívár és szeretetnélküli vallás megalapítása felé tévedtek. Így Farkas mégis megőrizte lelki egyensúlyát, s játékaiban fel-felüdülvé, folytonosan haladva térhetett vissza életének hitestársához, a tudományhoz, míg János, bármennyire kicsinyelte is atyjának ezt a lelki kikapósságát, egyetlen ifjúkori remekműveeskéje után egyre szomorúbb hanyatlással, erőlködéseiben egyre terméketlenebbül csúszott alá a testi-lelki züllés sötét lejtőjén, úgy, hogy míg az atya meg nem értve is köztisztelőben élt és halt meg, a fiúval barátkozni is szégyennek tartották az emberek.

A két Bolyai tragikum a egymással vívott harcban bontakozott ki s mivel a fiú nem volt más, mint az atya zsenijének tömörített, erejében és fogyatkozásaiban megnagyított, de egyúttal beteg kiteljesedése, ennek a harenak megakadályozása a Farkas kötelessége és leckéje lett volna. Ha ő úgyis mint atya, úgyis mint mester, a gyermekben és tanítványban megértő örömmel tudta volna üdvözölni a nagyobb igazságot, s számot tudott volna vetni a beteg gyermek lelkiállapotával, akkor ez a meg-rázóan szomorú, noha tanulságos harc nem következett volna be. De Farkas csak addig tudta igazi atyai szeretettel irányítani és figyelni gyermeke fejlődését, amíg az az általa taposott és egyedül helyesnek tartott ösvényen járt. Helyesebben mondvá, Farkas nem tudta elviselni, hogy fia egy általa megoldhatatlannak talált, kínzó rejtélyt, amelytől ő szeretettel óvta, megoldjon és pedig úgy oldjon meg, hogy atyjának és valamennyi előtte járt kutatónak fáradsága e megoldásban ne betetőződjék, hanem ok nélkülinek és hiábavalónak bizonyuljon. A Bolyai János felfedezésének zsenialitása u. i. éppen abban van, hogy míg az előttejárók és atya is az Euklides párhuzamos teóriáját, a XI. axiómát, vagy V. postulátumot be akarták bizonyítani, s olyan szírtnek tartották, amelyen hajótörést szenved a geometria tudományának ellenmondásnélküli igazsága, amíg ez bizonyítva nincs, addig János felfedezte, hogy az atya által a tiszta tudományon esett moesoknak tartott rejtély kérdése egyszerűen hiábavaló, mert ez a postulátum a geometria felépítéséhez teljesen felesleges. Felfedezése által nem csupán egy antieuklidesi geometriához jutott, amelyben az V. postulátum nem igaz, hanem egy olyan abszolút geometriához, amelynek úgy az euklidesi, mint az antieuklidesi geometria a végtelen sok között csak egy-egy speciális esete.

Hogy az atya e felfedezés zsenialitását és véglegességét nem értette meg, az a maga gondolatához tapadt ember elfogultságából, szellemi élet-ösztönből, továbbá a Gauss iránti bálványimádó szeretetből érthető meg, amely kicsinyes ellenkezésekre és a göggel védekező legyőzött tudós szá-

nandó magatartására vezette. Csak növelte a bajt a bírál felkért Gauss tartózkodó ítélete és az a kijelentése, hogy ő maga a János gondolatainak már régen birtokában van. Az ifjú Bolyai teljesen meg volt győződve a maga felfedezésének jelentősége felől, s atyjától és Gausstól azt az önzetlen segítséget várta, hogy munkáját minden erejükből siessenek a megérdemelt nyilvános elismeréshez juttatni. És valljuk meg, hogy a két öreg tudósnak csakugyan ez lett volna a legszebb győzedelme és isteni diadala önmaguk felett. De úgy látszik, nagy ily kísértés földi halandóra. Mulasztásuk következménye lett az, hogy a titok felfedezésére János után eljutott Lobatschewskij orosz tudós művéről hamarabb vett tudomást a világ s így az elragadta a magyar tudóstól az elsőség dicsőségét. Bolyai Jánost mérhetetlenül elkeserítette a Gauss magatartása. Nem tudta elhinni, hogy Gauss csakugyan birtokában volt az ő felfedezésének; mert akkor miért nem tette közzé azt? „Az a körülmény, hogy a matematikusok között nagy számmal vannak felületesek, értelmes embernek nem szolgálhat okul arra, hogy csak felületest és középszerűt alkosson. Ez egyenesen természetellenesnek és merő oktalanságnak nevezhető. Gauss ahelyett, hogy (munkáim) nagy becsét egyenesen, határozottan és nyíltan elismerte volna és nagy örömét és érdeklődését nyilvánítva, arra törekedett volna, hogy a jó ügynek illő fogadást szerezzen, inkább mindezek elől kitérve, csak jámbor kívánságokkal és a kellő műveltség hiánya feletti panaszokkal érte be. Bizony nem ebben áll az élet, a munkálkodás és az érdem.“ E keserű igazság bizony súlyos ítélet a nagy tudós emberi gyarlósága felett, s a Bolyai János lelkében megfészkelte gyűlöletnek szomorú, de világos magyarázata. De Gauss messze volt és magasan állt. A nyugat-európai tudósnak büszke magasságából könnyű volt egy hűvös és kegyes gesztussal elintézni a szegény barbárt, aki a világtalan Kelet sötét, sáros és kulturálatlan zugában, megfosztva az éltető és számontartó tudományos milió segítségétől, egyedül benne reménykedett és általa hitte a nagy szellemi közösség levegőjébe juthatni fulladásra ítélt igazságával. Hogy csalódott, nem első és nem utolsó magyar tragikum volt, amelyet rá nézve későn hozogattak helyre derék külföldi és magyar tudósok. Egy égő könyvet lenyelve nyugtázzuk örök végzetünket ebben az esetben is, mert megvala írva, hogy nekünk Európáért csak véreznünk szabad, de büszke szellemi életébe elismeréssel belefoglalni nem. De ha Gauss messze volt is, annál közelebb volt Bolyai Farkas. A dicsőség elérhetetlen álmait, amelyeket a maga hivatása terén hiába kergetett, s amelyeket hol a költészettel, hol a kertészkedéssel, hol a szép asszonyoknak való tetszelgésekkel folytatott flirtekbe iparkodott beleölni, s megalkudni velük, Isten valóra váltotta gyermekében. Élete előkészítő talajul volt szánva a fiú kivirágzásának. Az ő igazi nagysága és életének koronája az a felismerés lett volna, hogy fiának növekednie kell, neki pedig alászállania. Kivételes lelkéhez kivételesen nagy erkölcsi feladatot kapott. Az örök igazság megkönynyítette ezt a súlyos szép leckét azzal, hogy tulajdon véreben kellett volna élete beteljesedését üdvözölnie, de ellensúlyozta azzal, hogy tulajdon hibáinak túlzott szövedékébe burkolta a fiú lelkét. Így lett a tűzből kicsapó láng helyett a tűzre locesanó víz kettejük viszonya. Ha Farkas megérti, méltányolja és támogatja fiát, talán elmarad vala annak sötét erkölcsi bukása, sőt legalább az atya szeretetében megértést találva, további gazdag fejlődésre jutott volna. De az ellenkezés és kicsinylés a fiú terhelt, rosszabbik

énjét váltotta ki. Engesztelhetetlen gyűlölet lobbant ki az atya és a fiú között. Rettenetes szócsatáik, egymás bűneinek méltatlan felhányása, egymás pogány kicsinylése és gyalázása, s az egymással egészen a súlyos kardpárbaj vívásáig fajult gyűlölet sötétítik el életüket. Az atyának súlyosan kellett bünhődnie: azt a vádat kellett fiától elhordoznia, hogy a felfedezésének elsőbbségével dicsekedő Gaussnak ő árulta el és játszotta ki fia titkát, s így lopott jószágon hamisan játszották az elégedetlent. S szörnyű fekete pontként zárja le az atya életét a fiúnak a holtan fekvő felett elhangzó csúf káromása: „Keveset használt az emberiségnek!” De teljes a fiú bünhődése is. Az apák bűnét hordozó s saját magában azokat soha nem fékező gyermek, az apjában magát gyűlölő és ítélő fiú, kilendülve az erkölcsi világrend szférájából, kilobbant géniuszának üres fantómját kergeti s a meghalt ihletet akarja vad erőltetésekkel egekig repíteni. Túlélve önmagát, feldúlt és békételen élete sötét üszkein hal el immár senkitől se siratva.

A tudomány birtokába vette a Bolyaiak örökségét, amit alkothattak, az hat tovább. De hogy mit alkothattak volna, az fájó és hiábavaló kérdés maradt. Nem a körülményeken, önlelkük örvényein vészett el az, ami az Isten szívében drága tervként szunnyadott felőlük. Két magyar, még ha apa és fiú is, nem tudnak egy nagy isteni gondolat együttes megvalósítói lenni? Vagy éppen fájdalmas, tragikus intőjelekül rendeltettek komor egünkre, hogy megértsük: ami nagy és értékes a magyar lélekben, még a széthúzás átka alatt is, az a legnagyobb, a legértékesebb, örökre elpusztíthatatlan és örök életet adó lehet a szeretetben!

Makkai Sándor.

A Szent László-kori *Gesta Ungarorum*. Július-augusztusi számunkban foglalkoztunk Hóman Bálintnak „A magyar hún-hagyomány és hún-monda” című könyvével. Most másik új művét óhajtjuk ismertetni, melynek címe: „A Szent László-kori *Gesta Ungarorum* és XII—XIII. századi leszármazói.”

Hóman *Gesta*-tanulmányában a középkori magyar történetírás emlékeit és a velük összefüggő külföldi kútfőket vette a forráskritika, a szöveg- és adatösszehasonlítás boncké alá. E bonckés nyomán, amelyet ismeretekben és gondolatokban gazdag szelleme vezet, meglepő felfedezésekre jut. Számos ponton végleg eldönti a középkori magyar vonatkozású kútfők viszonyát, továbbá egész csomó teljesen ismeretlen változat megvoltát igazolja, és azokat több oldalról (tartalom, jelleg, keletkezési körülmények stb.) meghatározza.

Egy még eddig érintetlen száznál fog hozzá a magyar krónika-irodalom szövedékének a kibogozásához. Ezt a szálát *Albericus* XIII. századi francia, cisztercita szerzetes 1241-ig terjedő világkrónikájának magyar adatai foglalják magukban. Ezekből három forrást elemez ki. Az 1151. és 1239. közti adatokat legnagyobb részt egy magyarországi francia kolostorban, a pilisi cisztercita rendházban keletkezett ú. n. *Pilisi Feljegyzések* szolgáltatták. A Szent Lászlótól betelepített somogyvári francia bencéséktől származik *Albericus* másik forrása: az ú. n. *Somogyvári Krónika*. Ez rokonságban áll a régi *Zágrábi* és *Várad*i *Krónikáknak* a fennmaradt *Zágrábi* és *Várad*i *Krónikákból* kinyomozható töredékeivel, mégpedig egy olyan ősről át, amelyet egy Szent László uralkodása idején írt bővebb szövegű műből még ugyanakkor kivonatoltak. A *Somogyvári Krónikát* 1141. után lemásolták, és a királyok uralkodási dátumait 1205-ig feltüntetve ú. n. *Somogyvári Királyjegyzékkel* kiegészítették. A *So-*

mogyvári Krónika és *Királyjegyzék* ebben az együttes formában jutott el *Albericus*hoz.

Az említett Szent László-kori forrás nyomai számos XII—XIII. századi hazai és külföldi műben felbukkannak. Van adat arra is, hogy a *Gesta Ungarorum* címet viselte.

A nyilvánvaló megfelelések egész sora bizonyítja, hogy *Anonymus Gesta Hungarorum*a szintén közeli rokona a XI. századi *Gesta* idézett leszármazóinak. Ennek pedig az a magyarázata, hogy *Anonymus* adatanyagát a Justinus-féle *Scythia*leírásról és a felsőtiszavidéki, illetőleg egri egyházmegyei helyi vagy nemzeti hagyományokon kívül jórészt a Szent László-kori *Gestá*ból nyerte. Azonban nem az eredeti szöveget használta, hanem a II. István-kori folytatást, melyből az 1192—5. körül Pannonhalmán írt és a *Halotti Beszéddel* egy ködexben ránkmaradt *Pozsonyi Évkönyvek* is merítettek.

*Anonymus*t a korabeli tudományos korszemlekre jellemző hiszékenységkel, kritikátlansággal szemben megkülönbözteti az önálló főre, rendszeres gondolkodásra valló tudós racionalizmus, amely meglepő valóságérzékkel igyekszik kiküszöbölni előadásából az írott forrásai vagy az élőszó révén megismert mondai elemeket. Viszont éppen okoskodó hajlama sodorja néha tévedésbe is, amikor adat vagy kellő magyarázat híján a saját korabeli viszonyokból visszakövetkeztetés útján egészíti ki a multa vonatkozó tudását és így követ el több ízben anachronizmust. A honfoglaló magyarság politikai szervezetét a XI—XII. századi patriarkális királyságra jellemző alkotmányjogi felfogás szerint rajzolja. Saját korviszonyai hasonlósága mellett nem volt nehéz e tekintetben követnie forrását, a Szent László-kori *Gestát*. Ellenben a későbbi krónikaírók a XIII—XIV. századnak a nemesi egyenlőség elvén sarkalló, feudális színezetű alkotmányrendszerét vit-

ték vissza a századok előtti magyar multba, sőt ennek fiktív, koholt előzményébe, a hún hajdankorba is.

*Anonymus*ban a racionalista tudóssal, az oknyomozó történetíróval szépiró is párosul. A párizsi egyetemen kiművelt, III. Béla franciás udvarában élő királyi jegyző, ez az előkelő pap, egyszersmind nagyvilági ember francia mintáinak a befolyása alatt nem elégszik meg forrásai anyagának utánmásolásával, hanem a széthulló, száraz adatokat egyéni kompozíciókkal, más olvasmányából (Dares Phrygius trójai történetéből, a Nagy Sándor-Gestából) átvett hatásos részletekkel kibővíve művészi ízlésben stilizálja. S ezen tulajdonságaival a gesta- vagy história-irodalomnak — általában külföldi mérték szerint is — kiváló képviselőjévé emelkedik.

Domanovszky Sándornak, krónika-irodalmunk avatott bűvárának, forráskritikai tanulmányaiból kiindulva Hóman megállapítja, hogy a ma ismert összes krónikaváltozatok — az *Albericus*ból rekonstruált *Somogyvári Krónika* és *Anonymus* kivételével — egy XIII. századi közös forrásból erednek. Egyszersmind meggyőzően fejtí ki, hogy a közös forrásnak a szerzőjét Kézai Simon mesterben, Kún László király udvari papjában kell látnunk. *Kézai* I. Béla király ágának a történetét kidomborított részleteiben az 1091-ig terjedő *Gesta Ungarorum*ot követte; az 1091—1272. közti korszakhoz pedig egy történeti események leírásában nagyon szűkszavú királylajstromot, illetőleg krónikás feljegyzéseket használt forrásul. Ő illesztette a *Gesta* élére a *Hún Krónikát*, a hún-magyar azonosság alapjáról nézve a primus introitus, az első magyar beköltözés történetét is. *Kézai* eredeti szövege nem maradt fenn. Egykorú kivonata az a mű, amelyet ma *Kézai* neve alatt ismerünk. A teljes *Kézait* III. András első éveiben folytatták, azonban egyúttal Kún Lászlóra vonatkozó részleteiben e király iránt ellenséges tendenciával át is dolgozták. A III. András-kori *Gesta* Nagy Lajos idejében bővült ki úgy, hogy még Róbert Károly uralkodását is magában foglalta. S ez lett most már *Chronica* címen az összes XIV. szá-

zadi és későbbi krónika-változatok közös forrása. A Nagy Lajos-kori és vele a XIII. századi szöveget hívebben a *Budai Krónika* családja-hoz tartozó krónikák tartották fenn. Ellenben a *Bécsi Képes Krónika* írója ezt a szöveget a XI—XII. századi részben olyan betoldásokkal bővítette, amelyeket egy Kálmán-ellenes irányban átdolgozott II. Géza-kori *Gesta*-folytatásból ismert, s így az 1051—1091. évekre vonatkozólag tudtán kívül minden más változatnál közelebb vitte a Szent László-kori ősforráshoz.

Középkori kútfőink összevisszaságából Hóman keze alatt megkapó vonásokkal bontakozik ki valamennyiük törzseként a Szent László-kori *Gesta Ungarorum*. Ez igen jól értesült, megbízható külföldi forrásokból: *Reginoból* és az *Altaichi Évkönyvekből* meríti adatai zömét. Ahol pedig tőlük eltér vagy bővíti őket, ott az élő, részben talán írásban is megrögzített, hazai hagyományokra támaszkodik. A királyi Árpád-nemzetség, a déldunántúli Vérbulesű-nemzetség és a Koppány verő német Vecellintől származó Ják-nemzetség szolgáltathatta első sorban ezeket a hagyományokat, amelyek itt-ott mondai elemekkel keveredtek, mindamellet általában hitelt érdemelnek.

Az évröndi feljegyzések már Szent István idejében a kereszténység berendezkedésekor megindulnak ugyan, azonban a Szent László-kori *Gesta* nem ezekhez csatlakozik, hanem egy egészen eltérő műfajt honosít meg: a *gestát* vagy *historiát*. Ez udvari eredetű termék. A németeknél dívó „barátrónika“ helyett főképen a román népek, a franciák vagy olaszok művelték a klasszikus történetírás példájára. A fejlődés későbbi során, a XI. század végétől pedig a Franciaországban felvirágzó lovagi, regényes gesta-irodalom befolyása alá került. *Gesta*-szerzőnk alakítmódjában a *Gesta*-író típusa: mellőzi az események évröndi sorakoztatását és tárgyi összefüggésük szerint csoportosítja azokat. Szellemében szintén tipikus gesta-író: a Szent László-kori magyar előkelők és műveltek vagy általában a kor felfogásának és lelki világának hű viszsztatükörzője. Nincsen meg benne a hit világában való felolvadás, az egyházi szempontok egyeduralma,

amely a szerzetesi krónikást minden betűvetésében mozgatja. Ellenben a lépten-nyomon kiütköző nemzeti, illetőleg faji öntudat és büszkeség, a határozott politikai pártállás és ettől irányított önálló ítélet, a dinasztíának s különösen az élő uralkodó ágának magasztalása, az események személyi és politikai okainak a fürkészésére való hajlam egytől-egyig az udvari légkörben élő gesta-íróra vallanak. Műve dinasztikus érdekű hőstörténet, az elbeszélés középpontjában a mindenkori uralkodóval. Lelkesedéssel ír a nemzet erejét bizonyító hőstettekről. Eszménye mégsem a honfoglalás és kalandozások vitéz harcosa, nem az államalapító István, nem a bölcsen uralkodó Béla; az ő eszménye László, de nem a hős lovag, hanem a XI. századi keresztény renaissance szellemének megfelelően a „kegyes király“, kinek sugalló hatására lett a magyar nép tömegeinél a kereszténység többé-kevésbé kényszerű formaságból önkéntelen érzelmi készséggé. Az ősi pogány-magyar és a nyugati keresztény eszmék összeforrásából sarjadzott keresztény-magyar műveltség legelső érett gyümölcsei közül való az 1091. táján kelt *Gesta Ungarorum*. Szerzője valószínűleg Szent László udvarához tartozó és a Ják-nemzetséghez közelálló, franciás műveltségű magyar pap volt, talán maga a Ják-nembeli *Koppány* püspök, korábban Szent László udvari káplánja. *Pais Dezső*.

Berzeviczy-Emlékkönyv. Egy nevezetes fordulóhoz ért, magasra ívelő pálya megbecsülését jelenti az a szép kötet, melyet egyik vidéki főiskolánk vezetősége a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság érdekes elnökének írói jubileuma emlékéül tett közzé. Az ellenséges megszállás folytán Miskolcon működő eperjesi jogakadémia ünnepi módon egykori tanárát, Berzeviczy Albertet, kinek sikerben gazdag életútján éppen akadémiai tanársága jelzi az első fontosabb állomást. A Bruckner Győzőtől szerkesztett, kiállításában is izlésre valló mű terjedelmes jogi, történelmi és társadalomtudományi értékek alakjában mutatja be a főiskola volt (Eötvényi Olivér,

Erekly István, Horváth Ödön, Moór Gyula, Réz Mihály) és jelenlegi tanárainak (Bruckner Győző, Hacker Ervin, Henzelmann Aladár, Schneller Károly, Szontagh Vilmos, Sztehló Zoltán, Zsedényi Béla, Putnoki Béla) egyévi kulturmunkáját. Az érdekes tárgyú s feldolgozásukban komoly elmélyedésről tanuskodó munkák közül szinte egész kötetted szélesedik ki a szerkesztőé a Thököly-család késmárki magán földesuraságáról, mely még a tárggyal kapcsolatos mondatokre is kiterjeszkedik; továbbá Schneller Károlyé Magyarország városi és vidéki népességéről, mely 1918-ban a M. T. Akadémiától jutalomban részesült. A testes kötet befejező részében a jogakadémia 1924—25. évi Almanachjának függelékeként Radványi Sándornak a párbajról írt pályanyertes dolgozata olvasható. Az ünnepi gondolat jegyében fogant Emlékkönyv egészében értékes bizonyosága annak, hogy a nagy hírű főiskola multjához illő kegyelettel ápolja nemes hagyományait. *A. B.*

A varázshegy. A német „Bildungsroman“-ok, az „Agathon“-ok, a „Wilhelm Meister“-ek, a „Hyperion“-ok és a „Zöld Henrik“-ek sorához kell hozzáírunk Thomas Mann-nak most magyarul is (Turóczy József és Révay József fordításában) megjelent munkáját. Ez a tipikusan német műfaj, mely koronként öneszméltre ébreszti a németiséget s vele tán egész Európát is, ismét egy jellegzetes képviselővel gazdagodott. A „Buddenbrooks“ szerzője, kit a magyar közönség is jól ismer, mindig a németiség életét élte, regényei és tanulmányai a német problematikusság megjelenítői s ez a munkája is azt a célt tűzte ki maga elé, hogy fajtája nyílt kérdésekkel teletűzdelt lelket világítsa meg.

A „fejlődésregény“-ek mind meg-egyeznek egymással abban, hogy a történeti, a cselekvényi váz a lehető legegyszerűbb. Csak annyi van belőle, amennyi a mondanivaló hordozásához feltétlenül szükséges, nincs rajta semmi érdekesség-hangsúly, nem éli a regény egyedülvaló életét, semmi más ez, csak tompa színű staffage, támpont a mi elképzelésünk számára. „A varázshegy“-ben is a legvégső lehetőség el van vékonnyítva ez a történet-esontváz. Egy

hamburgi fiatalember, Hans Castorp, meglátogatja beteg unokafivérét egy davosi szanatóriumban. Csak három hétig akar maradni, mert várja a munka, a hivatás. De ott marad abban a nemzetközi szanatóriumban, nem tudja beteg-e, egészséges-e, ott kéne élnie, úgy érzi és már nem tudja újra visszatérni abba a környezetbe, melyben eddig élt. Varázs alá került, egy eddig meg nem látott és mélyebb értelmű élet karjaiba s nincs ereje, hogy kivonja magát. Múlnak az évek, már a hetedik esztendő pereg le szinte észrevétlenül, de ekkor a megszokás tompultságába lecsap a villám, kitör a háború s a szanatórium lakói elszélednek. Castorp a harctérre megy s az író egy rohamtámadás közben veszt tőle búcsút.

Ennyi a szigorúan vett történet, ennyi két szinte eljlesztő terjedelmű kötet tartalma. Csak ennyi, mert magának a történetnek semmi fontossága nincsen. Nincs ebben a történetben semmi érdekes vagy izgató mozzanat, nincs bonyodalom, nincs semmi olyan, ami rá volna húzható a regény műfaji kategóriáira, és pedig nincs azért, mert nem ez a történet, a regény. Hans Castorp sem főhős, kinek sorsváltozásaira fel kellene figyelniünk, egészen jelentéktelen ember, szellemi batyuja nem több az átlagosan művelt fiatal ember intelligenciájánál. Kispolgár, egy kicsit humanista, egy kevésbé költő is, tanítóinak jó tanítványa, s becsületos munkájával segített volna nagygyatenni nemzetét, ha nem kerül a síkság fölé, egy egészen irreális környezetbe, a davosi szanatórium lakói közé. Itt azonban nem marad meg benne semmi sem a sík föld realitásaiból, csak német fogékonysága és ebbe a fogékonyságba hull bele mindaz a benyomás, tapasztalat és újszerű életlátás, amellyel ez az idegen környezet ellátja.

Itt lép be Thomas Mann munkájának valódi mondanivalója. Ez a mondanivaló pedig a lehető legösszetettebb, mert az egész élet keresztmetszetét akarja megmutatni. Az a heverőszék, amelyen Hans Castorp hét esztendőjének nagy részét eltölti, többet jelent számára, mint egy teljes élet odalenn a sík földön, a munkás hétköznapi, mert itt eszmél rá saját és egész fajtajának létkérdéseire. Elmélkedni kezd homályos és bonyolult komplexumokon, mint

aminó a forma és szabadság, szellem és erő. idő és örökkévalóság, innen messziről veszi vizsgálat alá fajtáját, lesz belőle a „gondok gyermeke” s szeme előtt most már állandóan ott lebeg a legnagyobb egyéni probléma, az organikus élet legmagasabb rendű, homo dei-nek nevezett határozatlan keretű formája. Lassanként egyéni lelkisége feloldódik, már nem is a saját életét éli, az író néha nem is nevezi nevén, neve gyakran semmi más, csak a „fényt kereső fiatalság”, mely ebbe a szimbólumokkal telt levegőben látni tanult meg.

De a fény messze van s a „gondok gyermeké”-nek szemét sok minden elhomályosítja. A „kísérletező fiatalság” (ez megint Th. Mann egyik kedves kifejezése) maga is kísérlet és kísértés középpontja. Egymással diametrisálisan ellentétben álló eszmék próbálnak feleletet adni az ő nagy kérdéseire, azzal a néha rejtett, néha kimondott céllal, hogy lelkét a maguk számára meghódítsák. Th. Mann reveláló ereje, lelkiismeretessége, elemző és összefogó szemlélete itt mutatkozik a legjobban. Abban az elvont környezetben, melyben Castorp él, hol az állandó Most, szinte az örökkévaló bergsoni tartam uralkodik, érte harcol két ember, kik valójában nem is emberek, hanem világnézet-absztrakciók, hogy a saját lelki tartalmukat beleöntsék a „tanulóifjúság” fogékony és kereső szellemébe. Settembrini az egyik. Naphta a másik berágógus, ők ketten képviselői mindannak az ellentét-halmaznak, melyek kínzó kérdéseként nehezdednek a ma gondolkodó emberére. Meg sem lehet kísérelni mindannak a felsorolását, ami hosszú és alaposan átgondolt diszkussziók formájában a regény igazi tartalmát adja. De talán nem is maguk azok a kérdések fontosak, melyek itt epizódyszerűen előkerülnek, hanem az így teremtetett eszmei levegő, mely kábít és fojtogat. Settembrini és Naphta vitaközlésében nincs középser, nincs kompromisszum, minden az élére van állítva s az, akiért ez a zűrzavaros küzdelem folyik, végül is nem tudja, hol az Isten és hol az ördög, hol az élet és hol a halál.

Mi az eredménye ennek a „hermetikus pedagógiá”-nak — így nevezi Th. Mann azt az állandó formálást mely hőisére irányul — magára az egyénre nézve? Kielégíteni nem tu-

dott, döntést nem adott egyik oldal sem és maga az író sem tartja feladatának, hogy az egyik, vagy a másik eszmevilág propagátorának csapjon fel. Castorp sem lesz szolgálja egyiknek sem. Mi hát az eredmény akkor? Egy nagy ébredés. Éppen az egyén tud sokszor ráébredni arra, hogy az igazság mindezek fölött az ellentétek fölött van s ezzel szemben tanácstalanul áll minden doktrína és ez: a szeretet abszolútuma. Az ember ezáltal lesz az ellentétek ura, hiszen az ellentétek csak az ember által vannak, csak esetlegességek és épp ezért meg lehet találni azt a pontot, honnan fölébe tud lendülni az elvek és eszmék fanatikus zűrzavarának. Hans Castorp eljut idáig, sejtelmeseen és ösztönszerűen felfakad benne a szeretet ábrándja s akkor, mikor ezredével rohamra indul, tudjuk, hogy ez a felébredt szellem még akkor sem veszt el, ha testi hordozója a holtak közt marad is. Az egyén lelke az ellentétek között fokozódott az abszolútum felé, a „nevelés“ befejeződött, mert olyan diszpozíciókat tudott teremteni, melyekbe lehet ágyazni egy új világ alapkövét.

Mondtuk azonban, hogy Castorp nem csak a maga életét éli. Th. Mann az egész háborúelőtti és a mai fiatalságot beletesteseztette főhőse egyéni vonásokban annyira elmosódott alakjába. Castorp önmaga számára már látni véli a kifelé vezető utat, egyéni „nevelés“ e elérte a célt, de ezt az utat kell végigjárnia a németiségnek és az egész mai generációnak is. Miért? Egyik „nevelő“-je azt mondja Castorpnak: „Döntéseket kell hozni, — Európa boldogságára és jövőjére nézve végtelen fontos-ságú döntéseket és az ön hazájának a feladata lesz ez, az ő lelkében kell ezeknek kiérlelődniök. Kelet és nyugat határán választania kell majd, végérvényesen és öntudatosan döntenie kell a két szféra között, amelyek a lényért viaskodnak. Ön fiatal önnek része lesz ebben a döntésben, ön arra van hivatva, hogy befolyásolja ezt a döntést. Éppen azért áldjuk a sorsot, hogy erre a szörnyű tájékra vetette önt s egyúttal megadta nekem az alkalmat, hogy nem éppen gyakorlatlan, nem egészen bágyadt szavammal befolyásoljam az ön fogékony fiatalságát és megéreztessem vele azt a felelősséget, amelyet ő, — amelyet az ön hazája, a ci-

vilázció színe előtt hordoz“. Európa megváltása egyetlen nemzet kulturális erőfeszítése által — ennél hatalmasabb és felsőbbrendű feladatot egy nép sem tűzhet maga elé. Ez a német feladat- és felelősségérzet, az egész német nemzet „praecceptor Europae“ voltának tudata Th. Mann irodalmi munkásságának vezető eszméje. A mai német szépirodalomban ő az egyetlen — tán Fritz von Uruh állítható némely tekintetben melléje — ki a legtisztábban látja a német civilizáció s vele a német irodalom méltóságát és ebből a méltóságból fakadó nagy feladatokat. Hisz az irodalom egyetemesen tisztító, megszentelő hatásában; számára az irodalom az emberi szellem legnemesebb megjelenési formája, ez irtja ki az embereket és nemzeteket elválasztó szenvedélyeket a megismerés, a szó, a beszéd megváltó ereje által, ez a megértés, a megbocsátás és a szeretet útja. Életének programja valósul meg „A varázshegy“-ben, mert itt találta meg kifejezni valója számára nemcsak a legirodalmibb, hanem egyúttal a legnémetebb formát is.

Kezünkben volt az eredeti német kiadás húszezredik példánya is. Azóta ezt a számot bizonyára már több más ezer követte, mutatván azt, hogy a németiség felismerte Th. Mann munkájának eszméletető fontosságát. Ma, mikor nemcsak Európa, hanem a mi szűkebb nemzeti életünk minden mozdulatát is természetüknél fogva lapangó vagy mesterségesen burkolt ellentétek irányítják — hiszen sok mindennek, ami már a háború előtt megkezdődött, még ma is csak a legkezdetén vagyunk — szeretnők már egyszer kezünkbe vehetni a magyarság öneszméltre felkiáltó regényét.

Kerecsényi Dezső.

Új verseskönyvek. (Éltető Lajos: Én egy meg nem kért akarat vagyok. — Gyúrói Nagy Lajos: Magyar Zsoltárok. — Ifj. Répás János: Villámások. — Bácsföldi: Az élet strófái. — Thirring Gusztávné: Dalok és Mesék. — Boda Béla és Gonda Ferenc: Igric anthologia. — Tóth Sándor: Vitorlabontás. — Fáth Imre: Boszorkánymese.)

Éltető Lajos Végvári lantjára rezonál. A kiűzött székely dacos gyűlölete ég lelkében, öklét fenyegetően rázza az üldözők s a kegyetlen tria-

noni bírák felé. Bőbeszédűsége, magvarázó hajlama és kissé szintelen nyelve sokszor a prózaiság szárász mezejére sodorják, de nemes törekvései megérdemlik az észrevevést. A szerző érdekében említjük fel, hogy irrendta költeménynek is legsikerültebb a *Válasz a tihanyi Echora c.* verse, melynek melegsége és közvetlensége megható.

Gyúrói Nagy Lajos költeményeinek alaphangulata valóban a zsoldárokéval rokon. A nagy nemzeti tragédia mellett a saját üldözött sorsának keserűségei feszítik ezeket a néha ódai magasságig lendülő énekeket. A „magyar vártán“ siratja a multat és jövőt vagy kiabálja hitét a csüggedő szeretetét a marakodó magyarok süket fülebe. Biztos formaérzéke, sok helyt hibás, de mindig magyar nyelve elfeledtetik valónak néhány szintelen sorát s motivumainak szűk térhez kötöttségét. A kötet első kiadásáról mellékelt kritikák reklámszerűségét nem láttuk szívesen.

Ifj. Répás János könyvében a fiatal hév, az erős kuruckodó magyar érzés és a falut magához ölelő szeretet mutatják az erőt szebbik oldalát. Azon már meödőbbenünk, hogy ajánlása szerint verseit „nem gálában, hanem gatyában“ bocsátja útkjakra. Ha Petőfi „rongyos vízvezeknek“ nevezte is verseit, pompás ruhában ékeskedtek azok. Répás János versein sokszor pesti külvárosi „dressz“ feszül. Ady ellen is dörgedez s nem veszi észre, hogy maga is „halottszagú magyar pusztáról“ énekel s Ady külsőségei is ott ékeskednek könyvében, mely az utat kereső, de eltévelyedett jóakarát mintája.

Bácsföldi hatalmas kötete húsz év termését öleli fel. A háborút megelőző tíz évből egy ifjú képe bukkan elénk, aki Petőfit olvassa és kedvet kap az önképzőköri verselésésre. Nem vált volna a kötetnek kárára, ha ezt az arcot nem ismertük volna is meg. A férfi arcáról derűs megelégedés, meleg családi érzés sugárzik, vagy a magyar sors fájdalma vonaglik felénk, bár sokszor nem elég színes nyelven és nem szoros formában. Szatirikus vénájának jelentkezőse nem értékelen.

Thirring Gusztávné előszavában maga mondja, hogy minden író ösztönszerűen találja meg azt a formát, amelybe” érzelmait, gondolatait legközvetlenebbül előadhatja. Thirring-

né női lelkének színes gazdagsága meséiben és „prózadalaiban“ tud íov megnyilatkozni. Ahol a forma szíorúbb béklyóját nem érzi, ott gondolat és kifejezés teljes harmóniában forr össze, egyébként vallásos áhitatát, magyar aggodalmait s asszonyi ragaszkodását nem mindig tudja számunkra igazi élménnyé formálni.

Boda Béla és Gonda Ferenc Igric-anthológiája csak kis kötetke. Jó hogy kicsi, mert ha nagyobb volna, bizonyára még több nyelvtani botlás és érthetetlenség lenne benne, mint így. Boda Béla nem sokat mondó s baktató ritmusú szerelmi és hazafias dalaiban csak itt-ott hibáz rá egyegy tűrhető sorra, Gonda Ferencnél az invenció legalább egyszer egy fél költeményre futotta.

Tóth Sándornál, ha önmaga nem figyelmeztetne is mintaképre, verscimeiből, egy-két kifejezéséből, divatos Párizs-vágyásából magunk is hamarosan eljutnánk Ady Endréig. Pedig költészetének törzsét hiába akarja Ady szelleme felé növelni, gyökerei más irányba nyúlnak. A felemlített sajtóságok nála csak az Ady *muszáj Herkulesének* ráerőszakolt modorosságai, mert őstalaja Debrecen és igazi szerelme a bánki erdő. Lázás buzgalommal keresi jövőjét, kutatja lelke mélységeit, ahonét két értékes kincsét hoz fel: szerelmet a szépség és élet iránt s olyan filozófiai nyugalmat, mely a vágyak letompításában és a közelnek becsülésében teljesül ki. Csudáljuk és sajnáljuk, hogy a magyar sors fájdalomaira nincsen húrja. A nyelv eléggé formálható anyagnak bizonyul kezében s bár érdemesebb verseit össze lehetne fogni egy marékban, mégis derűs optimizmusa és komoly igyekezete szimpátiát szerez kibontott vitorlája számára.

Fáth Imre boszorkánymeséjét is komolyan kell vinnünk. Ennek a szorosan egybefonódó rövid ciklusnak szintén van irodalmi előzője — *A szegény kis gyermek panasza*ra gondolunk —, de a szerző palettáján egyéni színek is vannak. Mély líraiság fűti át a szerző lelkét tépő boszorkány meséit. A szerelmi elsőség kétsége vívódik benne a férfiu hiúsággal, hogy végül is saját multjára ért megostorozva lelkét, eljusson a megnyugvásig és békülésig. Vívódásai letompítatlanul, sőt a kifejező tevékenységtől folyton erősödve robannak elénk. „Karcú jambusai“

ugyan sokszor nagyon is testes alakot öltenek s a forma modoros örök egyformasága néha nagyon híz bennünket a megúnás veszedelmes szakadéka felé, de azért Fáth Imre nevét meg kell magunknak jegyeznünk.

Líráról lévén szó ezekben a sorokban, fel kell említenünk, hogy Ady zászlójával *Lira* címen a „modern magyar költők“ Békéscsabán havonként megjelenő folyóiratot alapítottak. Az első szám a szerkesztő Jablonczay Pethes Bélán kívül Nagy Emma és Bardócz Árpád ismertebb nevével indult útnak, a következő számokban már nagyobb számmal jutottak be ismeretlenebb modernnek. Útírányuk nem eléggé céltudatos s lapjuk prózai része válogatatlan és sekélyes, úgyannya, hogy érdemes lírai részének hatását is kedvezőtlenül befolyásolja. rrt.

H. Poincaré: A tudomány értéke. (Fordította Kiss Kázmér.) A XIX. század szinte vallásos tisztelettel tekintett a természettudományokra. Fejlődésüktől várta az emberiség minden nagy kérdésének végső megoldását, amely hivatva lesz a filozófiai álmodozások helyébe lépni. Zsarnoki módon érvényesítette módszerüket a szellemi élet területén is, mert csak e módszer révén hitte a teljes bizonyosságot elérhetőnek.

A századforduló meghozta az ellenhatást. A filozófiai ösztön újraéledt az emberekben, akik belátták a természettudományos világnézet elégtelenségét. A szellemtudományok felszabadultak és önálló módszerek alapján szerveződtek. Új, bölcséleti megfontolások hatása alatt megint a természettudományos ismerésbe vetett bizalom, szembevetővé váltak a tudás korlátai. A feltámadó kétséget erősítették a természettudományok újabb forradalmi jellegű eredményei is, amelyek a régi épületet összeomlással fenyegették.

A kor hangulatából érthető, hogy olyan tudományos szellem, mint Henri Poincaré is szükségét érezte a tudomány értékéről elmélkedni. Elutasítja a túlzott szkepsist, de kénytelen bizonyos engedelményeket tenni. Jól tudja, hogy a tudomány védelme csak akkor lehet eredményes, ha alkalmazkodik az általános bölcséleti szellemhez.

Három ellenféllel száll szembe

Poincaré. Az első a bergsoni antiintellektualizmus, amely a legveszélyesebb, mert legnépszerűbb ellenség. Bergson és követői szerint nem a tapasztalás és nem is logikai gondolkodás ismerteti meg a való világgal, hanem a dolgok közvetlen szemlélete, a lényegükbe helyezkedés, az intuíció. Az egyéni és egyszeri intuíció pedig összeegyeztethetetlen a tudomány általánosító céljaival. A tudomány így, helytelen módszerrel, csak fél-eredményeket nyújthat. Poincaré hangsúlyozza a logikus gondolkodás fontosságát és kimutatja, hogy az intuíciós kapcsolatban állhat és kell is hogy álljon a tudományos ismerésben is. Az intuíció teszi lehetővé a feltalálást, a probléma meg-látását, a megoldás megsejtését, a logika adja a bizonyítást, levezetést és igazolást. Az intuíció mindenütt érvényesül, még a matematikában is. de feladatát csak a logikus megoldás segítségével teljesítheti. Midőn Poincaré az értelemről független tényezőnek is szerepet juttat a tudományban, kiváló tudósok véleményéhez csatlakozik, akik a logikus gondolkodás és a fantáziáműködés kapcsolatát keresik (Ribot, Müller-Freienfels).

A másik ellenfél, akivel szembe szállania és kiegyeznie kell, a pragmatizmus. A pragmatista gondolkozók nem hisznek a tudomány bizonyosságában, de hasznossági szempontból feltételezik azt. Szerintük a tudomány az emberiség helyzetének javítását szolgálja és haladása csak akkor lehetséges, ha fikcióit valóknak fogadjuk el. Poincaré tiltakozik a hasznossági szempont ellen. A tudományt az igazság megtalálásáért műveljük; ezért a legelvontabb és legkevésbé gyakorlati tudományok is méltók a velük való foglalkozásra. Elismeri azonban, hogy a természettudományok, sőt a matematika sok anonitását csupán kényelmi szempontból tartjuk igaznak. Például a tér három dimenziós voltát.

Legkönnyebben és legszebben az ismeretelméleti szkepticizmus elveit hárítja el Poincaré. Meggyőző erővel és költői lendülettel fejtegeti a megismerés lehetőségét, a tudomány fokozódó tökéletesedését, a felállított törvények abszolút bizonyosságát. A kételkedők tévedését ott látja, hogy a tudomány feladatát helytelenül ha-

tározzák meg, midőn a dolgok lényegére vonatkozó ismereteket várnak tőle. A tudomány célja szerinte — és itt a matematikus szól — nem a dolgok természetének, hanem a dolgok viszonyainak vizsgálata. „A tudomány viszony-rendszer.” A dolgok viszonyai objektíve adottak és az ismerő elmének hozzáférhetők. Megismerésük vezet a világban uralkodó harmónia szemléletéhez és megértéséhez. Midőn a különböző viszonyokat szavakba foglaljuk, magyarázzuk, jutunk el a törvény fogalmához, amely az egyetemes harmónia kifejezése. A tudományos törvény megalkotásával tehát az emberi szellem részese lesz a nagy világharmóniának.

Az ilyen felfogáson nyugvó tudománynak csakugyan meg van a nagy értéke, amely őt a bölcsélet rangjára és magasságába emeli.

Halász Gábor.

Budapest műemlékei. (Lechner Jenő szerkesztésében kiadta Budapest székesfőváros és a Műemlékek Országos Bizottsága.)

Pest, Buda és Óbuda egyesítésének ötvenedik évfordulóján örven-deztette meg a főváros műpártoló közönségét annak a jelen viszonyok között valóban nagy műnek a megjelenése, melynek hivatása lesz, hogy az éber figyelmet felhívja a Budapest területén állott, s részben még fennálló műemlékekre. Helyi kutatóink kiválóbbjai már évtizedek óta küzdöttek megmentésük érdekében. Az ő munkálkodásaik, kutatásaik tették lehetővé, hogy a jelen mű írói aránylag rövid idő alatt elkészülhettek egy körülbelül kétezer évet felölő időszak emlékeinek bemutatásával. A gondolat eszméje a Műemlékek Országos Bizottságában vetődött fel. A mű előszavában Kertész K. Róbert elnökhelyettes kiemeli, hogy „a műemlékismeret nem öncél, hanem életrehívója a hagyományok tiszteletének és ezáltal a történetírás és a néprajzi tudomány mellett a nemzeti gondolatnak hatalmas istápolója... A főváros multja legszorosabban kapcsolódik össze a nemzet multjával. Budapestnek világvárosi, az ország egész területéről ideözönlött konglomerát lakossága csak úgy válhatik Magyarországnak fővárosának méltó lakosságává, ha a főváros nagy multjának emlékein keresztül

azzal egységesen összeforr. A Műemlékek Országos Bizottsága felismerte ezeket az igazságokat, a főváros egyesítésének ötven esztendő jubileumát azzal kívánja megünne-pelni, hogy megkísérelje a főváros népének kultúrelétébe belevinni a műemlékgondolatot és a saját multjához való szeretetteljes ragaszkodást.”

Ha e mű nem akart volna többet elérni, mint e nemes feladat megoldását, akkor is örömmel üdvözölnék. Aki azonban foglalkozott Budapest multjával és műemlékeivel, ismeri azokat az erőfeszítéseket, melyeket Römer, Divald, Petrik, Schoen és mások tettek, az tudományos kielégülés bizonyos nemével teszi le átolvasás után a kötetet.

Gárdonyi Albert az első fejezetben Budapest történetét vázolja. Feladatát a mű intenciója szerint legszerencsésebben oldotta meg. Nem szorított a száraz történeti tények felsorakoztatására, hanem egy alkalmi, történeti keret megalkotására törekedett, hogy a város gyors pergésű drámai sorsfordulatai közepette létrejött emlékeink keletkezésére és sorsára a történet éltető légkörének elővarázsolásával rámutasson.

A mű legteljesebb, s önmagában legzártaabb egészét nyújtó fejezete Aquincumról szól. Itt időznénk a legszívesebben, de a folyóirat más helyén bőven lesz szó Kuzsinszky Bálint különnyomatban is megjelent dolgozatáról. Mégis helyénvalónak tartjuk annak a megállapítását, hogy 35 éves kutatási mult eredményeit jly kis keretben összegezni a legnehezebb feladat volt, s e dolgozat Aquincum első helyrajzi ismertetése régészeti irodalmunkban.

A román stíluskorszak és a Szent Margitsziget műemlékeit Szőnyi Ottó mutatja be. Itt kellett megbirkózni a legnagyobb nehézséggel, mert e korszakból maradt fenn a legkevesebb emlék. Ennek oka egyrészt az, hogy e korban a város még nem játszik nagy szerepet; nem főváros és nem püspöki székhely, azonkívül közrejátszik az a nagy pusztulás, mely ugyan városaink történetének minden századát végigkíséri, de itt valósággal nem hagyott követ kövön. Új emlékekről nem lehetett volna beszélni, ha 1921-

ben nem történik négy helyen ásatás a Margitszigeten, s ha 1923-ban elő nem kerül Obudán a Szent Péter társaskáptalani prépostság 1908-ban felásott romjainak a folytatása. Így is kevés, amj ránk maradt, de ezeket olyan tudós ismerteti, aki a román korszak alapos ismerője, s az európai román művészet viszonylatában mutatja be őket. E korszak ingó műemlékei közül semmi sem maradt meg a Fővárosi Múzeum aquamanil-ján kívül; ezt képeben is bemutatja a kiadvány.

Lux Kálmán a gótikai műemlékeket írta le. Az emlékanyag gazdagabb a román korszakénál. Városaink építőművészete nagy haladást mutat. A fentmaradt építészeti töredékek váltakozva a francia gótika formavilágát tükrözik vissza vagy német és olasz hatásra emlékeztetnek, de a helyi zamat sem marad el, mely helybeli művész inverziójának tanubizonyosága. Lux érdeme, hogy miután a román korszak, valamint később a renaissance nem egy emléket művészi lélekkel, teljesen beleélve magát az illető korok stílusvilágába — rekonstruálta, a képanyag műélvezetét is lehetővé tette.

Mátyás renaissance-korának tüne-ményszerű fellángolásáról és korai pusztulásáról Csányi Károly fest színes és élvezetes képet. E fejezetben az ismertető a korabeli iparművészet alkotásait is bevonta tárgyalása körébe. Mátyás király esztergomi Kálváriájának, a Bécsújhelynek 1487-ben ajándékozott díszserleg, az Eszterházy-serleg, a galgóci kincstár trónkárpitja, a Corvinák-ból vett lapok képei nélkül nem sikerült volna a nagy király korának finom érzékről tanuskodó magas kultúráját szemünk elé varázsolni.

Mennyire sajnálhatjuk, hogy a gótikai emlékek sorában nem találjuk hasonlóképp egy pár nagybecsű budapesti ötvöstárgyunk bemutatását vagy legalább is felemlítését. A budavári Nagyboldogasszony-templom kincstárából a vizivárosi plébániára került kehely hazánkban a gótikus átmeneti korszak kelyheinek legkorábbi képviselője. Stílusa, majusculái a XIV. század első felébe utalják s Fr. X. Kraus is „Geschichte der christlichen Kunst“ c. nagy munkájában mint jellemző gótikus kelyhet mutatja be. Ott volna

még a budaújlaki plébánia kelyhe is, mely a Nagyboldogasszony-templom egykori kincstárának volt a tulajdona (Pulszky, Magyarország Archeológiája CLXX. tábla). Az érett gótikus kelyhek sorában első helyen áll, gyönyörős, filigrános díszítésű; plasztikus díszei a XV. század második felébe helyezik. E két példát azért választottuk ki, mert ezek nemcsak budapesti műemlékek, hanem az írott emlékek feljogosítanak, hogy helyben, Budán készült alkotásoknak tekintsük őket, s a gótikus ízlés jegyében dolgozó helybeli iparművészet magas fokra eljutó alkotásait lássuk bennük.

A török hódoltság emlékei következnek sorra, melyeket Foerk Ernő mutat be. Foerk Takács Sándor nyomán nem a korábbi pusztító, romboló pogányt látja a törökökben, hanem megállapítja, hogy „fajroknaink, kik, noha testvérharcban pusztították az országot, bár idegen, de új kultúrát ültettek a régi helyébe“. Ezt bizony nem igen írhatnók alá. Azt eddig is tudtuk, hogy Budán a törököknek jóléti intézményeik voltak, vallásra és nemzeti-ségre való tekintet nélkül ingyen ebédeket, nyáron pedig hűtött friss vizet és jeget osztottak szét, s a szegényeket minden péntek este ingyen részesítették élelmiszerekben. A kereskedelem és ipar felvirágoztatásán is fáradoztak; keletiek, rációk, görögök, örmények, zsidók fellendítették az ötvösséget, rézművészetet, bőrkészítést, fegyverkovácsolást stb. De ami Mátyás király gyönyörű palotáit és Buda középületeit illeti, azok bizony sanyarú állapotba kerültek. A fürdőkön és mecseteken kívül az építkezések elé nagy akadályokat gördítettek. Ha a XVII. századi metszeteken Buda és Pest képe érdekes látványt is nyújtott, de e kép valójában csak külsőleges volt, mert újat a török nem alkotott valójában. A török a XVII. század végén is a kereszténység legnagyobb ellen-sége volt, s nem esoda, ha az ostromlók nem voltak tekintettel a város épületeire, mikor a várat ágyútűz alá vették. Nagy kár, hogy a Karlsruheni múzeumban újabban berendezett külön szoba budai török emléket Foerk nem ismertette, csak futólagosan említi. Ide kerültek a legértékesebb emlékek, mint a badeni nagyhercegnek, az egyik fő-

vezérnek zsákmányrészei. A „Kunst-chronik“ 1921. évfolyamában már jelezte a gyűjtemény katalógusát, s így idő is lett volna elég a megszerzésére.

Kertész K. Róbert az 1686. évvel kezdődő új korszakról, a barokk művészet koráról számol be. Az ő fejezetében találjuk a leggazdagabb anyagot, melyet a művek készítési korára és szerzőire vonatkozó adatok bő felsorakoztatásával, valamint a művészi stílképződés kidomborításának figyelemben tartásával forrasztott egységek képpé. A barokk, rokokó, copf-stílusának emlékei vonulnak el szemeink előtt. A szerzetesrendek épületei, a plébániatemplomok, a Szentháromság- és Szűz Mária-oszlopok a török foglalás után fokozatosan új képet kölcsönöznek a két városnak. A középületek mellett a főnemesség és kispolgárság épületei is egymás után díszítik az utcákat. Mária Terézia és II. József városainak arculatát két elemi csapás, az 1810. évi budai tűzvész és az 1838. évi nagy árvíz egy-kettőre megváltoztatja, a barokk-kor építményeiből csak a templomok és erősebb palotaépületek maradtak meg.

Lechner Jenő az utolsó fejezetben József nádor korától a főváros egyesítéséig terjedő korszak épületei és szobrai között vezet végig. Az újjáéledő nemzeti szellem, támogatva József nádor jóindulatú, megértő várospolitikájától, európai nagy városra fejleszti ki városainkat, első sorban Pestet, mely rövidesen Buda fölé került. József nádor 1808-ban megvalósítja a királyi szépítő bizottmányt, s Hild Jánossal egységes városépítő tervet dolgoztat ki. Az egységes irányításnak nagy hatása volt, az új klasszicizmus jegyében Pest a XIX. század első felében megkapó utcarészeket tud felmutatni szebbnél-szebb épületekkel. Hild, Pollák, Zitterbarth, Kasselik és más legkiválóbb építészek tehetségeinek kellett közreműködni, hogy a nagy nádor terve, legalább részben valóra válhasson. A polgárság érvényesülésre jutásával a klasszicizmus nagyvonalúságát az egyszerű, józan, de bájos biedermeier váltja fel. A XIX. század közepén a romantizmus kora is lényegesen elhatároló lesz a későbbi Pest fejlődéstörténetére. Az 1872. évi XXXVI. törvény-cikkben befejezést nyert Buda és

Pest 1849-ben megkísérelt egyesítése. Ettől kezdve a közmunkatanács feladata a főváros céltudatos fejlesztése.

A mű célja nem az, hogy végérvényesen feldolgozza fővárosunk műemlékeit. Ettől még messze vagyunk. A barokk-korszak műemlékeire csak az újabb műtörténelem irányította a figyelmet, a klasszicizmus korának alkotásait sem méltányolták régebben érdemlegesen. S hogy a mű ezen két korszakról szóló fejezetei is jól sikerültek, azt szerzőiknek egyrészt a barokk formavilággal szemben táplált lendületes együttérzése, másrészt a klasszicizmus nemes formáiban elmerülő nyugodt, csendes áhítata magyarázza.

E könyvben össze van gyűjtve az emlékanyag legnagyobb része, felhasználva az eddigi irodalom is, s ahol évszámhibák vannak, azok a régi kutatók tévedésein alapulnak. A jövő kutatás számára e munka mindenestre jó segédforrás lesz. A képanyag megválasztása kielégítő. 501 ábrát tartalmaz, s ha a képek minden esetben nem láthatók tisztán, az a Fővárosi Nyomda rovására írandó, mely még nem tart lépést más vállalatok magasabb színvonalával. Egy-két épület képének elmaradását mégis sajnálunk kell. Ide kíváncszott volna ezeken kívül Szentpéteri József ezüstplakettje 1824-ből, mely a régi pesti lövölde homlokzatát ábrázolja s a 369. számú tervrajznál szebben érvényesíti a timpanon szobordíszítésének megformálását. A maguk nemében ritka fadaragások, a Szentlélek-tér 8. sz. ház két kapudíszé is elmaradtak, melyek 1827-ből a régi Zichy-palotát mint katonai őrséggel megerősített ruharaktárt, s háttérben az óbudai plébániát ábrázolják (egyik fadaragás a Fővárosi Múzeumban van). Amilyen sok a fentmaradt képes ábrázolás városaink régi emlékeiről, oly kevés a szobrászi megörökítésük. Az Országos Képtár Buda visszafoglalását ábrázoló fadaragásán (Georg Matthaeus Eckh műve 1687-ből; Arch. Ért. u. f. V. 70. l.) kívül csak a budai Szentháromság-szobor két reliefjén találkozzunk velük (a képanyagból ezek is hiányoznak). Ezért ezeket kettőzött figyelemben kellett volna részesíteni.

A könyvet idegen nyelvű kivonatok teszik teljesebbé. *Nagy Lajos.*

Giovanni Papini: Krisztus története. Híressé vált könyvekről nehéz objektív, őszinte véleményt mondani. Erről a hatalmas művről pedig éppen nehéz, mert tárgya a Krisztus élete s írója egy minden szellemi szélsőségen átvergődött újságíró-költő. Fülep Lajos alapos és szeretettel, művészettel megírt bevezetésében eleven portréját kapjuk ugyan az írónak és szemléletes magyarázatát környezetének s a fordító kitűnő munkával törekszik a magyar szellemhez idomítani az eredetit, de a könyv mégis legyőzhetetlenül idegen marad számunkra. Mélyen érezzük, hogy magyar író soha se írta így és ezt s magyar olvasó soha se fogja a saját lelkét megtalálni benne. Pontosan nem tudnánk megmondani, hogy miért érzem ezt. Hiszen annak idején Strauss „Jézus élete” című spekulatív-kritikai művének, ennek az élettelen, a szentélyben vastag csizmákban tappogó, a krisztusi misztérium iránt hihetetlenül érzéketlen monstrumnak szenvedélyes magyar barátai akadtak, a Renan Jézusának a milióelmélet erőszakolt, hamis teóriájába lopott szentimentális poéziséért pedig egyenesen rajongtak nálunk. Papini könyve nem kritikai, nem spekulatív, nem egyéni leleményre építő s nem tudományos igényű alkotás, sőt kimondottan az Egyház hitének, a Kinyilatkoztatásnak és a dogmáknak kifejezése, s a szerző nem igényel egyebet, mint a „hatásosabb formába öntés módját”, hogy tárgya „könnyen megérhetővé váljék”. Hűségesen igazodva a Katolikus Egyház dogmáinak szavához, csupán arra vállalkozott, hogy „ezeket a szavakat néha-néha a szokásoktól eltérő módon adja elő, ellentétekben és rövidítésekben zihál, nyers és szenvedélyes kifejezésekkel élénkített stílusban, hogy lássa, vajjon a tévelygés révületébe kábult mai lelkeket fel lehet-e ébreszteni az igazság ökölesapásaival”. Azt hiszem, a könyv idegenszerűsége, a lélek gyanakodó húzódozása, amit legyőzhetetlenül vált ki, ebből a tendenciából származik. Ha Papini egy immár lehetetlennek tartott feladatra vállalkozik, t. i. egy Jézus-életrajz tudományos megírási kísérletére, ami ugyan hiábavaló lett volna és könyvét sohase tette volna „híressé”, mégis több reménnyel és

bizalommal közelednénk hozzá, azaz a tiszta tudattal, hogy egy, a kritika alól kicsúszni nem akaró, becsületes tudományos meggyőződéssel állunk szemben. Ha Papini egy egészen egyéni, minden dogmától független költői alkotást ír vala Krisztusról, amelyben az ő egyéni átélésének tüze ég, minden nehézség nélkül találnók meg a megértés, a belehelyezkedés, az utánélés esztétikai lehetőségét és szempontját.

Ezeknek a világossága teszi érthetővé a Strauss, vagy a Renan könyvével szemben a nyílt elismerés vagy a nyílt elítélés tiszta álláspontjait. Barátaik és ellenségeik egyaránt tisztán látták az író kritériumait, amelyekhez állásfoglalásuk mikéntjét mérhették. Papini mondanivalóinak tárgyi értékeért a felelősséget az egyházra hárítja, mintha saját mondanivalója nem is lenne s: magának csak a stilizálás mikéntjét tulajdonítja. Mindez rendben volna, ha a tudós vagy a költő jogosult önállóságának kizárásával és az egyház hitének alázatos elfogadásával könyvében az egyház hitvalló gyermeke tenne forró bizonyosságot egyháza tanításának személyileg átélt igaz voltáról. Az ilyen hitvallást még a más hitű is épüléssel hallgathatja. De, eltekintve minden teológiától és tisztán irodalmi szempontból nézve a könyvet, leküzdhetetlen az a benyomás, hogy ez a stilizálás, amennyiben csak az, a tárgyhoz igazán nem találó, amennyiben pedig nemcsak az, alkalom arra, hogy az író a stilizálásba szőjje be egyéni ítéleteit nem a Krisztusról, természetesen, hanem az emberekről, a maga környezetéről és koráról.

Az önmaga által zihálóknak, nyersnek és szenvedélyesnek nevezett stílus semmiképen nem alkalmas: a Krisztus története isteni fenségének, a Szeretet megváltó hatalmának a régi dogmák, a régi evangélium szavaiból való kibontására s alig hiszem, hogy ez a stílus az igazság ökölesapásaival hatna a lelkerekre és egyáltalán kétlem, hogy ökölesapásokkal Krisztushoz lehetne valakit téríteni, mert ehhez a módszerhez csak Neki volt joga, akinek kezében az ostort is az isteni Szeretet suhogtatta. Biztos-e róla Papini, hogy stílusának ökölesapásai mélyes szeretéből fakadtak? Mert ez nem érzik rajtuk azzal az elemelzhe-

tetlen, de ellenállhatatlan hatalommal, amely a Krisztus és apostolai legkeményebb kijelentéseiből is árad. Az író, aki csak a stilizálást vállalta, azt a benyomást kelti, hogy a legfenségesebb történetet alkalomná tette egy óriási „színes riport” megírására, melyben nem is a történet és annak isteni hőse a fontos, hanem az újságíró stilizálása, színezése és aforizmái. Miután egyáltalában nem tartozik ide megvizsgálni azt, mennyiben lehet a könyvet az író egyháza hitének tárgyilag hű kifejezőjével tekinteni, tisztán irodalmi szempontból állítom fel a könyv igazságának lehető hármias mérlegét ekképen: ha a könyv a tudományos igazság igényével lép fel, értéke érveinek logikai értékén fordul meg, értelmi hihetőségen és elégséges bizonyító erején. Papini ezt nem igényli, mert elfogadja egyháza álláspontját. Ha a könyv az építő szempontot akarja érvényesíteni, értéke azon fordul meg, mekkora bizonyoságtévő, hitvalló erőt sugároz. Papini kifejezetten nem ezt szolgálja, mert csak a mai ember számára való stilizálást tűzi ki célul. Ha a könyv a művészi igazság igényét követeli, értéke attól függ, hogy a valóságnak mekkora hihető-erejű illuzióját tudja kelteni? Papini könyve ebből a szempontból is fogyatékos, mert nem egy művészi élményt ad s a mód, ahogy tárgyát adja, az evangélium eredeti szellemével ellentétes, mert a ziháló, nyers és szenvedélyes előadás nem keltheti fel a személyes élmény művészi illuzióját, mikor a Krisztushoz minket az isteni bűnbocsátó szeretet és szelídség uralkodó összbenyomása köt. Legalább is az bizonyos előttem, hogy a magyar psziche számára ez a stílus Krisztussal kapcsolatban teljesen idegen és minden őszinteségi látszat dacára is, tárgyával való összeférhetlensége miatt mesterkélt marad.

Nem lehet tagadni, hogy Papini könyvében nagy ismeretanyag, fölényes szellemesség, önmagukban érdekes és szikrázó reflexiók serege s a szellem diadaláért nagy hévvel viaskodó energia nyilvánul meg. Csak az az egy baj van vele, hogy a tudós, a hitvalló és a művész ez esetben igen kívánatos egyoldalúságai között nem választva, az új-

ságíró hibrid-tollával közeledett ahhoz, akiről lehet írni teológiát, meditatíciót vagy költeményt, de riportot soha. *Makkai Sándor.*

R. Berde Mária: A szent szégyen. Örvedetes üzenet nekünk ez a könyv, mert első köteteként jelent meg az Erdélyi Könyvbarátok Társasága kiadvány-sorozatának. Megvalósulását jelenti annak az eléggé alig méltányolható nemes törekvésnek, amely az erdélyi magyar kultúra emelésére irányul. Ez az erőteljes bizakodásról és törhetetlen élniakarástól tanúskodó vállalat az elszakított magyarság szellemi életének egyik leghathatósabb tényezőjévé emeli a magyar irodalmat azáltal, hogy olvasó és jó könyvekhez juttatja a magyar olvasóközönséget. A sorozatonként megjelenő művekben szóhoz jut az erdélyi írók értékes gárdája, amelynek működése nemcsak a királyhágóntúli magyarság, hanem az egész újabb magyar irodalom szempontjából is megbecsülhetetlen értéket jelent. Az erdélyi irodalom immár olyan számottevő része az egyetemes magyar nemzeti irodalomnak, hogy termékei méltán számíthatnak a csonka ország részéről is komoly érdeklődésre.

Ennek az örvedetes módon fejlődő erdélyi irodalomnak figyelemreméltó terméke Berde Mária fenti regénye. Az írónak előbb megjelent műveiből már ismert, nem közönséges tehetsége sok tekintetben páratlanul érvényesül ebben a regényben, amely a nő életének mélyeséges misztériumát megrázó erővel tárja elénk. Olyan motívumokat ragad ki a társadalmi életből, amelyek — természetüknél fogva — csak a női lélek értelmezése szerint jelenhetnek meg az irodalomban az élmény erejével. Ezzel a megjelenítő erővel állítja elénk az író egy megbélyegzett apa virágzó, szép leányának, a szegény Hannának nagy mélyeségekben vergődő és hihetetlen lelki magasságba lendülő életét. A vele szemben igazságtalanul rideg társadalommal nem törődve, Hanna megismeri a szerelmet s annak tökéletes élvezésében találja meg az életnek addig nem ismert teljességét. Számítás nélküli teljes odaadással percéséleti meg Zsolt iránt érzett forró szerelmét s azután magára marad szerelmének gyötrő emlékével s a

jövő kétségbeejtő rémével. S míg ő elhagyottan vívódik a kérlelhetetlenül kibontakozó jövő lesújtó gondolatával, addig a *másik*, a férfi, gondolatlanul járja a maga külön útját. Azonban Hannát mindenféle társadalmi előítélet s az attól való félelem fölé emeli az a meggyőződése, hogy szerelmével nem követett el vétséget s így annak természetes következménye, az emberfölötti magasabb törvény értelmében, nem lehet megbélyegző. Nehéz küzdelmében hűséges támasza lesz a sokat szenvedett édesanya, aki emésztő lelki harcok után megnyugodva magához emeli a társadalmi bukás örvényéből az anyaság martírságára készülő Hannát. A néma vergődésben megfáradt leány lelkében csodálatos és megnyugtató elváltozást idéz elő a testében szunnyadó új élet misztikus fejlődése. Az előbb szelíd megnyugvás — elkerülhetetlen lelki válságok után — újjongó örömmé fokozódik, midőn gyermekét keblén táplálhatja és anyja, valamint bátyja kiharcolt beleegyezésével a világ előtt is a magáénak mondhatja és nyíltan haza viheti. „Az isteni törvény által az emberi törvény felett ült diadalom“ letéteményesének érzi magát s az anyaság mindenek fölött való hatalmas érzésében, elveszettnek hitt boldogsága helyett, az élet legtisztább és legteljesebb gyönyörét ismeri föl.

A regény hősnéinek drámai erővel kibontakozó és biztos kézzel egy-ségbe fogott élettörténete nem egyéb, mint a szerelemből fakadó anyaság megdicsőítése és egyben hadüzenet „a nőket kisémmiző, hazug világrendnek“. A Hanna lelkiségében diadalmaskodó világfelfogás teljes bűnbocsánatot hirdet a szerelem tisztalelkű megbélyegzettjei számára és szentnek mondja azt, amit a képmutató világ szégyennek bélyegez.

Ennek az elvi álláspontnak erőteljes kiemelése valóságos irányregénnyé teszi Berde Mária művét. Az irányzatosság helyenkint nagyon is előtérbe nyomul s a cselekvés drámaisága ellankad, a lelki élmények frissesége meghalványodik s a jellemzés veszít erejéből az irányeszme tételszerű fejtegetése közben. Az egyébként helytálló igazságok ilyenkor nem mindig illeszthetők

bele az események kapcsolatába és nem mindig fakadnak a szereplők aktuális lelki állapotából. Az író tétélező logikája háttérbe szorítja a lelki történések pszichológiáját s a hirdetett irányeszme kedvéért néha figyelmen kívül hagyja a lélektani valószerűséget. A gyakori tétélezésű fejtegetések nélkül a regény még egységesebb és hatásosabb, tehát sikerültebb volna, mert a drámai hatású cselekvény magábanvéve is minden tétélezésnél erőteljesebben hirdeti az eszme igazságát. Ezt az elementáris hatást a propaganda-szerű tétélezés inkább gyöngíti, mint fokozza.

Ez a fogyatkozás azonban lényegében alig érinti a regény kiválóságát, amely egészben véve megkapó erővel érezteti a tárgyul választott súlyos probléma jelentőségét s az alapeszmének — bizonyos módosításokkal és korlátozással — elismerést követelő igazságát. Az már nem a regény hibája, hogy a benne megnyilatkozó részleges és aktuális igazságot nem tudja velünk a maga teljességében általános és egyetemes érvényű igazságként elfogadtatni.

Az események drámai fejlesztésén kívül különös értéket jelent a szereplők jellemzésében, különösen Hanna és édesanyja lelki küzdelmének s átalakulásának leírásában mutatkozó finom lélekrajz. Az anyaság lélektanának fölemelően szép mozzanatai nemcsak a női lélek mélységeinek páratlan ismeretéről tesznek bizonyosságot, hanem a kifejezésbeli készségnek és erőnek is valóságos remekei. A tárgyi érdekből s a lélekrajz finomságából fakadó kedvező hatást nem kis mértékben fokozza a nyelvbéli előadás egyéni ereje, amit nem csökkent az a körülmény sem, hogy egyik-másik szokatlanul merész kapcsolat és szóalkotás eleinte a keresettség benyomását teszi reánk. Egészben véve „A szent szégyen“ a modern magyarság regény-stílus komoly, figyelemreméltó, értékes megnyilatkozása.

Gulyás Sándor.

A régi magyar irodalom breviáriuma Gyöngyösiig. A sok mindenféle breviárium közt végre egy, mely a magyar irodalomtörténet nagyobb egységét teszi meg tárgyául s igazi kultúrpedagógiai célt tűz ki maga elé.

Jó gondolat volt a berlini Voggenreiter kiadóvállalattól, mely különösen az elszakított magyar területek tanuló ifjúságát törekedett eddig is hasznos, vagy nemesen szórakoztató kiadványokkal ellátni, egy ily természetű breviárium megírására. Trócsányi Zoltán, kit e feladattal megbíztak, igen alkalmas is annak helyes, a céllal és viszonyokkal számoló megoldására. Nyelv- és irodalomtörténeti tanulmányaiból érem a régibb kor szakavatott értőjének ismertük meg őt, s szépirodalmi munkásságában is stilszerű alkalmazkodással tudott néhány jelesebb művével e kor levegőjébe s életkörülményei közé visszailleszkeszteni. Rendelkezésére áll a könnyű toli adománya is, minélfogva szakismereteket laikus közönség számára is szerencsés közvetlenséggel tud feltálni.

Mindamellettt e kis könyvének egy részletében mind a szakszerűség, mind a könnyed közlés irányában túllépi kissé a határt. Ő maga sokat foglalkozott Komjáthy Benedekkel, s a szakember előszeretetével juttat e kezdetleges bibliafordítónak a megemeltnél aránytalanul nagyobb helyet e breviáriumban is. Tudományosan foglalkozott Heltaival is; meg is látszik ez ismét a neki juttatott hely nagyobb arányain; ezúttal azonban a túlzás kisebbszerű, s menti Heltainak ma is élvezhető, s történetileg is jelentősebb, kedves stílusa. Mégis úgy véljük, hogy Pázmány Péternek legalább kétszer-háromszor akkora hely járt volna ki, mint e kettőnek együttvéve. Végre is mind történetileg, mind a mai megítélés szempontjából Pázmány a magyar prózáirás igazi klasszikusa.

A könnyűségre, az iskolás szakszerűség kerülésére törekedve pedig pl. Balassa Bálintról szólóban virágos általánosságokba téved az egyénítő jellemzés útiáról; régebben népszerű, de elejtett föltevést elevenít fel, mikor minden szükséges ok nélkül hangoztatja ismét, hogy a Halotti beszédet magyarul tudó idegen ember is írhatta; a kétség árnyéka nélkül vallja, hogy volt naiv époszunk; a Gellért-legendabeli szolgálóleány daláért szívesen odaadná a XV., XVI. századi egész egyházi líránkat! A népszerű módor azonban nem okvetlenül kívánja meg a népszerű hiedelmek istápolását s a kritikai szellem lazítását.

Egyébként a kiszabott terjedelem korlátai közt a könyvecske anyaga jól s érdekelteően van összeválogatva. Jól tudjuk, hogy némely, csaknem mellőzhetetlen szemelvények (ráolvasások, daloskönyvekbeli lírai darabok, Szilágyi és Hajmási, Árgirus stb.) közlése nem a szerkesztőn mult, hanem az előírt ívszámon (6½) szenvedett hajtótörést. De a kényszerhelyzetben egyet-mást talán el lehetett volna hagyni fontosabb dolgok kedvéért. Zrinyire igen kevés jutott, Gyöngyösit nem a legpregnansabban képviseli a közölt 17 strófa. Tinódi-ban szebb részletek kívánnák meg a propagálást.

Azt az engedményt pedig nem tettem volna meg a keleti megszállónak, hogy amit Balassa „oláh nótára“ írt, azt „román“ nótára változtassam át. Jól tudom, mily nehézségekbe ütközik odaát a magyar könyv terjesztése. De mi kényszerít arra, hogy mikor Balassa száz költeménve közül csak hatot vehetek fel, e hat közül olyat is felvegyek, amelyet csak ily tudománytalan „engedmény“ árán közölhetek?

Egy második kiadás, kivált ha egy-két ívvel szabadabb mozgást kapna a breviárium összeállítója, sokkal jobba teheti az így is hasznos és egészenbenvéve vonzó kis kötetet.

M. N.

Czeglédy Sándor bibliafordítása. A régi magyar bibliafordítások, Károlyi Gáspáré (1590.) éppúgy, mint Káldi Györgyé (1526.) az utóbbi évtizedek alatt több ízben átdolgoztattak. Minthogy azonban ezek a revíziók a régi fordításoknak évszázadokon át megszokott és megszeretett, tisztes stílusát mélyebben érinteni sem akarták s inkább csak arra szorítottak, hogy a nyilvánvaló félreértéseket az újabb kritikai és exegetikai eredményeknek megfelelően kiküszöböljék: elmondhatjuk, hogy a magyar hívők a Szentírás ígét még ma is ama régi, istenes lelkű fordítók szívén és elméjén át ismerik meg. Nagy, megbecsülhetetlen vallásos és nemzeti erőforrást jelentenek nekünk ezek a halhatatlan irodalmi tettek! Ámde az is kétségtelen, hogy a Szentírásnak semmi más könyvhöz nem fogható eszmei gazdagsága s az egyes részeken éppen nem egyenletes stílusa oly föladat elé állítja a fordítót,

hogyan annak tökéletes megoldását — bármily elismerés és tisztelet illeti is meg régi fordításainkat — tőlük nem várhatjuk. Hovatovább előtérbe tolul tehát az az óhaj, hogy a biblia a szigorú tudományossággal fölkészült, művészi fordítás világos, könnyen érthető és olvasható nyelven szóljon a magyar közönséghez. Mindenképen megvan tehát a jogosultsága az egészen önállóan, egyéni tanulmányból és kutatásból kiinduló új bibliafordításnak, aminthogy újabban történtek is ilyenirányú kísérletek (Masznyik, Raffay). Egy azonban bizonyos: magyar bibliafordítás ezután sem készülhet Károli és Káldi fordításainak figyelembevétel nélkül. Gondoljunk csak arra, hogy számíthatna-e sikerre az a fordító, aki az Úri Imának századok által megszentelt, gyermekkorunktól a sírig fülünkbe csengő szavait merőben új, az eredeti szövegnek esetleg valamivel megfelelőbb kifejezésekkel próbálná helyettesíteni? Aki új bibliafordításra vállalkozik, annak a legelevenebb vallásos és irodalmi hagyományba kell kegyeletes fiúi szeretettel beleilleszkednie.

Czeglédy Sándor Új Szövetségfordítása ennek a sarkalatos elvnek megértéséből indul ki. Bár erőteljes törekvés érzik rajta arra nézve, hogy az elbeszélő könyvekben az események és helyzetek leírása világosan elrendezett, egyszerű mondat szerkezetekben szólaljon meg, s másfelől a Levelek elvont fejtegetése, polemikus és tanító gondolatmenete könnyen érthető, találó formát nyerjen: óvatosan kerüli a hagyományos fordítással mindenáron való szembehelyezkedést, az újszerű kifejezések és fordulatok erőszakolását. De talán még ezen figyelmes eljárás mellett is kiszorult egy-egy

tiszteletreméltó régies szó, igealak, ami az illető helyen az ünnepélyesség és fenköltség színétől fosztja meg az új nyelven megszólaló fordítást. Sokszor úgy érezzük, mintha az evangélista, az apostol helyett csak annak magyarázója, értelmezője beszélne. a világosságra és érthetőségre való törekvés túlzásba viszi a fordítót, s ilyenkor stílusa leszáll a köznapi nyelv szintjére, aminek az az előkelő irodalmi ízlés vallja kárát, mely Czeglédy művét különben oly élvezetessé teszi. Nyelve tősgyökeres magyaros és erőteljesen népies. A fordítás legértékesebb vonása azonban az, hogy végesvégiig friss erő, hit és teljes lelki elmélyedés érzik rajta. Az az ihlet, mely a szent szavak tolmácsolásának szívéből árad, ellenállhatatlanul belevonja az olvasót is az evangélium és a szent tanítás fen-séges mélységeibe. Életerős lüktetés, közvetlenség, szívtől-szívhez szóló hang hevíti és elevéníti minden sorát. Érezzünk kell benne a régi magyar bibliafordítók szellemét; s már ez a tapasztalat is kedvessé és értékessé teszi előttünk a fordítást.

De talán éppen abból, hogy a fordító egész lelki energiáját a Szentírás magasztos egységének megértésére és az olvasó szívébe való besugárzására irányítja, — érthető az, hogy az apró részletekben, a filológiai finomságokban sokszor érheti szemrehányás. A bibliai szöveg ingadozó magyarázatú helyein még a leginkább észlelhető nála a gondos tanulmány és a mélyreható munka; sokkal hamarabb esik tévedésbe ott, ahol a szöveg látszólag nem mutat különösebb nehézséget. Ezeknek a hibáknak egy később kiegészítendő kiadásban el kell tűnniök.

Szabó Miklós.

Csillag Teréz. A Paulay-gárda egy tagja ismét elköltözött. Csillag Teréz is annak a művész-generációnak volt egyik kiválósága, amely a Nemzeti Színház második virágzását hívta elő. Vezérük, Paulay Ede, 1878-ban lett az ország első színházának igazgatója. Már kitűnő színészanyagot talált a színháznál, egy Szigeti Józsefet, egy Prielle Kornéliát, Halmi Ferencet, Nádayt, Ujházit, Vizvárit, Nagy Imrét, Jászai Marit, Rákosi Szidit, — de nagy művészi céljainak elérésére: hogy új műsört tudjon betölteni, s hogy a magyar együttes játéktílust megteremttesse, ehhez egészen fiatal, új nemzedékre is volt szüksége. S az alatt a tizenkét esztendő alatt, mely az ő vezetése alatt telik el, valóban olyan nevekkal gazdagodik a színház névsora, akik méltó pályatársai lettek a régebben ott működő nagyoknak: ekkor szerződnek a színházhoz Császár Imre és Alszeghy Irma, Márkus Emilia, Dezső József, Gabányi Árpád, Lánczy Ilka, Gyenes László, Mihályfi Károly, Szacs-vay Imre, Szacs-vayné, Zilahy Gyula, Fáy Szeréna és Csillag Teréz.

Csillag Teréz alig 18 éves korában már elvégezte az Országos Szini-iskolát és nyomban szerződött tagja lett a Paulay-társulatnak. Mint naiva, a nyolevanes évek közepén betegeskedése miatt visszavonult, Molnárné Kocsisovszky Borcsa helyét foglalta el. Élénk temperamentuma, bájosan csevegő modora nyomban kedvelté tették. Legnépszerűbb színészi kvalitása nagy kedvessége volt, mely a színpadi társalgásban valami enyhe támadó fölényvel egyesült. Megnyerő színpadi modora miatt a finom társalgó tónusnak annyira példaképévé vált, akárcsak a férfiszínészek közül Náday Ferenc. Leghíresebb szerepei a Sardou-, Pailleron- és Csiky-darabok naivái voltak, de egy-két molière-i komédiában is igen kellemes jelenség volt. Aszszonyszerepben először a *Váljunk el!* Cyprienne-jében lépett fel nagy

tetszés mellett. De legkiválóbb e nemű alakítása a *Dolovai nábob lányának* Szentirmaynéja volt.

Színészi pályája derekán megvált a Nemzetitől, s három éven keresztül a Vígszínházban működött. Itteni legtöbbször játszott szerepével, az *Ocskay brigadéros* Tisza Ilonájával megmutatta, hogy komolyabb tónusú szerepek ábrázolására is hívott, bár az erőteljesebb tragikai hang persze nem volt hatalmában. Körülbelül tizenöt évvel ezelőtt érdekes kísérletet tett. A Nemzeti Színház egyik felújított Ibsen-darabjában, *A társadalom támaszaiban* Hessel Lonát játszotta. Az alak teljesen megformálásával adós maradt, de az utolsó jelenet egy kitörése, amikor kipattan, hogy Berniek iránt való szerelme még most is él a lelkeben, szokatlan és meglepő mélységből fakadt elő. Komolyabb szerepei közül ez a jelenet okvetlenül emlékezőre méltó.

Az újabb színészi irány képviselői közé állítva is mindig igazi értéknek hatott, bár az új stílusnak izgatóbb, akciótól és mozgalomtól feszültebb és rácsattanóbb heveségű modorával szemben az ő stílusának kissé rangosabb kényelme néha elmentének érződött.

Újabbban egyre inkább a komikai szerepkörre tért át. *Figaro házasságában* Marcellina alakját helyes mértéktartással játszotta, s nem tette kínossá ezt a különben kényes szerepet. Hogy a groteszkebb ábrázolás is hatalmában volt, azt *Romeo és Juliában* a dajka szerepének tenyeres-talpas komikumával mutatta meg.

...Csillag Teréz emléke elválaszthatatlan a Paulay-korszak emlékezetétől. Ez a színész-gárda volt az, amely az 1875-ben megnyílt és dadalmasan emelkedő Népszínházzal szemben egy konkurrens Nemzeti Színházat tudott teremteni. Ebben az eredményben persze hatalmas tényező volt az is, hogy a Csiky tolalából megszületett modern társa-

dalmi dráma szerepanyagot és hatáslehetőséget adott e színész-nemzedéknek, de nem kisebb jelentőségű volt Paulaynak rendezői és színész-nevelői érdeme, valamint színészeinek tehetsége és megértő munkája. S ennek a fényes korszaknak egyik sugarát kétséggkívül Csillag Teréz művészeté gyűjtötte meg. *bs.*

Reményik Sándor lírája. Az elszakadt Erdély irodalmának vezető műfaja a líra, s ez ág vezető egyénisége Reményik Sándor. Nevét a határon innen elsőül ismertük meg, s a csonka haza időszaki sajtójában is vele találkozunk legsűrűbben. A múlt évben *A műhelyből* című verseskönyve is Budapesten jelent meg. Költeményeinek legújabb gyűjteménye — melynek alkalmával most művészetéről szólunk — ismét Kolozsvárt került ki a sajtó alól, *Az Út* folyóirat kiadásában s a Minerva műintézet nemesízlésű kiállításában. Címe: *Egy eszme indul, s tizennégy íven, hat ciklusba csoportosítva, százharmincegy költeményt foglal magában.*

De nemcsak a kötetnek Reményik minden korábbi könyvénél testesebb volta bír rá, hogy belőle költőjének általános művészi jelleméről iparkodjunk képet nyerni. Erre alkalmasul maga a szerző szánta ezt a jelentkezését. „Igyekeztem — írja — e könyvet úgy összeállítani, hogy olvasóim belőle költészetemet lehetőleg teljesen, egységesen, mintegy keresztmetszetben láthassák.“ S nem is csak pályája mai állomásán mutatkozik be: a föllépése óta letelt hét esztendő terméséből besorozta mindazt, mi önálló kötetben még meg nem jelent, s mit művészi arcképének teljessége szempontjából jellemzőnek ítél.

Reményik néhány hónappal ezelőtt Makkai Sándornak, a tudós erdélyi református püspökhelyettesnek tanulmány-kötétét ismertette folyóiratunkban. Itt azt a nézetét fejezte ki, hogy az új erdélyi lírikusok — s köztük Reményik — művészetéről eddig Makkai tette a legmélyebb megfigyeléseket s legtalálhatóbb megállapításokat. Makkai e könyvében *A költő próféatasága* címmel foglalkozott Reményik lírájával. Tanulmányának főgondolata az, hogy Reményikben a magyar

lantos költészetnek egyik, megglehetősen elhanyagolt s a műkritikától is méltatlanul kevesebbet ágá: a gondolati líra nyert nagyerejű és nagyhatású képviselőt. Költészete — Makkai szerint — tartalmában erősen filozófikus, világnézeti, etikus, sőt tanításjellegű, de megnyilatkozásában mégis tiszta líra, esztétikum és művészet. Mert benne a meditátor nem öli meg a költőt, alkotásában e kettő teljes harmóniában jelentkeznek, a költő maga a gondolattá vált ember s ezért művészte maga a költészetté vált gondolat.

Makkai e fejtegetései valóban elevenére tapintanak Reményik művészi természetének, melytől merőben idegen az érzés naiv teljessége, spontán felszínre törése, s mely a maga legegényibb kérdéseit is mintegy legott az eredet, a lényeg s a cél örök problémakörébe utalja. S az is bizonyos, hogy mégsem csap át soha ködös páthoszba, mert benne az elmélkedő szellem a művészet „éretükrebe“ zárja az előtte feltáruló „világdarab“-ot, s fölöle támadt gondolatait nem hideg tanokul közli velünk, hanem költői világképben, forró, személyes hitvallással. Hatásában nemesítő, nevelő és — kivált napjainkban — bátorító ez a költészet, éppen mivel nem — szándékolatlan az. Reményik ismeri a költészetnek „örömszerző“, a lelkeket szépséggel tápláló erejét, hanem ez erő programosan gyakorlásában sem nem bízik, sem becsvágyát nem leli. Erről tesz vallomást *Új poétáknak adott hatalom* című, felfogására élesen rávilágító költeménye:

Mínekünk nem adatott hatalom
Eltréfalkozni a sírok fölött,
S a bánatfából kiviragoztatni
Ráimádkozással az örömet.
A bánat egyetemes és örök,
És mély, mint a világ, —
S talán nem is fontos, hogy elvegyed
Vigasztalással a föld bánatát,
Csak az, hogy együtt bankodjál vele.
Hogy mezítelen, csupasz vállaid
Irgalom-paláttal borítsd be.
Hogy zajlását álommá fnomítsd,
S éjjelet csillaggal ültess tele.
Hogy néma nyelvet beszédre megoldjad
És száraz kinyját könnybe kifakaszd.

Aztán — Istenre bizzad a vigaszt.

Isten felé mutat végeredményben Reményik egész költészete. Erre is ráillik, mit ő a maga hitvallásának

héroszáról, Lutherről mond: „...lelkében az Isten él. Valami, ami nála több... És ösztökéli: *tégy vallomást rólam*.” Reményik a maga lelkét is „az Isten lobogójá”-nak hirdeti, gyümölcsnek, melynél „mégis több a fa”. Hanem a gyümölcs igenis rávall fájára, s a művész is kijelentő eszközévé lehet a termő elvnek, tükrözheti „a lényeket, — túl minden változáson”. Ez Reményik szerint a művészetnek nem érdeme, hanem valósággal kényszere, művészlelkekre nézve — mint ő mondja — „tükrök törvénye”: látni mindent, „nem ahogy van” de látni „örök művolta szerint”. Ebben a megismerésben megvan a művész önérzete, de megvan alázata is, mely nem ismeri a gondolatok emberének gög-jét. Az Istenség fogalma is a tudásra nézve legfeljebb: megoldott probléma; művésznak: egyáltalán nem probléma, neki a felsőbb rend birodalmát, az eget, vallania *kell*, mert művészet onnan vétetett s csak oda emelkedhet is. Szokott allegorikus modorában Reményik az erdő fáiról mondja el ezt a mélyen gyökerező konfesszióját:

A fák — — —
— — — — —

Koronájukat égneik emelik.

Ha van Isten, ha nincs:

Mindegy nekik.

Mert nekik *úgy kell élni*, mintha volna!

Viharban, esendben rájuk lehajolna.

Mert nekik *nőni kell* —

És nőni — csak az ég felé lehet.

S egy helyütt egyenest kozmikus kapcsolatot hirdet a művész s „a dolgok ősz-képe” között. A művész az Istenség kegyelméből részesévé lett a mindenség megszületése titkáinak, s ha megnyilatkozik, ma is az őstítoiról tesz vallomást:

Mert naiv gyarmekhit az, hogy az Isten

A Hat Nap előtt mit se csinált volna.

A hosszú-hosszú öröklétén át

A Művészt szabta, formálta remekbe,

Illesztette mulhatatlan keretbe,

Bölesőjét a chaos felett ringatta,

A világ tervrajzába bevatta,

Szoktatta a halhatatlansághoz...

Aztán fogott csak hozzá a világhoz.

Mindez Reményik költészetében nem kieszelt művészet-filozófia, gondolatok építoszekrényéből összeügyeskedett játékház, hanem ösztönös hitvallás, mely megszállottjára egyszerűsmind fírias felelősségérzetet is parancsol. A lélek kultusza irtózik a

szavak kultuszától: „Iszonyodom... A semmitmondó, hangos, hazug szótól. És mindenfajta népbolondítás-tól”.

A lélek és igazság könyve, a Szentírás, kezdettől fogva nagy hatással volt művészetére. Protestáns szemlélete mintegy a maga költői küldetésére is kiterjeszti az eleve-elrendeltetés elvét (*Predestináció* című, Mécs Lászlónak ajánlott költeménye egyike legszerencsésebb fogantatású megnyilatkozásainak). Stílusába a bibliai szemlélet valósággal beléivódott. Néha mélyen a felszín alatt langang az allúzió, s csak finomabb érzék tapinthat rá képlátásának biblikus magvára. Egyik erdei versében a kupolává összeborult lombról ezt olvassuk:

Visszhangoz töprengő kérdéseket,

És önmagának harsogva felel.

A vihart addig nem engedi el,

Míg bűgő hangon meg már áldja őt.

Első hallásra is valami ó-szövet-ségi kép emléke kísért e sorokban; Jákob birkózására gondolunk Isten angyalával. S valóban: e képet Reményik más alkalommal is felidézi, konkrét világhosszúsággal:

És kérleled, és könyörögsz neki,

És téped, szaggatod,

Mint Jákob Isten angyalát,

Hogy áldjon meg már tégedet... stb.

Általán Reményik komoly, töprengésre hajló egyéniségéhez az ó-testamentum hamulata igen jól talál. Mert érdemes megjegyezni, hogy lírájának semmi köze sincs a napjainkban annyira kelendősségre kelt, „kollektivista” elszánással derűreborúra „életörömöt” prédikáló divatosdivál. A Szépséget nem kuruzslószerezül méri ki, strófkában adagolva, hanem csak tükrözi, a tükör hűségével és alázatával, valóban művész módjára. De lépten-nyomon érezni hogy benne a Szépség megváltó erejét megváltásra szoruló és szomjazó, kétségekkel viaskodó, emberi gyarlóságokban fuldokló, őszinte lélek prófétálya. Makkai igen szépen mondja róla, hogy költészetében a legmegnyugtatóbb, örök emberi igazságok csillagait egy pesszimizisztikus világszemlélet fekete tava veri vissza.

S egyéniségéből hiányzik a kétségbeesés, a tehetetlen harag és a robbanásig megfeszült erő feloldószere: a humor is. Pedig a „fájó lelkek ez arany egyensúlyá”-nak gyönyörű

definícióját adja abban a költeményében, mit Pákh Albert centenáriumiára írt. Pákh neki vérszerint rokona volt. „S szellem szerint is talán — egy kicsit —”, mondja Reményik, de nyomban hozzáfűzi: „Ó, de én messze, messze elhajoltam, Egészen az elégia felé”. Pákh halálos betegen is mosolygott halálos beteg nemzetére, és „mosolya nem volt beteg mosoly”. Az utód — Reményik — is magára vállalja a nemzet vigasztalásának nemes örökségét, de — nem adhat mást, csak mi lényege:

Vigasztalni... árva népemet:
Nem meritek a derű tengeréből,
Hogy merithetnék abból, ami nincs!
En vigasztalni úgy tudom csak őt,
Ha komor arcát önmagamra öltöm,
Hadd lássa rajtam végzetbarázdált,
Sorsfelszántotta zordon önmagát.

Kötetében egyetlen könnyed nemű költemény akad, a *Per az Akadémiával*. Ebben a játszi tréfa hangját próbálja megütni — igazán szólva, kevés sikerrel; egy kicsit Beaudelaire albatrosszát juttatja eszünkbe.

Makkai Sándor jeles könyvében — nem ugyan Reményik, hanem Tompa László költészetéről szólva — feljegyzí, hogy: „Ami a szerelmet illeti, már régen megállapítható, hogy a mai erdélyi költők lantja ezen a húron nem zeng tüzesen és forrón.” Kétségtelen, hogy ez az észrevétel elsősorban Reményikre vonatkozik, kinek szerelmi költészete — ha talán keresett is hangot valaha — nyilvánosság elé nem került; mostani — bizonyos tekintetben retrospektív — köteté éppen semmit nem nyújt belőle. Egyetlen ciklusa, *A beépített lélek*, hódol a nőnek, de ez is a művész-barátnak, mint ajánlásában mondja: testvérének „lélekben és igazságban”. Kapcsolatukat — férfi és nő intellektuális vonalmának költészetünkben elég ritka motivumát, melynek bizonyos előképéül talán csak Komjáthy Jenő lírájának szerelmi ágára utalhatok, — ezt a kapcsolatot, mondom, maga Reményik így jellemzi a ciklus vezető versében:

Testvér, Te az én költészetemnek
Nem Laurája s nem Lizája voltál.
Fantáziám ritkuló erdejébe
Virágmagokat hintve behatoltál.

Művészeted a művészetemnek,
Stílusod stílusomnak része lett,
S Lelked, mint Kőmives Kelemenné,
Sziklaváramba beépítettett.

Vagy inkább úgy épültél tán belém,
Ki a stílt vágyik kitépni belőle:
Mint Strassburg dómjába a gótika,
A templomot kell lerombolnia.

E barátság fantáziát-megtermékező ereje — miről Reményik itt vallomást tesz — talán nem utolsó sorban azon fordul meg, hogy művésztársa: festőnő, a formák és színek szerelmese; s meglehet, egy kissé még valamin, miről talán az ildomosság sérelme nélkül szintén szólni lehet. Nekünk úgy tetszik, hogy Reményik e barátságban nemcsak a látással érzékelhető színekhez jutott közelebb, hanem egy áhítatos női lelken át bepillantást nyert a katolicizmus színpompájába is. Meleg sorokban rajzolja meg a műterem-sarkot, melynek mennyezetéről öröklámpa függ alá, s melynek imazsámolyán az oltárkép alatt a kép alkotója vigiliázik „a Megfoghatatlan előtt”. Egyik költeménye elé pedig Prohászka püspök mélyenjáró gondolatát írja mottóul. Napjainkban itt, e csonka országban, a politikán túl a művészetek terén is a gyanakvó és vádaskodó elkülönülésnek amnyi tünete aggaszt, hogy aligha ártana az erdélyi költő szaván indulva „egymás lelke tájait bejárva” „egymás lelkében tisztelnünk a törvényt”.

Reményik költészete irodalmi hatások nyomait is mutatja. Fogékonysága, éber szelleme természetesen „bejárta” költő-elődei „lelke tájait is; de amit ez útjairól magával hozott, magáévá is tette: egyéni emlékké, egyéni okulássá. Pályája elején lefordított egy kötetre valót Rilke költeményeiből. A *Stundenbuch* költőjének metafizikai légiességek felé hajló formanyelve itt-ott ma is megérezik Reményik stílusán:

En Istenem, gyógyíts meg engemet!
Hiszen nem is éltem igazában.
Csak úgy éltem, mint lepke a bábban,
Csak úgy éltem, mint árnyék a fényben:
Rólam gondolt roppant gondolatod
Torz árnyékkaképen.

Klasszikusaink közül legsűrűbben Arany Jánossal találkozik, s vele is leginkább az örök forrás: a biblia köztelében. De a *Családi kör* tücsökjét is mintegy adaptálja két, egymással összefüggő költeményében; a rokoni kapcsolatra maga mutat rá egy idézőjelbe tett sorával: „Átvette csöndes birodalmát.”

Adyt is becsüli és érti, nem cégérül tiszteli, de igaz mivoltában. Emlékét a *Nagy férfiak — bús végzetek* című ciklusban gyönyörű magyar gyászbeszédrel örökíti meg; címe: *Köt a rög*, s „A megbékélt Ady Endrének” ajánlja. Ennek erejét már a Rozs-

nyav-szerkesztette *Ady koszorúja* ismertetésében is kiemeltem. Szimbólum-reminiszcenciát *Ady világából* csupán egyet sejtek Reményik könyvében:

Az élet üzen messziről nekik,
(t. i. a szerzeteseknek)
S mutogat vért és aranyat.

Babittól talán csak a gondolat dialektikus fogalmazásában sajátított el valamit. Ily Babits-ízű a már említett *Predestináció* befejezése:

Ó árvasággá szűkült végtelen,
Ó végtelenné tágult árvaság!

De az irodalmi nyomok nem *díszítik* Reményik művészetét, mint színes kendők a májusfát; az idegen főből került oltás is egyéniségében *megeged*, s ez egyéniség talajából szívja magába éltető táplálékát. Hét év alkotását fölelő könyve mutatja, mennyire meg volt ez az egyéniség már első jelentkezésében is, s azt is, mennyire hű maradt önmagához fejlődése során. Újabb költészetünkben egyike a leghatározottabb egyéniségeknek; ezért is hiányzik jelleméből annyira a divatos egyéniséghajszolás.

Makkai úgy véli, hogy Reményik újabb termésében a versek zeneisége is nagyot lendült és fokozódott. Ez a nézet bizonyos módosítást, helyesebben: megszorítást kíván. Ritmikai vonatkozásban Reményik ma sem hibátlanabb és fölényesebb, mint föllépése idején. Van új könyvében egy verse, melyben erdélyi költőtársa: Mary Emma kötetét köszönti. Ez részletszépségei ellenére sem tartozik legszerencsésebb költeményei közé, egyik sorában egyenest a komikum némi árnyalatát érzem: „S Achilles-sarka nincs a verseidnek.“ Nos: ha Reményik verseinek Achilles-sarkát keresnők, ezt a sebezhető pontot bizonyosan azok technikájában kellene megjelölnünk. S technikán itt a legkülsőbb forma tisztaságát értem. Testes könyvében felötlük a jámbus-sorok szinte kizárólagos kultusza, mely mintegy Reviczky s Komjáthy örökségének folytatása, de egyúttal felötlük jámbusainak nehézkessége is. Nekünk nem eszményünk az iskolásan tiszta, kinosan pattogó jámbikus sor; akadémiai pálya-ódák mutatják, melyekes deklamálásra, üres sablonverselésre csábíthat a ritmizálni-

tudás gyermekes öröme. De bármint lazítjuk is a formát, bármily fogásokkal küzdünk is megmerevedése ellen: a jámbusi méretnek megvan a maga alaptónusa, minek azonfelül az értelmi hangsúllyal is egyezkednie kell. Reményik a gondolat tisztaságát néha a formáinak teljes feláldozásával szolgálja, de nem éppen szerencsésen, mivel így nem egyszer a gondolat szárnyát is bénítja. Találomra idézem egy-két sorát: „Dalra nem ver“; „En a szívemet szétszakítottam“; „Azóta mindig szembe-kötőcskét“; „S vajjon mi marad még“ stb. Ezek valóban szabadelvűen értelmezett jámbusi sorok; egyikük-másikuk akár trochaikus menetűnek is elfogadható. S kevéssé törődik Reményik az utolsó versláb hibátlanságával is. Mi intranzigensek ebben a kérdésben sem vagyunk, sőt megvalljuk, e szabály könyörtelen erőszakolását — akár csak pl. a rag-rímek üldözését — némileg az iskolás poétika káros elfogultságai közé sorozzuk. Petőfi jámbusos sor him-rímében akárhányszor megkockáztatja a spondaeus-lábat, de ilyenkor a végső szótagra erős értelmi hangsúly esik, mitől a sorvég jámbuszerűleg emelkedő kihangzást nyer. Ilyenre Reményiknél is akad példa: „S tavasz pattantja egykor el, vagy tél“; „Mindegy, hogy hol“ stb. De már a fentebb idézett sorban: „En a szívemet szétszakítottam“ — a sorvég merőben megbénul, Arany szavával: *vonszolja* lábát, mint a sánta eb.

Technikai invenciója általán nem gazdag. Jámbusainak egyhangúságát (más méretű vers az egész könyvben csak kettő-három akad) némiképp a rímelhelyezés változatosága enyhíti. Néhol nagyobb távolságból összecsendülő rímekkel szerencsésen érzékíti meg a közbülső sorok értelmi, gondolati egységét és zárttságát. Ez nála némiképp a versszakok szerepét is pótolja. Mert strofás költeményt alig ír; ilyet új kötetének százharminc darabja között alig tizet találni. A szigorúan zárt formákkal meg éppen csak kivételesen kísérletezik, s a kötet két szonettje sem formai tökéletessége, sem belső hangulata szerint nem elsőrangú terméke ennek a már líránkban is nagymúltú alaki megoldásnak.

Hanem annál erősebb és biztosabb

Reményik abban, mit a lírai költemény „belső formájának“ szoktunk nevezni. Ezen a kritikus argot-ban sűrűn használt, de gyéren végiggondolt fogalmon mi a művészi egész iránt való érzéket, a költői anyag elrendezésének és alakításának ösztönét értjük. Ez az, mit a technika virtuózai (a tanulás ez eminensei) megtanulni mégsem képesek; ösztönt tanulással megszerzeni nem lehet. Reményik költészetének ez a stílusösztön talán fő jellemvonása. Ihlet-anyagán nagy biztonsággal uralkodik, pedig ez az anyag nála igen összetett és sokrétegű (differenciált). S mégis, amit belőle énit, annak szilárd énsége és gyönyörködtető architektónikája van. E tekintetben Reményik közelebb áll a magyar líra klasszikus korának jellegéhez, mint napjaink impresszionista irányához. Folyóiratunkban egy ízben Galamb Sándor finom penetrációval fejtegette líránk e belső változását; észrevette, hogy abban a szerkezeti szépség, a lépésről-lépésre haladó, fejlesztő alkotásmód jócskán veszendőbe ment; a mai költő mintegy nyomban túlad érzelmén s a továbbiakban már csak boncolgatja, díszíti, hullámoztatja, egyszerűen: *varidlja* a megpendített témát. Reményik még az építők neméből való, biztoskezü művésze az alakításnak, versének hangulati hatása is annak struktúrárs kibontakozásával fokozódik s csak az utolsó verssorral válik teljessé. Naiv dalformába kívánckozó egyszerű lírai egységet ritkán alakít, ehhez formáinak könnyebb lebegése is kívántatnék. Valódi műfaja a sorhosszúságtól, strófás tagolástól meg nem kötött lírai monológ: legszébb költeményei valóban egy lélek monológjai nemes, emelkedett tárgyakra, e tárgyakra méltó, mindig valamelyest ünnepi emelkedettségű, de emberileg is közvetlen, minden vásári ízt szemérmesen kerülő előadásban.

Rédey Tivadar.

A görög-latin kultúra és a nevelés. Különös, hogy éppen a világháború utáni szomorú időkben, amikor mind a vesztesek, mind a nyertesek minden erejükkel a mindkét részen ütött fájdalmas sebeket kellene hogy behegesszék, minden mást félretéve és nyugalomra törekedve, —

mert ugyan ki látott beteget úgy gyógyítani, hogy lázát mesterségesen fokozzuk, pihenni nem engedjük! — éppen most lehetőleg mindent fölforgatnak, alakítanak, módosítanak, „javítanak“. Németországban ez a reformálási düh a legalább egy időre felülkerekedett új-iránnyal is összefüggött. Hol igyekezett ez legsürgősebben érvényesülni? Természetesen a nevelésügy terén, mert akié az ifjú nemzedék, azé a jövő s az új urak nem érezték magukat elég biztosaknak a nyeregben, tehát legalább a jövő reményeit siettek maguknak lefoglalni. Egyszerre föl akartak boricítani mindent az iskolázatas terén és egyedül üdvözítő modernségüket a helyébe tenni a gyakran nagyon jól bevált réginek. Már pedig, ha valahol, úgy itt igaz a közmondás: járt utat a járatlanert el ne hagyj, főleg, ha az a régi annyi gonddal s fáradtsággal volt kiépítve, a járatlan pedig ugyancsak ingoványos terület felé vezetett. Az élet amúgy is gondoskodott arról, hogy az új nemzedék a világháború kitörése pillanatától, de még inkább az összeomlás napjától kezdve minél alaposabban sülyedjen a praktikusság, a felületesség, sőt az anyagiasság fertőjébe. Az ifjabb generáció önmagától megtanulta a börzetant, a dollárárfolyamot s a munkanélküli érvényesülést. Különös gonddal erre kinevelni éppen süsséggel nem szükséges. Inkább arra kell majd szorítani, hogy komolyan dolgozzék, mert különben rövidesen föl kell találni a más planétával való érintkezés egyszerűsített módját, hogy onnan szállítsuk az új munkaerőt a mindenki szájában, de kevesen tetteiben hangoskodó újjáépítéshez. Ugyancsak Németországban jöttek rá erre pár évi kísérletezés és ennek áldásai után. Ráeszméltek arra, hogy ha már nevelésről van szó, ott soha sem lehet a praktikusság az első és döntő szempont, hanem a jellemképzés.

A tanítás és tanulás anyagát megmódszereit tehát nemcsak a praktikusság kell hogy szabályozza, hanem az a szempont, hogy egész emberekre van szükségünk. Ilyenek képzésétől pedig mind nagyobb mértékben távolodtunk. Nem véshetjük mindezt eléggé lelkünkbe azt, amit Werner Jaeger a legutóbbi berlini Gymsnalsialtagung hatalmas és zseniális megnyitóbeszédében kifejtett. A mi korunkban, mondotta, népünk kultúr-

kincsével való benső összeforradás ritka. Tőke és munkás idegenekké váltak, sőt ellenségekké. A középosztály a hétköznapi filiszter-harcaiban megy tönkre. Materializmus az egyik oldalon, vagyis mechanisztikus civilizáció és kereseti ágra beállított agyvelő, ázsiai spiritizmus a másikon mind ugyanazt mutatja: a modern szellem szabadsághiányát. Kultúra azonban a szellem autonómiája. Csak a célmentes tudás és képesség körén belül létezhet igazi képzettség, lehetséges a humanizmus: humanistának lenni annyit jelent, mint a szellemre beállított ember önértékét elismerni.

A humanizmusnak csak kárára van, ha iskolakérdésként kezeljük: humanisztikus iskola csak ott virágozhat, ahol a humanizmus a szellem élő ereje. Bizonyos neveléstani gondolatokkal semmikép sem egyeztethető össze: ahol a természet önmaga kellene hogy neveljen, ahol a növendék szubjektív igényei adják a mértéket, ahol a társas nevelés objektív tartalom nélkül az érzelemhez fordul, ott a humanizmust nyűgös kényuraságnak kell érezniök. Továbbá: a humanizmus nem kapcsolható össze bármely tetszőleges anyaggal, sőt éppen kizárólagosan egy bizonyos tárgyhoz van kötve, a görög művelődés-élményhez, amely az emberiség művelődéstörténetében kivételes helyet foglal el. Végül: humanizmus nem is egyenlő egyszerűen csak ókor-tanulmánnyal, egyáltalán nem tudakosság, nem historiai rekonstrukció, nem az antiknak utánérézése, abba való beleélés, hanem annak igazi része.

A humanizmus a maga eredeti alakjában a görögöknek a tiszta emberképzésen alapuló kultúrafogalma. A mai humanizmus kultúra- és művelődésszintézis: a mi népeinkben élő kultúraeszme összeolvadása a görög kultúrafogalommal. Minden népnek van nevelése, a görögnek azonban műveltsége volt. Ő előttük a tökéletes ember, a legjobb állam képe lebegett. Törekvésük mindig egy egészre irányult, a lényeges alakra, a typos-ra. Éppen az egyén fölfedezése által vált lehetővé ez a műveltség; a görögök a korlátlan ént-objektív emberré alakították. Ez azonban nem maradt mesterkéltnél fogalom, mert velük született volt. Csodaszamba megy, hogy ezen nép összes alkotó szellemeit a nevelői érzés vitte; nemcsak nevelők voltak, hanem

azok is akartak lenni. A nemzet szellemi létének egysége a „paideia” volt. Ez éppen azért nem merev. Minden előhaladás kibővítéshez vezetett, a szellemi harc sohasem jutott holtpontra. Különösen hevessé vált, mikor a régi rendi ideál a szofisták és filozófusok révén új magaslatra emelkedett a formális szellemiskolázás fölfedezése által. A görögök az emberi szellem formatorvényeinek fölfedezői; nyelv és stílus, tér és szám, gondolkodás és akarat innen indulnak ki. Itt rejlik roppant jelentőségük az ifjú szellem fölszabadítását illetően. Ilyen győzelmes iramat egy nép sem élt meg, mint ők.

A mi humanizmusunk szintézis. A görög művelődési eszme a nyugat számára tradíciót alkotott, melynek prototípusai a rómaiak voltak. A nagy rómaiak lelkében keletkezett a humanizmus, a római szellem a görög forma segítségével diadalmaskodott, nélküle primitív semmisség maradt volna. Így ez a forma képes volt érzéketlen népeket fölvilágosultakká és biztosakká tenni, embereiket teljesen átalakítani. A magasabb műveltség megszerzése a görög nyelv megtanulásával kezdődött, nem haszonhajhászó szempontból, hanem mert ez a tiszta szellemi képzés formáló ereje volt. A humanizmus így egy műveltségi arisztokráciát hozott létre, melyet erős személyiségek vezettek.

Egy nép sem oldotta meg a műveltség problémáját oly filozófikusan, mint a görög s így ez a kérdés mindig a görögség újra föltámadásához vezetett. A német népet sem nyűgözte le soha eszme hasonló erővel. A gimnázium az ifjúságot a szellem formáló erőinek, törvényeinek megismeréséhez és ézálal nemzeti öntudathoz vezette! Már Humboldt a régi nyelvek megtanulása köré csoportosította az összes többi formaelemet. Mi ma, mind a többi tartalmakat is, a humanizmus integráló részeként fogjuk föl és a klasszikus iskolázás föladatául a formális szellemi gyakorlatot és a modern kultúrtudat fölbresztését tekintjük.

Hogy éppen a görög milyen szerepet játszik a nevelésben a latin előtt és fölött, arról a kieli egyetem egyik tanára tartott még a nagy berlini tanácskozáson érdeket keltő előadást „Die Stelle des Römertums in der humanen Bildung” címen. Itt mindenekelőtt azt fejtegette, hogy a római jellem lényege tulajdonképp csak

a férfi előtt bontakozhat ki egészen, mert a „virtus“ a magja s nem „paideia“, mint a görögöknél. Mindez már eléggé mutatja, hogy egy görög nélküli, avagy megnyirbált, megcsönkített görög tanítással bíró gimnázium neveléses, önellenmondás, lehetetlen.

A németek azonban igen jól tudják, hogy minderről hiába értekeznek ezer tudós, vitatkozik tízezer középiskolai tanár; ha nem viszik ki ennek tudását és tudatát a nagy tömeg közé, veszett ügye van. Elég példa erre a saját gimnáziumi tantervreformunk, amely a görög esetében kénytelen volt meghátrálni, mert még intelligens középosztályunkban sem volt eléggé előkészítve a talaj ennek a nagyjelentőségű változásnak az elfogadásához. Itt mindenekelőtt a középiskolai tanárság kell hogy kiküzdje a jobb belátást, a szélesebb körökre kiterjedő megértést. Sajnos, ennek a tanárságnak egy része is hamis bálványoknak hódol s így nem nagyon hajlandó az első pillanatokban úgysem valami népszerű küzdelmet folytanni. Nem így a németeknél. Ott a humanisztikus nevelés ügye még a mi sívár napjainkban is rögtön ezeket bírt megmozdítani. Az előbb említett berlini Gymnasialtagung újszólván egészen ennek a jegyében folyt le, pedig ott több ezer szakember — az összes szaktárgyak képviselői — voltak jelen. A klasszika-filológia hívei azonban nem álltak meg itt. Rögtön megalakították a „Deutscher Altphilologen-Verband“ szövetségét, amelynek föladata, hogy összefogja mindazokat a szellemi erőket és iskolapolitikai törekvéseket, amelyek a humanisztikus nevelést szolgálják.

Nagyon is tudatában vannak azonban ők annak, hogy a szigorúan vett szakkörökben való szervezkedés önmagában semmiképp sem elegendő. A nagyközönségre akarnak hatni s ezért közvetlenül ehhez is fordulnak. Azonnal alapítottak egy új folyóiratot „Die Antike“ címen, amely minden művelt emberhez szól. Cikkei mind olyan formában vannak tartva, hogy mind a szakember, mind a laikus örömét lelheti bennük. Ez a „Zeitschrift für Kunst und Kultur des klassischen Altertums“ alcímű folyóirat a fentebb említett Werner Jaeger szerkesztésében jelenik meg Berlinben (W. de Gruyter). Gyönyörű kiállításban, jó képekkel s nagyon szépen írott értekezésekkel lá-

tott napvilágot ez év tavaszán az első szám. A művészettörténet van hivatva egyelőre fő csalátekül szolgálni. De a másirányú tudományos cikkek is mind számot tarthatnak az érdeklődésre és végtelenül érdekesekek. Hogy mennyire belenyúlunk a való életébe, az új- s legújabbkor világnézet-alakulásain át mindnyájunk legbensőbb lényébe, arra elég egy példát idézni: az „Untergang des kosmischen Weltbildes der Antike“ című értekezést. Ez megdöbbenő tisztasággal tárja eléink, hogy a tudására, képességeire, mechanikájára olyan büszke modern ember mennyire függ az ókori gondolkozóktól még ma is, hogy hány ezer év kellett ahhoz, hogy Aristoteles-től némileg függetleníse magát s hogy ugyanez, mikor ezt elérnie sikerült, tulajdonképp csak egy másik görög irány tanában már bentfoglaltatott nézetet vitt győzelemre. Sőt a mi modern gondolkodóink, tudósaink zseniális úttörő elsői talán rá sem bukkantak volna egyhamar az új igazságra ama régi görög nézetek ismerete nélkül. Valóban drámai erővel van megelevenítve e cikkben az az óriási erőfeszítés, az az évszázadokba kerülő küzdelem, amely a modern világgép kialakításához vezetett. Az örökkévalóságnak embereket, eseményeket eltörpítő szent lehellete érinti az olvasót s a tudomány a fenséges nagy érzetet kelti, akárcsak a természetnek az apró emberit megdöbbenő óriáscsodái. Megértjük, mert élményünké válik, hogy századok, évezredek tényleg pillanatok az emberiség fejlődéstörténetében és hogy igaza volt annak a nagy szellemnek, aki a tudomány hőseiben látta az összemberiség egyedüli, de végtelenül erős harcosait. Az eszme valóban nem halhat meg, évezredekben át nyulhat szent sugára s napot gyújthat, mikor már rég elfeledtnek látszik.

Aki azt hiszi, hogy a görög kultúrát elfeledhetjük, mert Spengler-féle felfogás szerint meghalt, az alaposan téved. Ez a folyóirat kiválóan alkalmas arra, hogy tévedéséről meggyőzze. A legújabb német irodalom azonban még sok mást állíthat mellette, mert, mint mindent, ezt az ókorért való harcot is alaposan csinálja. Különös figyelmet érdemel még a „Vom Altertum zur Gegenwart. Die Kulturzusammenhänge in den Hauptepochen und auf den Hauptgebieten“

(Leipzig, Teubner) e. szép kötet, valamint „Das Erbe der Alten. Schriften über Wesen und Wirkung der Antike“ (Leipzig, Dietrich) c. gyűjtemény. Ez utóbbiból elsősorban a nemrég elhunyt kiváló tudós, K. Borinski két kötetes fő-, életművét kell kiemelni: „Die Antike in Poetik und Kunsttheorie“, (a második kötetet halála után, jegyzetei alapján adták ki), ezt a súlyos, értékes munkát, amely a görög-római gondolatokkal való összekapcsoltságunknak ezer meg ezer szálát fejtí ki. A szellemi életre oly fontos, művészetekben valóban alig van valami, ami nem az antik-klasszikussal függne össze. Mindezeknek a műveknek a megismerése végkép megerősíthet mindenkit abban, hogy nagyon is igaza van a Burckhardt-tal szembe helyezkedő modernebb iskolának, amely azt hirdeti, hogy a renaissance mint olyan, mint pillanatnyilag beálló újjászületés nem létezett,

hanem egy egységes, folytonos fejlődés kapcsolja össze Nyugat- és Közép-Európát az ókori kultúrával.

Mindennek a tudatát a német filológusok rendszeresen igyekeznek újra beoltani a mai elüzettedett és mindinkább elkultúrátlanodó társadalomba. Ezt a társadalmat magát is nevelésbe kell fogni, ez a mai helyzet. Ez azonban semmi egyéb, mint a régi fölvilágosodáskorabeli törekvések modernül tökéletesített újra-éledése. És bizonyos az, hogy az emberiség legsúlyosabb problémáinak megoldása végeredményben nevelés-ügy. Az emberiség a maga egészében éppúgy nevelhető, mint az ifjúság, noha bizonyos vizont az, hogy éppen ennek lehető legjobb nevelésével kell kezdeni a dolgot. Vissza kell térnünk valamiképp az ógörög szellemhez, hogy újra a „paideia“ legyen az egész társadalmi létünk, minden törekvésünk középpontja.

Koszó János.

AZ ÚJABBKORI MAGYAR VERS
RITMUSA.

Jó húsz éve, hogy Gábor Ignác egy új magyar verselméletet hirdet, amelyről azt tartja, hogy Arany János tanítása alapján áll s csak a Négyesy Lászlóval ellenkezik. „A felfedezés prioritásáért reszketve“ 1904-ben a Kisfaludy-Társaság ülésén egy hevenyészett dolgozatban mutatta be, majd részletesen kifejtette 1908-ban *A magyar ősi ritmus* c. könyvében. Azóta is többször, hol egy, hol más alkalomból jónak látta magyarozgatni és igazolni tanítását. E tanulmányait s a könyvéről annak idején megjelent egyik-másik bírálat szövegét most könyvbe gyűjtve össze, s néhány, ez alkalomból írt polémikus válasszal megszerezve, kiadta *A magyar ritmus problémája* címen.

Használjuk fel ez alkalmat elmélete megvitatására, de csak amennyiben ez az újabbkori (XIX. századbeli) magyar versritmus kérdését érinti. Máskorra, szakközönség elé hagyom annak a megvitatását, vajon elfogadható-e Gábor tanítása a régi magyar vers értelmezésében. Ezt a két területet el kell különítenünk egymástól, s előbb azzal végeznünk, amelyet az élő magyar ritmusérzék is ellenőrizhet. Itt szerzett tapasztalatainkat értékesíthetjük aztán a feladat második részében.

Az egész elmélet a régi (középkori) magyar verslemékek ritmikái értelmezésével függ össze, s az a körüli ellentétekből indul ki.

Gábor Ignácig voltak ugyan részletkérdésekre nézve eltérések a magyar ritmikusok között, abban azonban nagyrészt egyetértettek, hogy a magyar vers ritmikája semmi lényeges mozzanatban sem változott az ősidők óta s hogy legrégibb verseink ugyanazon ritmikai szabályok szerint értelmezendők, mint a maiak. Szabad talán így mondanom: volt magyar verstanuk, de nem volt magyar verstörténetük. A régi emlékeknek mai ritmusérzékkel való fel-

fogása hol sikerült nekik, hol nem. Ha nem, akkor mindig találtak valami mentséget: a vers eredetileg jó volt, de elrontotta a figyelmetlen, vagy botfülű másoló; a vers azért rossz, mert tudákos ember írta, aki inkább a latin szöveg szolgálai fordítására törekedett, mintsem jó hangzatra; ez a vers azért jó, mert eredeti, amaz azért rossz, mert fordítás. Ilyen s efféle kifogásokkal háritották el azt a tagadhatatlan tényt, hogy a régi verset nem lehet következetesen és akadálytalanul ráhúzni a mai vers kaptájára.

Gábor Ignác ezzel szemben körülbelül így beszélt: Nem rossz versek azok a régiak, nincs azokban másolási hiba, nincs különbség tudákos és népi, eredeti és fordított közt. Jó vers az mind, csak hogy nem mai, hanem négy-ötszáz évvel ezelőtti, s így a fejlődésnek egy primitívebb fokán áll. Meg kell tehát találni a nyitját, mert nem bennök, hanem mi bennünk van a hiba, még pedig az, hogy verstörténettel mit sem törődünk.

Tagadhatatlan érdeme Gábor Ignácnak, hogy a versfejlődés, a verstörténet gondolatát oly nyomatékosan felvetette. S ha aztán hozzá is látott volna, hogy versnemeket, sorfajokat, szerkezeti formákat időrend szerint csoportosítson, módszeres gondolatmenettel értelmezzen, fejlődési ágakat, leszármazási vonalakat megvonjon, akkor nemcsak a fejlődés eszméjének felvetése lenne most érdeme, hanem bizonyára oly pozitív eredmények felmutatása is, melyekről többé nem lehetne még csak vitatkozni sem.

Ő azonban nem ezt cselekedte; magát a fejlődéstani eljárás gondolatát sem vitte keresztül következetesen. Nem verstörténetet adott ő sem, hanem verstant, amelynek szabályait régire és maira egyaránt ráhúzta. Vagyis éppúgy járt el, mint elődei. Csak hogy míg azoknak legalább a mára nézve nézve az élő ritmusérzék s verselőink gyakorlata igazat adott, ugyanezek a mára nézve kész cáfolatai az ő tanításának, a multa vo-

matkozottatva pedig eleve is bizalmatlanná tesznek vele szemben: miért becsülné ugyanis többre — így gondoljuk — az emlékek verstörténeti tényeit az, aki az élő ritmikai tapasztalatot oly diktátorai fölényvel felre-söpörte a maga újtájból?

Tanítása sokakban megrendítette a bizalmat az eddig elfogadott Négyesy László-féle verstan iránt, a versemlékek magyarázatára pedig ajánlott ugyan egy rendszert, de annak történeti valóságát be nem bizonyította. Úgy látszik tehát, mintha most már nemcsak verstörténetünk, de verstanunk sem volna.

Azt hinnők, aki a versemlékek eddigi magyarázatának hibás voltát felismerte, s a helyest keresi, az legalább is aprólékos és sokszempontú vizsgálatnak veti alá a fentmaradt szövegeket, s azoktól várja, hogy ritmikai természetük felől felvilágosítást adjanak. Azt hinnők, eleve megfontolja, hogy miben keresse majd a történeti igazság kritériumát, amely többféle lehetséges, elképzelhető, vagy kieszelhető magyarázat közül történettudományi biztossággal kijelöli a valóságot. Minden tudományos gondolatmenethez kell legalább egy alapvető bizonyosság. A mai magyar vers szabályainak kutatásánál ilyen bizonyosság saját mai magyar ritmusérzékünk s az élő ritmikai tapasztalat. Áll-e azonban rendelkezésünkre hasonló értékű bizonyosság a régi versek értelmezése körül, amelyből ott kiindulhatnánk? Ilyen volna pl., ha egy akkori magyar író feljegyzett volna valamely verstan érdekű megfigyelést. Ilyet azonban tudtommal Szeneci Molnár Albertig, sőt tulajdonképp Gyöngyösi Istvánig nem ismerünk. Mi legyen hát az az első, alapvető ritmikai bizonyosság, mellyel az egész vizsgálódás szilárd, történeti alapra áll? Gábor Ignáctól távol van efféle pepecselés. Ő egy a priori ötlettel egyszerre megold mindent; valami felsőbb hatalom kinyilatkoztatta neki egy szerencsés, vagy szerencsétlen pillanatban a nagy igazságot, ölébe ejtette a megoldás kulcsát, s innen kezdve ő rá semmi más feladat nem várt, mint hogy demonstrálja az ámuló világnak: íme, mily pompásan forog ez a kulcs bármely magyar vers zárjában. S minthogy forog, minthogy valóban lehet így is, ezzel

a kulccsal is minden magyar verset versnek minősíteni, azt hiszi, hogy ennél fogva így is *kell*, és *csak* így lehet. A *lehet*-en kívül semmi bizonyosságot nem szerzett a talpa alá. De azért húsz esztendő óta azt követeli a világtól, hogy minden történeti bizonyíték nélkül, a mai magyar ritmusérzéknek pedig megtagadásával, hitelt adjon neki. S valóságos tragikum az elméletnek, hogy még ha igaz volna sem fogadhatnók el, mert nincs behoznivaló, hogy igaz.

De lássuk, mit tanít. Lássuk ütemtanát.

Szerinte a magyar ütem minden körülmények közt hangsúllyal kezdődik és pedig logikai (értelmi, mondattani) hangsúllyal. A logikai hangsúlytól független versnyomaték nincs. Ha tehát egy verset értelmesen felmondok, vagyis úgy, mintha csak próza volna, akkor egyszerűen ritmikusan mondtam fel, s versjellegét is kitüntettem.

Ahol logikai (= prózai) hangsúly van, ott ütem kezdődik; tart pedig az ütem — súlytalan szótagok során tovább — mindaddig, míg újabb logikai hangsúly újabb ütemet nem kezd, akár milyven közel, vagy akár milyen messze essék is az előbbitől. Vagyis az ütem szótagszáma nincs meghatározva: lehet egy, kettő, három, négy, öt vagy több is, s mindezek a leghabzadabb váltakozással léphetnek egymás nyomába. Az ütem szótagszáma tehát tisztán attól a véletlentől függ, hogy az értelmes beszéd folyamán mikor kerül elő újra egy hangsúlyozott szótag. Mindamellet (hisz másképp *ütemről* szó sem lehetne) a szabad szótagszámú ütemek időtartama egyforma.

Sor vagy felsor azonban gyakran kezdődik egy, vagy több hangsúlytalan szótaggal. Nos, az ilyen szótagok kívül esnek az ütemen, nem tartoznak bele az ütem időtartamába, vagyis ritmikai jelentőségük nincs. Nevezetük pedig az ilyen egy, vagy több hangsúlytalan szótagból álló, sorkezdő, vagy felsorkezdő henyé elem ütemelőzőnek.

Mindez pedig így van nemcsak a legrégebb („ősi“) magyar ritmusú versben, hanem a maiban is. A többszázados fejlődés mindössze annyiból állott, hogy kiképződtek meghatározott (8, 10, 12) szótagszámú so-

rok, az ütem szabadsága azonban ezekben is zavartalanul fentmaradt.

E tanítás elemei közül legújserűbb az ütemelőző tana: Gábor Ignácól a prioritást itt senki el nem vitatja. Ő maga az ütemelőzőkön kívül a szabad szótagszámú ütemek tanát is sajátjának vallja: mily fokig jogosan, — majd meglássuk.

Ennyiben adtam elő, magam szavaival, s laikusoknak is érthetőleg, amit Gábor Ignác hirdet. Ő többször megfogalmazta főtételeit, mégsem őt idéztem, hanem úgy foglaltam össze, amint én értem, mindazok után, s mindazok figyelembe vételével, miket eddigi fejtegetéseiben előadott.

Értelmi hangsúly; ütemelőző; szabad szótagszám az ütemben: e három elegendőképp meghatározza Gábor Ignác rendszerét, s megkülönbözteti mind az Arany Jánosétól, mind az azt tudományosan feldolgozó Négycsely Lászlótól. Negyedikül a sorok-alliterációs fűzését említi még a felfedező, az azonban nem tartozik e ritmusfaj lényegéhez, nálunk a legrégibb emlékekben sem következetes, s legfeljebb arra jó, hogy még szorosabbnak tüntesse fel az ó-germán és magyar versidom azonosságát, ami ez új elméletnek legmeglepőbb újdonsága.

*

Hogyan fedezte fel u. i. Gábor Ignác ezt a rendszert a magyar versben? Ugy, hogy mikor az Edda-dalokat az eredeti ritmusában fordította magyarra, feltűnt neki, milyen „jó magyaros csengésű” ez a ritmus. Nem sokkal utóbb, mikor még fülében élénken csengett az Edda ó-germán ritmusa, kerültek a kezébe régi magyar versek, s nagy meglepetéssel vette észre, mily pompásan ritmizálhatók ezek az ó-germán mintára. Ezzel készen is volt a felfedezés. Eleinte még felvetődött gondolatában a történeti kérdés: honnan a magyar és az ó-germán ritmus ez egyezése? Átvétel? tehát jövevény versidom? Valamely magyar barát ismert talán ó-germán ritmusú német vallásos énekeket, s utánozta? Vagy talán éppen németből fordította valaki a Königsbergi Törödéket? A példa aztán hatott, s elterjedt? De legott szétfüstölte e szűnyograjt, mert hiszen az Edda fordítása közben meggyőződött róla, mennyire megegyezik e ritmus a magyar nyelv

természetével, s csak most utólag konstataulta nagy meglepetéssel, hogy mikor az Edda ritmusát vélte átvenni, voltaképp hamisítatlan „ősere-defi magyar ritmust” pengetett.

Ráadásul még Arany Jánosnak egy nyilatkozatában is támogatást vélt találni a magyar és az Edda-ritmus azonosításában, hiszen szerinte „Arany is az Edda-dalok ritmusában és az ó-germán *Stabreim*-ben találta a magyar hangsúlyos vers analogiáját”. Igaz ugyan, hogy Arany nem a magyar vers analogiáját találta, s nem az Edda-dalok ritmusában találta, hanem az ütem egy tagjának hangsúlyos kiemeléséről, míg a többi hangsúlytalan marad, jegyezte meg, hogy az az északi, ó-skandináv költészetben is nagy szerepet játszott. Ettől azonban az Arany-féle magyar versfajta ritmusáig még igen messze vagyunk.

Könyvében aztán (1908) már nem is bíbelődik az Edda-vers és a magyar vers különös azonosságának lehető okaival, holott ott már az ó-germánon kívül az ó-latinban, a héberben, nyelvrokonságunk köréből pedig a szamojédban, a vogulban, az osztjákban is „kimutatja” e ritmus-rendszer otthonosságát.

Allapodjunk meg egy pillanatra a nyelvrokonság adalékainál. Míg u. i. az ó-germán, ó-latin, héber: csak analógiaértékkel bírhat (ha csak köztük s a magyar közt történeti kapcsolat ki-em mutatattik), a rokon népek verselése látszólag bizonyító erővel esik a latba a közös leszármazás révén. Azonban csak látszólag. A mi legrégebb verses emlékeink XIV. századbbeliek, rokonainkét csak a mult században jegyezték le; mi évezredekkel ezelőtt elszakadtunk tőlük, s azóta vándorútonk és végleges hazánkban más népek, más műveltségek hatása alá kerültünk, melyek nemcsak nyelvünket, hanem zenéinket, s vele együtt egész ritmusérzékünket befolyásolhatták. Abban a korban pedig, melyből első verses emlékeink valók, már teljesen a nyugati, latin keresztény műveltség részesei voltunk, a kath. egyház latin himnuszait, énekeit fordítottuk magyarra. S aki történeti érzéssel bír, az a magyar verselésen első sorban a középlatin egyházi költészet versformáinak a hatását teszi fel és vizsgálja meg, s e vizsgálattól eleve több eredményt várhat, mint a rég elszakadt rokonaink mai verselésé-

vel való összevetésektől. Ily összevetésnek csak akkor van értelme, ha már a rokonság teljes figyelembe vétele nélkül megállapítottunk valami bizonyosat a magunk versrendszéről: akkor aztán érdekelhet a kérdés, hogy saját verstörténeti eredményeink minő viszonyban állnak rokonaink ritmusformáival.

Gábor Ignác azonban az Eddából fülébe csengő ó-germán, s haladéktalanul ősi magyarnak megtett ritmust a rokonyelvek verseiben is szemhunyorítás nélkül fölfedezi, holott itt már a hunyorításra éppen elég oka lenne. Mindenek előtt csodáljuk az ő nyelvkészségét és ritmusérzéke bámulatos önbizalmát, mellyel oly vígan befutkározza a különféle ó-nyelveken kívül atyánkfiaiét is. Hát szamojédul, vogulul és osztjákul is oly jól tud, hogy *mer* azon nyelvek ritmusáról önállóan nyilatkozni? Finnül azonban nem tud? vagy tud, de szükségtelennek látja, hogy e legműveltebb, legrégebb verses emlékekkel, sőt verstanal is rendelkező rokonainkat is megkérdezze?

Munkácsi Bernát, ki jól tud vogulul és osztjákul, mert ő maga jegyezte fel a helyszínén azokat a ritmikus szövegeket, melyeken Gábor Ignác a bizonyító eljárását végzi, egy szót sem szól ütemelőzről és ó-germán analógiákról. S maga Gábor is csak nagy nehezen tud rajtok efféle kimutatni, osztják példáin pedig egyetlenegy ütemelőzöt sem látok jelezve; ezt a negatívumot azonban nem találom egyenest kimondva összefoglaló megállapításaiban. Aki maga bizonyító erőt tulajdonít a rokonyelvi versek tanuságának, s aki maga jól tudja, hogy az egész probléma az ütemelőző körül forog, hogy képes ily fontos ponton elhallgatni vizsgálata *negatív* eredményét? Porhintés ez . . . tulajdon szemébe.

Pedig a *lehet*-en kívül a rokonyelvek állítólagos tanuskodása mellett még csak egy bizonyítéka volna arra, hogy felfedezésével talán a helyes úton jár: az alliteráció, mely kiemeli az ütemkezetet, s így maga elé sokszor ütemelőzöt szakít le. Igen ám, de hogyan bírassuk magunkat olyan kalauzra, mint az alliteráció, mely már a *szó* megállapítása szerint is hanyatlóban van, vagyis nem következetesen rendszeres, mikor legrégebb emlékeinkben fellép? És vajon olyan bizonyos-e, hogy az allite-

ráció minden körülmények között ütemkezetet jelöl? Hiszen még azt is bátor lesznek tagadni, hogy a hangsúlyos szótag jelölne mindenkor ütemkezetet, s akkor aztán az én szempontomból igen mindegy, vajon alliterálnak-e vagy sem a hangsúlyos szótagok.

Három jellemző jegyét emeltem ki fentebb a Gábor-féle ősi magyar ütemrendszernek: értelmi hangsúly, ütemelőző, szabad szótagszámú ütem. Vegyük sorra őket s világítsuk meg a velük kapcsolatos problémákat.

Gábor szerint a magyar ritmusnak az értelmi hangsúly adja a lüktető-jét, ilyen hangsúly jelöli az ütemkezetét. Ha tehát mi eddig így ütemeztünk:

Király asszony | némén
Az egekre | kérémm —

Ő ezzel szemben a második sort eként ütemezi:

(Az) egekre | kérémm —

vagyis a hangsúlytalan *az*-t kiveszi a mi „az egekre“ ütemünkből, mint ütemelőzöt, s az *egekre* szó első, hangsúlyos tagjával kezdi az ütemet. Megjegyzem, hogy mind Arany János, mind Négyesy László tanítása szerint az ütemezésnek itt bemutatott első módja a helyes. Megjegyzem még azt is, hogy sem Arany, sem Négyesy nem tagadja, hogy az értelmi hangsúly valóban az *egekre* szó első tagjára esik, ennek ellenére egyikük sem azon kezdi az ütemet, hanem az értelmi hangsúllyal egyáltalán nem rendelkező névelővel. Mindamellett Gábor azt hirdeti, hogy ő hű maradt Arany tanításához, s csak a Négyesy ellen foglalt állást.

Négyesy t. i. kimondottan külön versnyomatékokat és külön logikai (értelmi, mondatbeli) nyomatékokat ismer. s tud eseteket, mikor a kettő nem jár együtt. Gábor Ignác viszont csak egyféle nyomatékokat, értelmet ismer, azt minden körülmények közt versnyomatéknak teszi meg, és azt állítja, hogy ezt Aranytól tanulta, sőt egyik közleményében egyenest azt mondatja Arany Jánossal, igen idélen magyarsággal, hogy „az értelmi hangsúlyok lüktetik az ütemeket“.

Tisztázzuk hát ezt a kérdést: a felelet igen fontos dolgokról fog felvilágosítani.

Igaz-e az, hogy Arany János is, mint Gábor Ignác, az értelmi hang-

súlyt tartja a ritmus egyetlen nyomatékképzőjének, az ütem lüktetőjének, és hogy attól független, s tőle sokszor külön is járó versnyomatékról nem tud?

Feleljenek Arany János következő tételei:

„A verssor önhozsúsága s a bennelevő hangsúlyos tagok szerint bizonyos ízekre” osztatik, „miknek zenében az ütem felel meg.” „Szükséges, hogy e külső [t. i. met-szetek szerinti] felosztásnak megfelelően a benső, hogy a mondatnak (s így a gondolatnak is) azon részei csoportosuljanak egy ütembe, egy, a sormetszet által elkülönített ízbe, melyek egymással legszorosabban kapcsolatban vannak, mert csak így lesz tökéletes a rhythmus. Már pedig a mondatban azon szótag, melynek hangját felmondás közben kissé fölebb emeljük, s ezért hangsúlyosnak szoktuk nevezni, uralkodik azon szók fölött, melyek hozzá legszorosabban tartoznak; ha tehát a sormetszet határai közé egy hangsúlyos szótag s az alárendelt hangsúlytalanok esnek, úgy a részarányos felosztás bensőleg is tökéletes.”

„E csoportosulása a gondolatnak és szók-nak minden ütemben egy *góc*, a hangsúlyos tag körül... egyik jellemvonása a magyar rhythmusnak.” „Mindenik ütem egy hangsúlyos szótag által emeltetik ki, mely itt [t. i. egy idézett példában] épen az ütem elejét nyomja meg.” „Azonban nem szükség, hogy a hangsúly mindenkor az ütem elejére essék, de igen, hogy mindenik ütem egy hangsúlyos tag által legyen kiemelve.” *Szibinyáni Jánk* első versszakán sorai közül „legjobb a három utolsó, hol a hangsúly épen az ütem első tagját emeli ki. Azonban e szabályosságtól néha nem árt eltérni, mert általa a rhythmus nagyon is egyhanguan hullna szét.” — In-versióval él a verselő „gyakran azért is, hogy a hangsúlyos szó a sor vagy ütem elejére essék, s azt megnyomva erősebb rhythmust adjon, mint: *Szépén* ha beszélnek, — *Búnál* kik egyebet”.

Ő tehát igenis tulajdonít szerepet az értelmi hangsúlynak, mint az ütemben elhelyezkedő mondatrészlet gócénak, gondolatbeli összetartójának. Mindamellett az értelmi hangsúlyt nem teszi meg az ütem lüktetőjének, kezdő nyomatékának. Mikor u. i. azt mondja, hogy e hangsúly az ütem *belsejében* is állhat, azzal már azt is kimondta, ha nem is „ököllel” megfoghatólag, mégis elég világosan, hogy tehát nem okvetlenül ott kell keresnünk az ütem elejét, ahol hangsúlyos szótagot találunk, s hogy ennél fogva van valami másféle erő és hatalom, mely az értelmi hang-

súlytól függetlenül taglalja ütemekre a beszédet. Kimondta ezzel egyszerűsrimind azt is, hogy ez a másik, meg nem nevezett hatalom másbbrérendű a ritmikus felosztás szempontjából az értelmi hangsúlynál, mert nem ahhoz igazodik: bátran lehet az fölöle oda-beljebb is, ő nem megy utána, ő tudja jobban, hol az ütem eleje. Arany nem mondja ugyan azt, amit Négyesy mond, hogy ez a láthatatlan ütemkezdő hatalom elhallgattatja az értelmi hangsúlyt, — s erre a pontra még visszatérek —, de viszont kimondja azt, hogy legjobban, s az az igazi szabályosság, ha a hangsúlyos szó éppen az ütem elejére esik, mert *azt* megnyomva erősebb ritmust ad; vagyis legjobban, ha a hangsúly engedelmeskedik ama másik hatalomnak, s az ez által kijelölt helyre telepedik. Hogy a logikai nyomaték egyeduralma mily távol van gondolatától, az már e csekélységből is nyilvánvaló.

De vajon tudta-e Arany János, mi az a *másik* hatalom, mely az értelmi hangsúlytól függetlenül jelölgeti ki, hogy hol is kezdődjék az ütem, vagyis amely intézkedik a fölöl, hogy hová helyezkedjék el az értelmi hangsúly, ha „szabályos”, „erős”, „legjobb” ritmus létesítésében részt akar venni? Tudta bizony, s csuda, hogy Gábor Ignác, aki bizonyára éjjel-nappal forgatta a *Nemzeti Versidomot*, a magyar ritmika e bibliáját, úgy átsiklott e híres tanulmány idevágó passzusain s azoknak megfelelő egész szellemén. Mi hát e titkos hatalom? *A zene*.

Mit? Hát ilyesmi is van? Ennek is van köze a vershez? Gábor Ignác a hatszáz éves magyar verstörténetben nem látszik egyébről tudni, csak „Sprechvers”-ről, csak logikai egységek szerint taglalódó beszéd-rítmusról, mintha soha ének, tánc, mars, és más efféle ritmikum nem termett volna a magyar földön a vers tözsomszédságában.

A „benső” ritmus létesítését, a gondolatnak góccok köre „összerázását” az értelmi hangsúlyra bízta Arany János; az ütemhatárok, „sormetszetek” kijelölését azonban, melyek közé „egy hangsúlyos szótagnak az alárendelt hangsúlytalanokkal” be kell illeszkednie: „*a magyar zene érverésével*” végezteti. S csakugyan, az ütemezésben, a metszetek felrakásában sohasem az értelmi hangsúlytól, hanem a dallamtól vezetteti magát;

Tinódi dallamait is azért óhajtaná mielőbb új kiadásban látni, hogy „azokból is a magyar, főleg eposzi versidomra valamit elvonhatnánk”. Tanulmányában csakis oly sorfajokkal foglalkozik, melyeknek ütemrendjét *élő dallamokból* vonhatta el: „azon régi formákat, melyek népzenénkben többé nem visszhangzanak, önként mellőztem, — mondja maga — csupán *tényekre*, az élő népdallamra akarván építeni”. Neki tehát az ütemhatárok kijelöléséhez nem az értelmi hangsúly elhelyezkedése az alapvető ritmikai tény, hanem a dallam tanúsága, a *zenei nyomaték*. S míg a logikumtól elkápráztatott Gábor Ignác az „alexandrin”-nak legáltalább százféle alakját ismeri ütemelőzők s ütemek különféle kombinációja szerint, — Arany János, aki úgy tartja, hogy e sorfaj „szerkezete egészen mienk, eredeti, *zenénkben gyökerező*”, mindössze is háromféle ütemezésről tud (4/2, 2/4, 3/3 az egyes felsorokban). Gábor Ignác, megfélekezve arról, hogy ezt Arany tanítja így, „metrikusainkat” támadja; kiszámítja, hogy a felsoroknak e háromféle ütemezése mindössze kilenc kombinációt tesz lehetővé az egész sor számára, s kimondja a szentenciát: „Ennek a megszorításnak azonban, mely az alexandrinus formáinak több mint kilenctized részét egy csapással ki akarja irtani, semmiféle ritmikai jogosultsága nincsen”. Punctum.

Arany azonban teljes következetességgel halad a maga útján, s a példák egész tömegével elköveti azt az „erőszakot a vers értelmén”, amivel Négyesy Lászlót vádolgatja Gábor oly nagy kedvteléssel. Ime egy pár példa arra, hogy Arany János mily erőszakosan elüti Gábor mindenható „értelmi”-jét az ütemekedés privilégiumától; a nemzeti versidomról szóló tanulmányában egyebek közt a következő ütemezési példákat találjuk (az értelmi hangsúly helyét dőlt szedéssel magam jelölöm):

Jó ló | volt a *jakó*,

Jó ló | is ellette.

Aldja | meg az isten,

A ki | fölnevelte.

És alattunk | és felettünk

És bennünk is | a menny volt.

Kertem alatt | a Berettyó | folydogál.

Hazamennék | de nem tudok.

Széles úton | poros úton || fölleget ver | a ló.

N ári virág | téli idő | alatt nem zöl — | dül.

Úgy ég | a tűz | ha lobog.

Ily példákat olvasva, ily „értelmetlen” ütempalcikázást látva, bizonyosan nagyon viszkethet Gábor Ignácnak az a ceruzája, amelyikkel az ütemelőzőt szokta olyan szép vastag húzással lemezgetni az ütem élő testéről, s a súlytalant visszaretten-teni a súlyos elől.

Hogy aztán ki áll hát Arany János felfogása alapján a maga versmagvarázataival: Gábor Ignác-e, avagy Négyesy László, az az olvasó előtt már kétségtelenül világos lehet a kifejtettek után. Az értelmi hangsúly merov dogmatikusa, Gábor, nem említhető egy napon a zenei nyomatékú verselés ritmikusával, Arany Jánossal; kibékíthetetlen ellentétben áll nemcsak Négyesy Lászlóval, hanem azzal is, akinek a ritmikai *tények*hez csodálatos tapintattal igazodó megfigyeléseit Négyesy tudományos rendszerré képezte ki: Arany Jánossal.

Gábor Ignác tisztán a vers szövegéből következteti ki a vers ritmussát; Arany a szöveget magában véve nem tartja elegendőnek erre a célra, hanem dallammintáját is szemmel tartja. Gábor elmélete alapján hibás ütem csaknem elképzelhetetlen; Arany ismer hibás ütemet (saját verséből is idéz olyat). Nem csoda: Gábornál a hangsúly ott van, ahol van, s ott ütemet kezd; Aranynál a szöveg fölött valami zenei követelmény is áll, melynek vagy eleget tesz a szöveg, vagy nem. Gábor úgy áll a mai vers szövege elé is, mint a legrégebbek elé, melyeknek ritmusáról semmi közvetlen tudomásunk sincs, s melyeknél ennél fogva feljogosítva érzi magát, hogy pusztá szövegük alapján állapítsa meg ritmusukat. Arany ezzel szemben ritmikai tény, ritmikai tapasztalat, ritmikai bizonyosság birtokában taglalja a szöveget, kizárólag emettől vezetetni (ami igen könnyen félrevezettetés volna) nem engedni magát.

Két lényegesen különböző felfogása ez, nemcsak a magyar versnek, hanem egyáltalán a vers művoltának. Gábor szerint (ha nem mondja is ki) a vers csak „Sprechvers”, tisztán a beszédnek a beszéd saját eszközeivel megvalósított ritmosos formálása, Arany szerint a beszédnek valamely zenei ritmushoz igazítása. Gáboré csupasz *szövegvers*, melyet meg lehet ugyan zenésíteni, de akkor a zenét alá kell neki rendelni; Aranyé

énekvers, mely a szöveg alakítását valamely dallam ritmusának rendeli alá.

Arany János nem kívánta a magyar verstörténet egész folyamatát, a nemzeti versidom minden változtatást megmagyarázni. Ő verstant írt, illetőleg annak alapvonalait vonta meg. Verstan pedig: egy bizonyos kor verstana, a jelen verselési gyakorlatnak, az élő ritmusérzék kifejezési módjainak kodifikálása. Arany korának versalakjai a népdalból vették, még friss énekemlékű versek voltak. Arany tehát a valóság-hoz alkalmazkodott, a valóságot kövölkölte a Nemzeti Versidombban, mikor a magyar verset zenei foganatású versül fogta fel. A multba ugyan messzire visszanyúlt, de csak addig, ameddig az általa értelmezett élő versidom a multban is megvolt, éltek, ugyanazon dallamoktól függőnek bizonyult.

Gábor azonban verstörténeti alapra helyezkedett, s a nemzeti ritmus jellegét az őskortól (melyet nem is ismerhet) máig, egyetlenegy egyoldalú rendszerben állapította meg. Ha a rendszer talált volna is véletlenül arra a multra, amelyet Arany elmélt, nem talál a jelenre, s a nemzeti versidom azon egész nagy, valósággal főterületére, melyet Arany János énekvers módjára értelmezett s fejtett is meg.

Arany János bizonyára tudta, mit csinál, mikor verset ír. És az elméletben az értelmi hangsúlyt alárendelte a zenei nyomatékknak, annyit csak fel lehet róla tenni, hogy a szerint gyakorolta is. Elég visszautalnom arra a néhány példára (köztük saját sorára is), melyeken ütemező módját bemutattam. Nyilvánvaló ez mindenki számára, s nemcsak az elmélet, Négyesyé, tanította ezt így továbbra is, hanem így tanítja a költők gyakorlata. Így igazolja őt a naiv ritmusérzék is, mihelyt vers felmondásában bemutathatja magát. Csak Gábor Ignác tudja jobban mindezeknél, magánál Aranyénál is, hogy hogyan kell ritmizálni Arany verseit: „ütemelőzővel, egyfázisú ütemekkel, és sohasem vétve a hangsúlyos ritmus azon alaptörvénye ellen, mely szigorúan megköveteli az értelmi és ritmikai hangsúly azonosságát“. Rhythmus teneatis . . . Értelmi és ritmikai hangsúly azonossága? mikor

Arany szerint az értelmi hangsúly „az ütem *belsejében*“ is lehet!

Mindegy! Gábor Ignác egyenest Arany Jánossal szeretné igazoltatni, hogy Arany Jánost Gábor Ignác szerint kell ritmizálni. „És az a legérdekesebb — mondja első könyve vége felé — hogy sok helyütt Arany János maga külön kiemeli, azaz: dült betűkkel szedeti a súlytalan kezdet után következő szót, melyre a logikai nyomaték esik, azzal is jelezve, hogy ennek hangsúlyát az előtte álló súlytalanul »elhallgattatni« nem engedi.“ Ez az „elhallgattatni“ Négyesynek szól, s Gábor megjegyzése azt akarja jelenteni, hogy Arany maga dült szedéssel megjelöli némely sorai- ban, hogy hol kezdődik az első ütem, nehogy valakinek eszébe jusson azt már a sor első, hangsúlytalan szótagjával megkezdettnek hinni. Idéz aztán első könyvében tizenöt ilyen sort, újabb könyvében rádupláz vagy tízzel. A két könyv között eltelt tizenhét esztendő alatt nem akadt egy jó barátja, aki szánalmas tévedésére figyelmeztesse!

Mindjárt legelső példája ez:

(Hogy) *karra* se | légyen || gyöngébb, mint
az | atyja,

Tehát a *karra* azért volna dült betűvel kiemelve, mert Arany ott akarja kezdeni az ütemet, nem tűrhetvén, hogy „az értelmi hangsúly ádáz ellenségei“ e szó nyomatékát elhallgattassák.

Nos, nézzük meg Toldi Estéjében az idézett sor rímelő párját, abban is szemet szúr egy dült szedésű szó: Ellenben, ha lehet, *fővel* meghaladja.

Hát ezt a *fővel* szót vajon miért húzta alá Arany? Hiszen itt amaz ádáz ellenség részéről sem fenyegethetett veszély, mert ez a szó ütemelen áll, az ádáz pedig úgyis ott szeret nyomatékozni. Aki a két idézett sort egymásután elolvassa, legott belátja, hogy a két szó: *karral* és *fővel*, jelentésileg van egymáshoz viszonyítva, s a dült szedésnek semmi ritmikai jelentősége nincs. Ismeretes Aranynak ez a szokása, s rendszerint tömörített értelmet, képleges célzást visz bele az így kiemelt szóba. De hogy is lehet Gábor Ignácnak olyan „debreceni szeme“, hogy a neki kedves dült szót észreveszi, a másikkra meg, közvetlen alatta, oda sem pislant!

Hasonlóképp vak elfogultságra és

kritikátlan bizonyíték-keresésre vall *tóv* példája is. Nem is bántom őket. Inkaob én idézek egynéhány dült betűst Toldi Szerelméből, Gábor Ignáca bizva, hogy ezek jelentőségét, ha tudja, értékesítse... ritmikaila. Ne vegye rossz néven, ha olykor több szót is talál egy végtében dült betűvel szedve:

Tegye azt felséged *mintha fiú volna*,
 írja örökségem kedves leányomra.
 Szerelmes-e még jó *Csuta Györgybe*? mondja.
 De szeretni, *párját lel*ni lehetetlen.
 Vör se foly, és *meglesz* ...
 Könyvbe is megírta *Ilosvai Péter*.
Becsületét védj meg, oh lovag egy nőnek!
 Jó nemzeti urnak *elrontója* vagy te?
András, (azaz Endre) *Lajos, Jakab, Ottó*.
Gyermekre valál te? *te* valál féltékeny?
 Megismeri a nőt... *Johanna testvérét*.
 A *Nagyfalusi* és *Szalontai Toldi*.

Nos hát, ilyesmiket is szedetett dült betűvel „*Nagyfalusi Arany, szalontai hajdu*“, amint — szintén dült szedésű jelzőkkel — megnevezi magát Toldi Szerelme végén. S ha Gábortól tanultam volna szövegkritikát, most azt mondanám: *így* szedette pedig maga nevét Arany János azért, *ve*hogy a *zenei* nyomatéknak valamely ádáz ellensége... netalán ütemelőzővé találja kimetszeni a megdültöt jelzőket.

Nyugalomba küldheti hát Gábor Ignác a maga dült példáit az utolsó szálig.

Mielőtt tovább mennék, itt kell egy fentebbi ígéretemet beváltanom. Négyesy azt mondja, hogy ha a logikai nyomaték nem az ütem élén áll, hanem belsejében marad, akkor „elhallgattatja“ őt a versnyomaték. Arany csak annyit jelent ki, hogy változatoság kedvéért *így* is jó (bár nem az a szabályos ütem): hogy azonban mi történik felmondásközben azzal az ütem belsejébéli hangsúllyal, arra nézve hallgat. Említett ígéretem szerint ezt a kérdést kell most tisztáznom.

Hogyan mondott fel Arany János efféle, szerinte sem szabályos ütemű sorokat, nem tudom. Azt azonban tudom, hogy *így*, amint „Költő és metrikus“ című, csúfondáros és csak önhittségről, s Arany János meg nem értéséről tanuskodó kis tákolmányában Gábor Ignác mondatja vele, a „szabályos“ ütemeket sem hangoztatta:

Lovagsarkantyumat *híremmel* — *nevemmel*
 Sárba taossa egy *félénk asszonyember*.

Ez megcsúfolása az értelmes magyar hangsúlyozásnak, s Gábor *így* tünteti fel, mintha e hangsúlyozásban a metrikus (Négyesy), meg a költő (Arany) egyetértének. Magyarul jól tud ember azonban sem a *sarkantyut*, sem a *taossá-t* nem hangsúlyozza ebben a viszonylatban.

Szóval nem tudom, hogy afféle sorokat hogyan mondott fel Arany. Látjuk ellenben tapintatát, mérsékletét, természetességét, sokfelé tekintő bölcsességét a legparányibb dolgokban is. Látjuk, hogy szóközépen lehetőleg nem cezúráz, inkább „*egy* sormetszet alá foglal *két* zenei ütemet is“. Látjuk, hogy ő maga nemcsak nem kerüli, hanem változatoság kedvéért *vánlja* is a szabálytalan ütemeket. Bizonyára nem erőszakolt hát semmit a felmondásban sem; nem „hallgattatta el“ a logikai nyomatékot, de megtalálta a módját, hogy az ütem zenei jellegét is éreztesse. Alább majd megmondom, hogyan lehetséges ez.

De ha Arany János nem mondta meg, mitevők legyünk ily gyöngébb ritmusú (szabálytalan) ütemekkel a felmondáskor, megmondta Négyesy; és ha Gábor higgadtan megfontolta volna Négyesy tanítását, akkor megkímélhetne volna magát attól a fáradságtól, hogy vagy tizenhét éven át hangsúlytalan sorkezdeteket bogarásson össze, s azt híresztelje világgá, hogy Négyesy ezeket hangsúlyos kezdettel olvassa.

Ha u. i. hitelt adnánk Gábornak, Négyesy *így* hangoztatná a következő sorokat:

Egy némben, *egy* özvegy, *egy* hősködő *asszony*
Egy virág, *egy* fűszál
Egy kevés, *egy* semmi, —

holott itt egyetlenegy *egy* sem volna hangsúlyos, ellenben hangsúlyos volna a *némben*, az *özvegy*, a *hősködő*, stb.

Ez alapon már tizenhét év óta, elképzelhetni, mennyit hűledeztek Gábor Ignác hívei: „a fiatalok, az elfogulatlanok, az új igazságok iránt fogékonyak“ Négyesy László csudálatos, kiforgatott hangsúlyozási módján. Pedig ha idézem Négyesy vers-tanának azt az *egész* passzusát, melyben effajta ütemek felmondásáról szól, s melyet első könyvében Gábor is idéz, olvasóim meg fogják látni,

hogy Gábor nem híven terjeszti, hanem meghamisítja Négyesy gondolatát.

Négyesy Verstana (1898, 43. l.) tehát ezt mondja:

„Találkozunk azonban oly ütemekkel, melyekben a szólam nyomatékos szava nem az első helyen van. Pl. ebben:

*Bort ittam én | boros vagyok,
Haza mennék, | de nem tudok,
A ki tudja, | mért nem mondja,
Merre van az | országujtja? (Czuczor Gergely).*

„Látni, hogy a hangsúly nem áll mindig az ütem élén. Így is olvaszuk, ha értelem szerint *szavaljuk* e szakot; de aki verselve mondja, átengedve magát a ritmusérzék folyamának, az itt is az ütem első tagját fogja erős hangon ejteni:

*Haza mennék | de nem tudok.
A ki tudja, | mért nem mondja? stb.*

„A versictus tehát akkor is az első szótagon van, mikor az értelmileg nem volna nyomatékos, hanem egy másik, hátrább eső szó. A logikai nyomatékot ily esetben elhallgattatja a versnyomaték.“

Aki fentebbi fejtegetéseimet figyelemmel kísérte s megértette, hogy versnyomaték (ütemkezdet) és beszédnyomaték (logikai hangsúly) Arany tanításában is két különböző dolog, s hogy olyan versfajtaiban, mely énekvers eredetű, a kettő nem is esik szüksésképen össze minden esetben, az tudja, hogy a szóban forgó ütemek voltaképp kétlakiak, mert a zenei (vers-)nyomaték és a beszédbeli kétféle felmondást tesznek lehetővé: vagy olyat, mely az értelmet akarja tolmácsolni, s akkor szavalva, vagyis értelmesen hangsúlyozva adja elő (így szaval minden művelt ember); vagy pedig olyat, amely a verset versnek akarja éreztetni, s ekkor az értelmes hangsúlyozás rovására versiktust, zenei nyomatékot ad neki ott, ahol annak a tökéletes énekversben ritmikai helve volna: az ütem elején. Ez az utóbbi a ritmusos, a ritmizáló, a veryszerű felmondás: s így mondja fel a verset a műveletlen, a naív ember, de a metrikus is. ha ily tökéletlen ütemeken is az ép ritmus-mintát akarja kiverni.

Négyesy idézett passzusa nagyon világosan meg is különbözteti e kettőt, s azt mondja, hogy aki értelem szerint akarja szavalni, az hangsú-

lyozza az értelem szerint hangsúlyos szótagot, aki azonban „verselve, s magát a ritmusérzék folyamának átengedve“ akarja felmondani, az csak nyomja meg bátran az első (hangsúlytalan) szótagot, mert ebben a fajta versben ott volna a nyomaték helye, s hallgattassa el az ütem belsőjében lábatlankodó logikait, mert különben zavarttá válnék a ritmus.

Nilvánvaló, hogy Négyesy kétféle felmondást tart lehetőnek a szóban forgó esetekben. Másként nem is lehet. Mert ha egyszer a zene adja a ritmikai mintát, s a beszéd ahhoz nem alkalmazkodik, akkor nincs is mód a kettő összeegyeztetésére: vagy zene (= ritmus), vagy beszéd: e kettő közt akkor választani kell.

De tessék csak ezek után meghallgatni, hogyan torzítja el Négyesy fentidézett gondolatát Gábor Ignác. újabb könyve 96. lapján:

„Ez a törvény tehát kimondotta, hogy ezentúl a magyar versben a *súlytalan tekintendő súlyosnak, a súlyos pedig súlytalan*nak és a magyar verset szigorúan tilos másképp ritmizálni, mint így:

Hogy szakassza végét a veszedelemnek.“

Olvasóim erre már maguktól azt fogják mondani: hamis! Négyesy nem ezt mondta, ő semmit sem tiltott el, semmit sem parancsolt meg; mindössze annyit állapított meg, hogy felemás ritmust csak felemás módon lehet hangoztatni, s akárhogy hangoztatjuk, az egyik „fele“ szükségkép megsínyli.

S ezen a ponton derül csak ki igazán, milyen jól megértette Négyesy, s mennyire nem értette meg Gábor Ignác Arany tanítását. Hiába mondta meg Arany, hogy ő a dalamból vonta el a versek ritmusát, hiába beszélt „sormetszetek“ mellett „zenei ütemekről“: a maga Sprechversében elfoglalt Gábor minderre süket maradt. Négyesy ellenben külön fejezetet szentelt Verstanában a vers zenei eredetének.*

* Négyesy verstana általában kifogástalan tudományos rendszerezése Arany vers-konceptiójának. Csak ütemtana alapjátételt nem fogalmazta meg félreérthetetlen szabotossággal. E tételre így hangzik: „Az ütemek a maguk lüktetését a szólamok logikai (mondatabeli) hangsúlyából verik“. Ugy tűnhet fel, mintha a logikai hangsúly szerepét ugyanúgy fogná fel, mint Gábor Ignác. Az valóban „csupa színarany igazságnak“ tartja e tételt. A valóság az, hogy az Arany János-féle magyar versben az iktus zenei posztulátum, s a logikai hangsúly alkalmas e szükséglet ellátására.

Nem tudom, Gábor Ignác hajlandó lesz-e végre megérteni, hogy ritmizálás meg szavalás, versszerű felmondás meg értelmes tolmácsolás, versiktus meg értelmi hangsúly, zenével társult meg csupasz beszéd, Arany János-féle meg Gábor Ignác-féle versfelfogás nem azonosak. Hajlandó lesz-e belátni, hogy a beszéd tud ugyan alkalmazkodni a zenei nyomatékozás követelményeihez, de nem mindig alkalmazkodik hozzá. Hajlandó lesz-e elismerni, hogy az alkalmazkodás mértéke szerint vannak jó, és vannak hibás versek; hogy a *Szeretnék szántani* két első sora jó, mert a zenével együtt nyomatékozik, a táncdal együtt toppant, harmadik és negyedik sora ellenben *hibás*, mert csak súlytalan tagokkal („Ha“, „Az“) képviselteti magát a zene súlyos helyein? hogy annak ellenére énekversnek megjár, hiszen úgysem ő, hanem a zene viszi a ritmust? — Alig hiszem: „Az én elméletem szerint — jelenti ki most is nagy bátorsággal — ez a „leghelyesebb“ ritmus költőink minden versében megvan, mert hiszen én azt tartom, hogy a magyar versben a ritmikai hangsúly mindig a logikai hangsúlyra esik, e szerint tehát mindig a logikai hangsúly adja az ictust.“ Legyen neki az ő hite szerint. Logikai hangsúlyt minden korban foghat egyet, s ha ő azt hiszi, hogy ugyanakkor iktust foggott, akkor valóban ő a legboldogabb ember, mert rossz verset sohasem olvasott. Arany Jánosnál minden esetre boldogabb, mert az még tulajdon verseiben is ismert tökéletlenül alkotott ütemet. S Arany nem is fogadná el a felmentést, hiszen ő szántszándékkal is bátorkodott hibás ütemeket vegyíteni a szabályosak közé.

Ő, mint fentebb mondtam, bizonyára érezetni tudta felmondásban a súlytalan kezdetű ütem zenei jellegét is, anélkül, hogy erőszakot követett volna el a logikai nyomatékon. Hadd legyen, szerinte, ütem közepén az a hangsúly, a ritmus attól meg nem ijed, mert nem csak logikai hangsúlyból áll! Van *időtartama* és *időbeosztása* az ütemnek akkor is, ha a logikai hangsúly rossz helyen áll, mert sem időtartamát, sem annak az ütemrészek közötti szétosztását nem a logikai hangsúly intézi, hanem a zenei előkép. Ha Arany Jánossal tartunk s a dallam alapján jelöljük ki az ütemhatárokat, akkor

egy idézett esetben ezt a felosztást kapjuk:

Jó ló | volt a fakó.

Hiába nincs aztán a második ütem elején hangsúly, a metszet csak ott van, s onnan számít az új időegység. Az első ütem (*Jó ló*) időtartama csak annyi, mint a másodiké (volt a *fakó*); ezt az azonos időtartamot az első ütemben két szótag között, a másodikban négy között osztom szét egyenlően, s csupán ez a tény, az időosztás e megváltozó aránya elegendőképp érezteti már felmondásközben, hogy új ütemet kezdtem, még ha nem hallgattattam is el a *fakó* nyomatékát, s nem ajándékoztam meg a *volt*-ot oly hangsúllyal, melyhez értelem szerint semmi joga. Hasonlókép a logikai hangsúly elhallgattatása nélkül is külön ütemegységül éreztethetem a zenei időbeosztás segítségével e sor első ütemét:

Az egekre | kérném.

Van hát a zenei eredetű versben a nyomaték híján is még valami: az *ütem időszerkezete*, ami a súlytalan ütemkezdet ellenére lehetővé teszi az értelmes szavalás számára is az ütemnek ütemül éreztetését. Mint-hogy azonban az effajta ütemek tökéletlenek, természetes, hogy tökéletlenségüket ez a semmit sem erőszakoló felmondás sem leplezheti, hiszen tényleges hangerőt nem juttat az ének.

De mit is bíbelődünk „tökéletlen“ ütemek felmondása kérdésével ilyen sokat? Magam részéről ezt több okból cselekedtem. Először is azért, hogy kimutassam, mily hamisan tolmácsolja Gábor azok álláspontját, akik — mint Négyesy László — a mai magyar vers zenei fogantatását számontartják s ez eredet minden ritmikai következményét jól érzik és végbeviszik. Másodszor azért, hogy tiltakozzam az ellen, mintha ez álláspont általában erőszakos me-renyletet jelentene a nyelv természete ellen, csupán mivel ismer hibás ütemeket is, melyeket erőszak nélkül tökéletes ütemek módjára ritmizálni nem lehet. Végül, s legfőképen azért, hogy e kérdés vizsgálata közben megállapíthassam, mennyire nem elég csak ilyen vagy amolyan nyomatékok keresgélni az ütemben, s a szerint oszloznunk pártokra, vajon logikait és ritmikait egynek tartunk-e, vagy sem, hanem hogy meg kell lát-

nunk s észre kell vennünk a lényegét, ami ilyen vagy olyan nyomatékozási rendszer mögött áll, t. i., hogy a zenei nyomatékozású ütemhez bizonyos időszerkezet is tartozik, amjt a világ semmiféle „logikai” hangsúlya nem volna képes sem indokolni, sem megmagyarázni.

A zenei fogantatású mai magyar versnek ezt a lényeges sajátját: az *ütem megkötött idő-rendjét* támadja és nyomoritja meg végkép Gábor Ignác a maga hírhedt *ütemelőző*-tanával. Arról is egy pár szót hát az alábbiakban.

A Gábor-féle verskonceptióval éppoly elkerülhetetlenül vele jár az *ütemelőző* tana, amely határozottan kizárja az Arany János-féle. Ha kimondtuk alaptörvényül, hogy logikai hangsúly kezdti az ütemet, akkor a sor vagy felsor elején gyakran ott lábatlankodó súlytalan szótagot másnak, mint *ütemelőző*nek felfogni nem lehet. Viszont zenei fogantatású versben a szerint van, vagy nincs *ütemelőző*, amint a ritmust meghatározó dallamban van, vagy nincs; mint-hogy pedig az a magyar zene, mely az újabbkori magyar verset dajkálta, *ütemelőző*t nem ismer, ennél fogva az ugyanezen zene ritmusát átvevő vers-faj sem ismerhet *ütemelőző*t. S az Arany-féle magyar vers csakugyan nem ismer.

Gábor Ignác itt azzal a megmáshíthatatlan ténnyel találta szemben magát, hogy Arany János, bár egész sereg példát végigütemez, sohasem jelez *ütemelőző*t, ellenben igen sokszor jelez értelem szerint súlytalan kezdetű ütemet. Felfedezőnk azonban, amint már sajnos tapasztalhattuk, halvány sejtelmével sem bír annak az elvi különbségnek, mely az ő verskonceptióját a nagy költőtől elválasztja s ennél fogva ezen a kardinális ponton is makaesul maga mellett igyekszik tanuvallomásra bírni Arany Jánost.

Így okosodik hát: „a ritmikai súly ott van, ahol azt Arany érezte”: ezt tagadni nem lehet. De a modern ritmika tud valamit, amit Arany még nem tudott, azt t. i., hogy a hangsúlyos szótag nem a *köréje* csoportosuló súlytalanok *gócpontja*, hanem az *utána* következő súlytalanok *tüktetője*; ami súlytalan tehát e lüktető előtt van, az már nem tartozik az *ütemez*h, hanem *ütemelőző*.

Ennél fogva tehát mindössze az a kis változás történik a modern ritmika haladásával, hogy más műszavakat használunk, másképp rakjuk fel papíron a metszetet jelölő pálcikákat; — a ritmikai valóság azonban ugyanaz marad, amit Arany János érzett és felmondás esetén előhangtatott. Szóval az egész *ütemelőző*-historia mindössze egy modernebb megformulázása lenne ugyanannak a ritmikai ténynek.

Nyilvánvaló mindenek előtt, hogy Gábor ezúttal is a „ritmizálás” szóval játszik, s az értelmes hangsúlyzással azonosítja azt itt is. Ez hozzá tartozik az ő elfogultságához, sőt egész eltévelyedésének itt a végső indítéka. Ezt már tudjuk, s hagyjuk meg neki. Lássuk azonban, hogy az *ütemelőző* felvételével valóban nem változik-e meg a ritmikai valóság, mert ha nem, akkor csak hókuszpókusz az egész, de ha igen, akkor veszedelmes játék. Lássuk aztán, vajjon maga Arany János nem mond-e valamit, ami az *ütemelőző* mellett, vagy ellene szólna.

Vajjon mindegy-e hát az, hogy így *ütemez*tek-e:

Az egekre | kérném,

vagy így, (zárójelbe tett) *ütemelőző*vel:

(Az) egekre | kérném.

Az első esetben az *ütem* négy szótagú, az *ütem* összes idejéből minde-rik szótagra tehát egy negyedrészt jut. A második esetben csak három szótagú, s az *ütemidő*nek csak egy harmada jut egy-egy szótagára, ha-csak valamely, a szövegtől független hatalom (amilyenről azonban Gábor nem tud) másként nem intézkedik. Más az ekként nyert *ütem* belső szerkezete, mint az előbbi esetben. Mi jö- gon veszek ki hát abból az *ütem*ből, mely az egész költemény tanúsága szerint négy szótagúnak, negyedelő időszerkezetűnek van tervezve, egy szótagot?

Ütemezhetek-e *ütemelőző*vel így:

(Ha a) rózsám | jönne

(Az) ekét | tartani.

vagyis kihagyhatok-e az első esetben két, a másodikban egy szótagot a sor elejéről, holott a dallam mind e szótagokat *örvénybe* veszi, még pedig úgy, hogy *ütem* elején, tehát zeneileg nyomatékos helyen használja fel? Belenyugodhatok-e abba, hogy az

egyik sor két 2-szótagos, a másik pedig egy 2-, meg egy 3-szótagos ütemből álljon, holott a dallam minden sora két, 3—3 szótagú ütemre van tervezve? Hogy daloljam akkor e sorokat, melyek pedig dalolásra vannak költve? beledaloljam-e a sorba azt is, hogy *Ha a*, vagy pedig csak nyeljek helyette egyet?

Ütemelőzőnek oly versben, mely ütemelőzőt nem ismerő dallamra írott, nem lehet létjogosultsága, mert megfosztja a zenei ütemet a kitöltésére hivatott szótagoktól, egyszerűs mind pedig teljesen összekuszálja az ütem belső időrendjét. Ütemelőzővel ily verseken csak az operálhat, aki vers és vers között nem tesz különbséget, s aki oly verset is, mely dallamban fogantatott, a dallamtól független sémákba akar erőltetni. Ezért „iszonyodik” azonban az ütemelőzőnek ilyfajta versekre erőszakolásától az, aki érzi és tudja, hogy a yersfajták között alapvető különbségek vannak, melyek mindegyik fajtának külön elbírálását teszik szükségessé.

Ami pedig azt illeti, hogy vajjon nyilatkozik-e Arany János ebben a kérdésben, arra e rövid, a Nemzeti Versidombban olvasható kijelentését idézhetjük: „*Magyar dallamban felütés nincs.*” Eo ipso nem lehet tehát felütés (ütemelőző) Arany ritmikája szerint a magyar versben sem. Hasztalan itt minden hivatkozás a modern ritmika haladására. Ha tudott volna Arany felütésről a magyar dallamban, akkor ily dallamú versben is tudott volna róla. Jellemző azonban, mily alkalomból és mily céllal teszi ez oly nagy horderejű kijelentést.

Tudvalevő, hogy tanulmánya VI. fejezetében a magyar ütem szótagjainak prozódiai mértékével foglalkozik, s azt is, természetesen, a magyar zenéből vonja el. Említ egvebék két egy, az anapaesticusnak megfelelő ütem-mértéket, melyet ő *lebegő*-nek nevez; az ily ütem két első szótagja (mint magáé a *lebegő* szóé) a dallamban rövid, a harmadik hosszú. Idézi rá ezt a sort:

Nem anyá- | tól lettél, | Rózsafán | termettél,

melyben az első és a harmadik helyen jelölt ütem dallama ilyen mértékű. Ezután mondja szószerint a következőket:

„Megjegyzem itt, hogy némely zenesz urak az ily anapaesticus kezdé-

tét a sornak felütés (Vorschlag) gyanánt veszik, de hibásan. Magyar dallamban felütés nincs . . . Így [t. i. felütés nélkül] dalolja ezt a nép, így húzzák a csárdában, akárhogy *vorschlagozzák* a hangversenyek hősei.”

Sapientia sat. Arany nemcsak hogy nem hallgat az ütemelőzőről, hanem egyenesen tiltakozik magyar dallamba való belépése ellen. Am lássa Gábor Ignác, mi jogeimen ritmizálja ezek után Arany verseit ütemelőzővel, holott Arany mindazt, ami a magyar versben hangritmus (vagyis nem puszta gondolatrend), a dallamból — vorschlaglatlan dallamból — vezeti le.

De főntebbi Arany-idézetem szomszédságába hadd állítsam ide Gábor első könyvének legvégéről ezt a most már valóban mulatságosan ható kijelentést: „Hogy a *magyar zene* mivelői az itt kifejtett ritmikái igazságokból, de különösen az ütemelőző megállapításából milyen következtetéseket fognak levonni, nem tudom; bár seitem, hogy igaz örömmel fogadják majd azt a munkát, mely a magyar zene szárnyait megszabadítja a kötelező súlyos kezdet kölönecétől.”

No lám! Arany tehát némcsak az alexandrin száz változata közül irtott ki — Gábor Ignác óvatlan elszólása szerint — kilencvenegyét, hanem a magyar zene szárnyaira is rákötötte a kötelező súlyos kezdet kölönecét. Bezzeg levorschlagozta azt onnét Gábor Ignác!

Mint a logikai hangsúly dogmája az ütemelőző felvételét, úgy hozza magával e kettő az ütem szótagszámának szabadságát Gábor rendszerében.

Nos, a magyarban volt, s bizonyos mértékig ma is van még szabadság az ütem szótagszámára nézve mind a mű-, mind a népköltészetben, de nem korlátlan mértékű s nem rendszertelen. Az újabbkori magyar vers általában kötött sémájú, egy-egy zenei ritmusképlet van benne véglegesen megállapodott sorfajokká kiképezve. Van hetes, nyolcas, kilences, tízes, tizenegyes, tizenkettős stb. sorfajunk, s mindegyikre nézve meg van szabva, hány ütemből, s melyik ütemnek hány szótagból kell állania. Pl. van egy bizonyos kilences, mely 4+2+3 összetételű, van egy 4+4+3 összetételű tizenegyes, s mindkettőnek zenei karakteréhez szigorúan

hozzátartozik a megjelölt szótag-számú ütemeknek még a sorrendje is, s azon büntetlenül változtatni egy jótányit sem lehet. Némely sorfaj megtűr bizonyos törvényszerű változatosságot, nem többet azonban, mint maga a zene; oly ritmikai helyen u. i. ahol a fölvetett séma minden idő-részt külön szótaggal (zenében hang-jeggel) fejezve ki, olykor kivételesen *egy* szótag foglal le magának — nyújtással — két időrészt; gyermek-versikékben gyakori jelenség ez; pl. „Kőrösi | Kerepesi | Körtefa“, — de műköltészetben is előfordul: „Jaj apám | nem, nem“; mindkét esetben két időrészt foglal le az aláhúzott szótag. Viszont fordítva, olykor — aprózással — két időrészen három szótag szalad át kettő helyett, mint e versikében a „karika“ szó három szótagja: „Péⁿz volⁿék, | per^dülⁿék, || Karika volⁿék, | per^dülⁿék.“ (Ugyan-itt a *péⁿz* szó két időrészen nyújtózkodik át.) Ismeretes jelenség ez: *Syncope* címen értekezett róla Ponori Thewrewk Emil a Nyelvőrben (1912.), Kardos Albert pedig később, de e Nyelvőrbeli tanulmányt nem ismerve, a Szily-Emlékkönyvben. Tudjuk, mily mesterien játszott Arany a szaporázás és nyújtás e kedves eszközeivel az *Égri leány* III. részében (*Rozgonyi* | püspök || palotája | nyitva; *Ég a* | város || tüze messze | lángol). Ez azonban mind zeneileg megszabályozott, korlátolt szabadság, amennyiben csak addig terjedhet, míg az ütem belső időmegosztásában zavart nem okoz, s egyáltalán csak egy zeneileg precízül megkötött ütemésémának lehet, helyell-közel egyszerű variációja. Ritmikai hatása éppen abban van, hogy kiszabott korlátok között végzi a maga kedves játékait.

Tény tehát az, hogy az újabkori magyar vers ütemszótagszáma szigorúan meg van kötve bizonyos zenei sémák szerint, s ennél fogva meg van kötve az ily ütemekből összerakódó egész soré is. Aszerint, hogy hány, s milyen ütemekből állnak, különböztekünk meg ma már véglegesen megállapodott sorfajokat, s bennök sem az egyes ütemek szótagszámán, sem a különféle ütemek sorrendjén nem szabad, s ritmus-zavar nélkül nem lehet változtatni.

Egészen más a Gábor Ignác-féle szótagszám-szabadság, mely ugyan bizonyos fokig szerinte is korlátozott időök folyamán, annak ellenére

mindmáig rendszertelen maradt. Az ütem szabadsága mind a régi, mind a mai magyar versben megvan szerinte, a különbség csak az, hogy ma ki van kötve a sor összes szótag-száma, míg hajdan az is teljesen szabad volt. Régen tehát nem volt pl. nyolcas, tízes, tizenkettős, stb. sorfaj, hanem voltak két-, három-, négy-ütemű sorok, s mellékes volt, hogy e két, vagy három, ill. négy ütem az esetleges ütemelőzővel együtt hány szótagot tesz ki összesen az egész sor számára. A Königsbergi Töredék két-ütemű sorai közt pl. találunk 4, 5, 6, 7 és 8 szótagból álló sorokat, s szabad váltakozással 1, 2, 3, 4, 5 szótagból álló ütemeket. E sorfaj mai leszármazottjában, a nyolcasban, azonban — jóllehet úgyanúgy szabadon váltakozó 1, 2, 3, 4, 5 szótagos ütemekből tevődhet össze: a sor szótagszáma — nyole — változatlanul állandó. — Hasonlókép a régi négy-ütemes sor mai leszármazottjában, az alexandrinusban, változatlanul azonos sorszótagszám — 12 — és közép-metszet mellett a legrendszertele-nebb szabadossággal váltakozhatnak a legkülönfélébb szótagszámú üte-mek. Lássunk ez utóbbira néhány példát, Gábor ritmizálása szerint:

Reá | rivalkodék || (az) réz | dobosára.
(Amely) néz | Nyitára || (egy) nagy | árbofára.
(Ha) te | törvényünket || veszed | paizsodnak.
(Hacsak) maga | egykor || (a) minden | hatóság.

Zárójelbe tettem az „ütemelőzőket“. Ezeket elmullozve, soronként következőképen alakul az ütemek szótag-száma: $2+4+1+4=11$; $1+3+1+4=9$; $1+4+2+4=11$; $2+2+2+3=9$. Maguk az ütemek tehát sem szótagszám, sem sorrend tekintetében semmi rendszert nem tüntetnek fel, sőt a sor megkövetelt összes szótagszámát, a tizenkettőt sem adják ki maguk emberségéből, hanem csak az ütem s ennélfogva a „sor“ kötelékéből is kivett ütemelőzőkkel együtt.

S ez az utóbbi körülmény itt a leg-aggasztóbb. Nem szólok arról, hogy ez a „ritmizálás“ valójában semmi ritmikus benyomást nem tesz; azt mondhatná rá Gábor, hogy azért nem tesz, mert hozzászoktunk egy hibás (az Arany János-féle) ütemezéshez. E helyett hát inkább kérdezek tőle valamit, amit sehogysem tudok az ő segítsége nélkül megoldani.

Mikor a költő ily sorokat ír, mi-csoda számlálási művelettel hozza ki oly takarosan minden egyes esetben

a 12 szótagot az egész sor számára? Mikor az olvasó ily sorokat mond fel, miféle számlálási művelettel állapítja meg azt a megnyugtató tényt, hogy a sorfaj e kelléke — a 12 szótag — megvan, nem szenvedett csorbát?

Hiszen először is e sorok szótag-szám-összege rendszertelenül keveredő egységekből tevődik össze; továbbá az egységek időviszonya egymáshoz képest, belső szerkezetük pedig magában véve ugyancsak merő szabálytalanság; végül a sor nem is csak négy egységből (= ütemből), hanem azonkívül még egy, vagy két cefatból (= ütemelőzőből), tehát hol négy, hol öt, hol hat egységből tevődik össze, a lógós elemek maguk is hol egy, hol két szótagból állván. Ki adja hát össze mindezeket? Ki számol itt össze az ihlet pillanatában ennyi, ily sokféle, s minden újabb sorban új összetételű zagyalékot? Elképzelhető-e versírás, versfelfogás ily körmönfont mesterkedéssel, ilyen, nem Chladny-, hanem Gábor-féle „összerázással”? Elképzelhető-e a legközöségesebb, egészen népies, tehát nem tudákos költészetben, melynek pedig ez a tizenkettős sor a legsajátabb sorfaja?

Az Arany-féle (= Négyesy-féle) ritmizálásban nem kell szótagot számlálni: ott egyszerűen időt és időbeosztást mér, ellenőriz, s veszt tudomásul a verselőnek s felmondónak zenei érzéke; mert abban a taglalásban ritmus van, vagyis van szabályos zenei képletek szerint ismétlődő időbeli rend.

Gábor Ignác „logikai” vesszőparipája azonban afféle „okos ló”: bizonyult számtani feladatokat old meg rögtönözve.

Az ütemnek az a szabadsága, vagyis teljes ritmikai szervezetlensége, amelyet Gábor tulajdonít neki, az újabbkori magyar versben semmi esetre sincs meg. S ha ő ennek ellenére meglévőnek hirdetné tovább is, akkor feleljen meg fenti kérdéseimre, vagyis fejtsse ki azt is, amiről eddig következetesen megfeledkezett, fejtsse ki már egyszer az ily szabad ütemek időtörvényét. Mert időszabály nélkül nincs kötött szótagszám a sorban sem, a rím maga azt nem helyettesítheti. Különösen kíváncsi volnék megtudni azt, vajjon a sor felmondásának összes idejébe beletartozik-e az ütemelőző is? Válassza-e az is belőle megfelelő időrészt vagy nem? Ha igen, akkor miért

dobják ki az ütemből? Ha nem, akkor miféle fogással fojthatom belé a hangot, hogyan „hallgattathatom el”? Úgy látszik u. i., a logikai nyomaték is megirigyelte zenei kollégája zsarnokságát, s ő is szeretne már „elhallgattatni” valamit.

Ha majd egyszer Gábor Ignác rá fog fanyalodni arra, hogy a logikai elemeken kívül azt is tisztázza a versben, ami annak tulajdonkép ritmusjellegét teszi, t. i. az ütemidő belső szerkezetét, akkor rá fog jönni, hogy fej-matematikával itt semmire sem mehet, s fel fogja fedezni a fül matematikáját, a zenei elemet a versben, minek abszolút hiánya teszi oly siralmasan fahangúvá az ő „logikai” versét.

Már egy korábbi tanulmányomban megkérdeztem tőle, vajjon „az a hangsúly, melyet logikai szándék tétet valamely szótagra, jelent-e egyúttal megszabott időtartamot is”? Mostani könyvében azzal felel, hogy a beszéd tempója lassítással, vagy sietéssel teszi egyenlővé a különféle szótagszámú szakaszok időterjedelmét. Ez valóban igen kedves bodónéi válasz. Kérdem hát most már így: mi súgja meg a tempónak, hová mennyi időterjedelemhez igazítsa a beszédet? Ki írja azt elő neki? A logikai hangsúly? Hátha talán a zenei nyomaték!

„Az ütemek folyton szabadon váltakozó szótagszámának törvényét a magyar ritmikában legelőször én hirdettem” — mondja Gábor Ignác. Igaza is van abban az értelemben, hogy szabad, sőt teljesen rendszertelen váltakozást időszabály nélkül, vagyis olyasmit, ami a mai magyar versben nincs, ő hirdetett először. Azt azonban, hogy a szótagszámnak van bizonyos szabadsága, s nem is az, hanem az időtartam a fontosabb, azt Gábor Ignác előtt is tudtuk. Újabb könyvében mint elméletét „tömören, világosan és bámulatos alaposággal méltató” dolgozatot, lenyomatja Schöpflin 1908-i bírálatát; ám ebben egyebek közt azt olvasom: „hogy azért az ilyen változó szótagszámú ütemek ritmikailag egyenértékűek lehetnek, az *nem újság* senkinek, aki ha egyebütt nem, a gimnázium hatodik vagy hetedik osztályában tanult egy kis ritmikát.” Igaz is. Négyesy verstana pl. ezt tanítja: „Az ütemek nem a szótagok számára nézve, hanem időtartamban egyenlők” (23. l.). Erdélyi János pedig

mindjárt 1856-ban, a Nemzeti Versidom megjelenése évében azt írja, hogy Arany „a honi mozamot (= ritmust), mint kell, az időtartamban kereste”; Arany verselésével foglalkozva, Széni Gusztávnak egy már egy évvel ezelőtt (a Magyar Sajtóban) megjelent tanulmányából indul ki, mely szerint a magyarban különböző számú szótágok is szerepelhetnek az ütemben, de megvan a módja, hogy azok egyenlő ideig hangozzanak. Arany e kérdésben levelet ír Erdélyinek (1856 szept. 4), s Széni tanulmányára utalva ezt mondja: abban találkozunk, hogy a magyar verssorban bizonyos *idők* uralkodnak a szótágok száma felett, ő azonban azt a nagy szabadságot a sor szótágjai számára nem fogja igénybe venni, csak kivételesen, egyhangúság kerülése végett használja néha.

Szóval azt a szótagszám-szabadságot, ami valóban megvan a mai magyar versben, t. i. az időbelileg megszabályozottat, az időtartamnak alárendeltet, a csak variáció jellegűt, elég régóta ismerjük. Azt a másikat, amelyet Gábor hirdet, de amely a mai magyar versben nincsen meg, valóban ő hirdeti először.

*

Az újabbkori magyar versre nézve tehát nem állhat meg Gábor tanítása. Ez a vers zenei fogantatású vers; lüktetője zenei nyomaték; ütemelőzőt nem ismer, de ismer logikailag súlytalan ütemkezdetet; ütemeinek időbeli szerkezete s ezzel együtt szótágjai száma is meg van kötve. Mindennek a valóságnak, melyet Arany János értelmezett elméletileg, s melyet mind a mai magyarság élő ritmusérzéke, versfelmondási gyakorlatja, mind a magyar zene és tánc ritmikája, mind pedig a magyar verselésnek legalább kétszáz évig zavartalanul visszanyomozható tanúságtétele igazol s erősít, — mindennek a valóságnak pontról-pontra tagadása az a versfajta, mely Gábor Ignác gondolatában él, melyet elmélete ismertet, s melyet durva erőszakolás árán azonosít az élő magyar verssel. E Gábor-féle versfajta zenéről mitsem tud, tisztára értelmi fogantatású beszéd-ritmust ismer; lüktetője logikai hangsúly; nem ismer logikailag súlytalan ütemkezdetet, de ismer ütemelőzőt; ütemeinek sem időbeli szerkezete, sem ennél fogva szótagszáma nincs megkötve.

A két versfajta nemcsak nem azonos, hanem szélsőséges elvi ellentétben áll egymáshoz: kizárja egymást.

Még ehhez csak ennyit tesztek hozzá. A verstörténet feladata lesz a mai állapot előzményeit, vers és zene kapcsolatának, esetleg különjárásának korábbi fázisait, általán a fejlődés egész folyamatát felderíteni. Annyi azonban bizonyos, hogy a zenei fogantatású magyar vers régóta útban van a dallamtól való függetlenedés felé, ami azonban eredeti zenei jellegét egyáltalán nem veszélyezteti. Vagyott a zenétől határozott sorképleteket, s csak rajta áll, hogy azok ritmusát a nyelv saját nyomatékosági eszközeivel előállítsa, anélkül, hogy dallamra gondolna. A felmondásban azonban, mennél előbbre halad az ebbeli gyakorlat, a dallam-élmék elmosódásával egyre következetesebben igyekszik érvényesülni a beszéd saját hangidoma. Ez a körülmény azonban a sorfajok további sorsára már nem bír nagyobb jelentőséggel, legfeljebb annyiban, hogy bizonyos változatokat apránként eljéjt. Aki pl. a dallamtól nem tudja, az már nem fogja ezt a sort így ritmizálni, mint Arany: „Jó ló | volt a fakó || jó ló | is ellette“, hanem így: „Jó ló volt a | fakó || jó ló is el|lette“. A zenei ritmusra nézve a veszelő annál kevesebb, mert maga a rendes, prózai beszéd hangrendszerese sem áll tisztán értelmi tényezők uralma alatt, hanem vannak merőben alaki, s mint Fogarasi János nyomán Arany László kimutatta, számviszonylatokra redukálható alaki mozzanatai is. Van a prózai beszédben is zenei nyomaték s attól függő időtaglalás. Szóval a prózai beszéd hangidomának is vannak saját törvényei. Fogarasi ezek kutatásánál egyenest „zenei“ nyomatékról beszél (a prózában!), Arany László számszerűségi tényeket állapít meg (négy-öttagos hangszakaszok kedvelését), amelyek azonban — mint máshol kifejtettem — szintén zeneiséget jelentenek. (Ki is csúfol most ezért Gábor Ignác: „On prète aux riches“: én szegény, a magam zenei értelmezését köleszönmöm oda a számszerűségnek többet nem mondó Arany Lászlónak. Nos, nem köleszönmöm oda. Arany László törvényének zenei értelmezését, akár jó, akár nem, magamé gyanánt árultam. S Gábor Ignác, kinek különösen figyelmébe ajánlottam ezt az Arany Lászlótól kimutatott szám-

szerűséget, mint amelynek megcáfólása nélkül egész elméletét az összedőlés veszedelme fenyegeti, jobban tenné, ha Arany László megcáfólásáról is gondolkoznék most már. S ha ő azt hiszi, hogy én „mikor Arany János ritmikáját ostromolom (!), fal-tőrök kosnak éppen Arany László egy félremagyarázott elméletét akarom felhasználni“, — ugyan mit törődik énvelem, az én félremagyarázásommal, s miért nem fordítja figyelmét inkább Arany László *igazi*, félre nem magyarázott elméletére?)

De hagyjám! Elég az Lózzá, hogy van zenei momentum a közönséges hangos beszédben is és az a mai magyar vers származásszerinti zeneiségét — maga is ugyanazon ritmus-ösztön szülötte lévén — nem támadhatja meg, legfeljebb a maga egyszerűbb jellege szerint egyszerűsítheti, amint hogy pl. az alexandrinus három zenei változata közül egyet (a 2, 4 ütemezésűt) már el is ejtett.

A magyar hangidomnak e saját zenei jellegét, mi bármely, még idegen eredetű versnemen is elébb-utóbb érezteti a maga alakító hatását, igyekeztem közelebből meghatározni Magyar ritmus, jövevény versidom e tanulmányomban, s épp ezért most béérem ennyivel.

Mindvégig gondosan kerültem, hogy érintsem Gábor elméletének hitelét a múltra, a középkori magyar versre nézve. Elméletének ezt a vonatkozását nem is akarom ezúttal megvitatni. Mindamellett e laikus közönségnek szánt helyen is mondhatok róla egyetnást.

Tegyünk úgy, mintha a múltra nézve hitelt adnánk neki, s elfogadjuk, hogy legrégebb verses emlékeink Gábor Ignác-féle versek. Mi következik ebből? Az, hogy ebben az esetben a régi magyar (mondjuk így) „beszédvers“ idők folyamán teljesen elpusztult, s elfoglalta helyét az Arany János-féle zene-, vagy énekvers. Mikor történt ez átváltozás, s mik annak nyomon kísérhető, történeti jelenségei? Ez volna most már a kérdés. Gábornak tehát új könyvet kellene írnia, amelyben immár nem azt mutatná meg, hogy mint *megmaradt* az ütemelőző és minden járuléka a Königsbergi Töredéktől Arany Jánosig, hanem mint és mikor *tűnt el* időközben.

Én azonban a középkorra nézve sem adok neki némi részleteken

túlmenő hitelt, mert azt is átvizsgáltam, s a Gábor-féle *lehet*-igazsággal történetit tudok szembeállítani, mely nem egy kulcsra jár, s mely bebizonyítható¹⁰⁰ más másolatok szövegeit nem tekinti hibátlanoknak, mint Gábor Ignác. Hogy a magyar „ösi“ ritmus milyen volt, azt nem tudom, s tanulmányomnak, ha majd közzéteszem, valami szerényebb címet fogok adni, talán ilyesmit: „A magyar vers válfajai a középkorban“. Nem is az ó-germánból fogok kiindulni, sem pedig a szamojédból, hanem valamennyi reánk maradt ritmusos magyar szöveg aprólékos tanulmányozásából. S nem azt fogom keresgélni, hogy *lehet*-e ráhúzni valamely eleve kiválasztott rendszert *valamennyi* szövegre, hanem melyik szöveget miként *kell* az összes adatokból kikövetkeztetve ritmikailag értelmezni. Évégből eleve meg fogom jelölni, hogy a történeti igazságnak mily kritériumaival operálok s a magyar versnek egy határozottan kijelölt korszakbeli állapotát akarván meghatározni, nem kezdem dolgomat egy időtlen érvényű verselmélet felállításával. Azt u. i. alaposan megtanultam Gábor példájából, hogy *lehet* és *szabad*, *lehet* és *kell* nem azonosak.

Mért íme, Arany János verseit *lehet* úgy értelmezni, amint Gábor Ignác teszi, de csak *lehet* talán úgy is, amint Arany János tanította. De csak egyiket volt *szabad*, csak egyiket *kell* tudományos igazságnak elfogadnunk.

Így a múltra nézve is. *Lehet* azt is úgy felfogni, mint Gábor elődei tették, *lehet* úgy, mint Gábor erősíti; *lehet*, — no lám csak, majd rám ragadt Gábor Ignác következetes feledekenysége — *lehet* talán részben úgy is, amint Király György a Magyar Nyelv 1918-i évfolyamában megkísérlette, ugyanaz a Király György, akit pedig maga mellett szívesen idéz Gábor, s ugyanaz, akit a Gábortól többször idézett Horváth Cyrill is idéz, ugyanaz, akinek éppen ezt a kísérletét egy vitám alkalmával a Magyar Nyelv ugyanazon évfolyamában szerencsém volt Gábor Ignácnak szíves figyelmébe ajánlani: szóval *lehet* esetleg úgy is, hogy oly vers, amelyben Gábor teljes hittel *ösi* magyar ritmust lát, csak *vadonat új* és kezdetleges próbálkozás egy középlatin versforma átültetésével, vagyis jövevény-versidom. Mi-

előtt új könyvét megírja, talán méltassa figyelmére ezt a kis tanulmányt is. Ne felejtse el megvitatni előbb Arany Lászlónak *igazi*, általam még félre nem magyarázott elméletét se.

*

Most pedig még arra kérem az olvasót, hogy vesse össze a következő két idézet értelmét egymással.

„Még nincs messze a kor (írja 1856-ban Arany János), midőn legjobb költőink tiszta jambusi vagy trochaeusi német zenére daloltak; mert az idegen versidom idegen formát követelt a zeneszerzőtől. Lyránk a magyar zenétől teljesen meg vala válva; voltak szépen *szavalható* dalaink, de ha melódiával akartuk őket párosítani, a dallam nem lőn magyar. E szakadást *lyrai költészetünk s zenénk rhythmusa* közt elenyészetni, a kettőt ismét természetes összhangzatba hozni, feladata az ifjabb költői nemzedéknek . . . De remélem, nincs messze az idő, hogy . . . különösen lyránk betölti hivatását, *ismét összhangzásba jó nemzeti zenénkkel*, s léssen idomban s tartalmilag, testestül, lelkestül magyar.“

Vesse össze tehát az olvasó Arany most idézett szavaival Gábor Ignácnak ezt a kijelentését: „évek óta én folytatok küzdelmet a *logikai hangsúly restaurációjáért a magyar ritmusban*“.

Döntse el most már ez idézetek alapján az olvasó, vajjon „a logikai hangsúly restaurációja“, amiért Gábor folytat küzdelmet, azonos-e azzal a restaurációval, amelynek szükségét Arany hirdeti, s melynek célja ismét összhangzásba hozni versidomunkat nemzeti zenénkkel. Ítélje meg maga az olvasó, vajjon nem épp e kettőnek erőszakos szétválasztását, zenénk ritmusának a magyar versből barbár kiirtását jelenti-e Gábor „ritmikája“?

De ítélje meg maga Gábor Ignác is. Tegye le végre a meg nem értett próféta allűrjeit, szűnjék meg merő gonosz taktikát látni minden ellenvetésben, s becsülje meg annyira az ellenvetést, hogy mérlegelje horderejét. Tanulja meg végre, hogy az értelmes hangsúlyozás még nem ritmizálás, s hogy kizárólag a szövegből semmiféle ritmust nem lehet hitelesen kikövetkeztetni, ellenben hogy a ritmus ritmuserzéskben élő valóság, s nem ő függ a szövegek esetlegesétől, hanem a szöveg van neki aláren-

delve. Tanulja meg, hogy versnyomaték és beszédnyomaték nem minden versfajtaban jár szükségképen együtt, s általában hogy különböző versfajták vannak s hiába egyeznénk bele, hogy jó barátság kedvéért grafikaiag eltüntetjük a különbségeket, az egyezőleg felrakosgatott ütempálcikák rácsai között csak nem a mi ábrakadabráink, hanem a maga törvényei szerint hullámszik a ritmus.

Efféle jótanácsokat Gábor is osztogat nekünk. De hogy mennyire nincs tudatában a lényegbeli különbségeknek, s kitűnő bírálói, Torkos László és Horváth Cyrill ellen vetéseit mennyire nem gondolta át, azt csaknem megdöbbentő módon elárulja egész újabb könyve, mely tele van azon ártatlan hiedelemmel, hogy az ő ütemelőzős ritmizálása azonos Arany János ütemelőzőtlen ritmizálásával, s csaknem sugárzik azon még naívbabbtól, mintha ellenfelei konokul összeesküdtek volna az értelmes hangsúlyozás ellen. Nos, egyikünk másikunk sokkal jobban tudja, milyen is az az értelmes magyar hangsúlyozás, mint Gábor Ignác, mert bizony ő elég sok hibát követ el e tekintetben; mindamellett azt mondom, hogy a javítandók javításával én is oly hangsúlyozással *szavalom* a verset, mint ő, s mégis egészen másnak, más fajtának ismerem a mai magyar vers *ritmusát*, mint ő. Ne tanítson tehát minket mostantól fogva értelmes olvasásra abban a hiszemben, mint ha azzal már magyar ritmusra is tanítna egyúttal; s engedje hinne, hogy a magyar nyelv géniusza, bár — mint ő (Gábor) némi ingerült önértéssel mondja — „csodálatos elősznekrettel éppen nem fajmagyaroknak tárta fel lényének rejtettebb titkait“, — engedje hinne, hogy a magyar nyelv géniusza a tulajdon fajtájához sem volt annyira mostoha, hogy megtagadta volna tőle, talán a zenei érzék váltáságául, az értelmes hangsúlyozás ajándékát. *Horváth János.*

VAJDA JÁNOS VEZEKLÉSE. Maholnap három évtizede lesz, hogy a „Virrasztók“, „Húsz év mulva“ s néhány más szép vers írója, a gyöttrő nyugtalanság költői lelkű tolmácsa örök álomra szenderült. A budapesti kerepesi-úti temetőben lévő sírját már művészi kéztől származó képmása is ékesíti, földi út-

jának részletesebb történetével azonban még mindig adós a tudomány. A költő halálakor jelentek ugyan meg alkalmi cikkek s vagy húsz évvel ezelőtt készült róla egy kötetnyi ismertető mű is, de mindezek nem merítik ki az életével s munkásságával kapcsolatos kérdéseket. Különösen feltűnő a költő önmagával s a világgal) meghasonlottságának hiányos magyarázata. Lehet, hogy e sok tapintatot föltételező munkához keveselték az időbeli távlatot; manapság azonban, amikor Vajda János születésének százados fordulójától alig két év választ el, ez a kifogás nem elég alapos. A költő fejlődésrajzára vár az a feladat, hogy rámutasson a nagy lelki válság belső és külső tényezőire, melyek oly sajátzerűen alakították ezt az érdekes egyéniséget. Mindenesetre tisztázandó, hogy a Vajdát elkeserítő kerülmények előidézésében mennyi része volt a kortársak meg nem értésének s mennyi írható önhibája rovására. Egy újabban (gróf Tisza Lajos úr kocsordi könyvtárából) előkerült, Jókaihoz intézett levele arra enged következtetni, hogy a közvélemény hüvös magatartását nem csekély mértékben a költő maga okozta — Arisztidesz álnéven 1862-ben kiadott — két röpiratával. Már az elsőt, az *Önbírálatot*, mely Lipcsében jelent meg, nagy felzúdulás fogadta s ez még növekedett, mikor Vajda közviszonyaink bírálatát még jobban kiélezve, *Polgárosodás* címen most már itthon — Heckenast kiadásában — tette közzé. Amilyen kíméletlen volt ez a két könyv képzelt és való hibáink feltárásában, olyan kemény volt a válasz is, melylyel Kempelen Győző még ugyanabban az évben Vajda vádjait visszautasította. A vita élességét már a válasz címe is elárulja: *Herostratiádák*. Felelet Arisztidesznek az „Önbírálatra“ és „Polgárosodásra“.

Röpiratait Vajda erős meggyőződéssel hangján írta, de hozzátette, hogyha családott volna s valaki rábizonyítaná — főleg közügyi dolgokban — nézetei téves voltát, „tudákos hiúság, ledér álszemérem, szűkkeblű elfogultság, becsvágyas féltékenység“, pillanatig sem fogja gátolni, hogy hibáját bösmelve, az illetőnek igazat adjon, „legyen az akár arisztokrata, akár a nobel „Figyelő“ lenézett borbélylegénye“.

A váratlan erejű cáfolat a költőre igen súlyos következményekkel járt, melyek hosszú időre elkedvetlenítték s zárkózottságra való hajlamosságát fokozták. Ismeretes, hogy 1863-ban egészsége nem volt egészen rendben. A különféle bajok elől külföldre ment, de úgy látszik ott sem talált megnyugvást. Ez időbeli lelki állapotára érdekes világot vet Jókaihoz Bécsből írt, föntebb említett, keltezetlen levele, melynek önvádjára röpiratok ügyében való igazságtételt is megkönnyíti. A levél így hangzik:

„Kedves Mór! Érdekes idők közelegvén, lapod bizton számíthat nagy közönségre. Ha netán személyzeted változnék vagy szaporítani akarnád — most vagy később — me voila; elhihedd, hogy azon írtóztató következményű botlás után, melynek sebei majd megörjítnek, óvatosabb és tántoríthatlanabb leszek még nálatok is, kik nem próbáltatok, mi szörnyű az igaz magyar emberre nézve: félreértve lenni, még pedig a legrosszabb értelemben!

Ide (mint tudod, úgy hiszem) a formális éhenhalás veszedelme üzött. Ha már csak kenyér kellene, maradnék itt, kapnék kalácsot is. De érzületem napról-napra jobban föllázad helyzetem ellen. És ezt nem bírván elpalástolni, itt legkevésbébbé boldogulok.

Ha egyelőre bécsi levelezőül fogadnál, szívesen vállalkoznám hetenkint két-három levél írására, azon kikötéssel, hogy később rendes pesti munkatársul fogadandz. Havonkint egyelőre 62 frttal megelégednék, remélve, hogyha leveleim furorét csinálnak, többet kapnék.

Különben ha önállólag is, de mindenesetre ki fogom fejteni jelen nézeteimet, melyek két év óta működésemet kimentendik.

Szeretném, ha pár sorral, mindenestre válaszolnál, hogy sorsomat a szerint intézhessem.

Igaz, hogy töled barátságos szívességet nem érdelek. De ha szeretéd az *ügyet*, feledd tévedéseimet, melyek nagyrészt akkori beteges állapotomból származtak, s nyujts módot, hogy az ügynek szolgálhassak. Részemről ki vagyok békülve azokkal is, kik legdühösebben üldöztek, mert hiszen ezüztől magam is legkérlelhetlenebb üldözője óhajtanék lenni a röpirataimban kifeje-

tett iránynak. Csak egy embernek nem fogok soha megbocsátani: Heckenasztanak! Isten veletek! Híved Vajda János. Bécs. Josefstadt. Buchfeldgasse Nr. 9. I. Stock.“

A feljebb mondottak alapján e sorok eléggé világosak, kivéve talán a Heckenastra célzó keserű kifakadást. Azonban ez is érthetőbbé válik, ha eszünkbe jut, hogy Heckenast volt a kiadója, nemesak a balul sikerült *Polgárosodás*nak, hanem azoknak a lapoknak is, melyeket Vajda 1863-ban szerkesztett: a *Magyar Sajtó*nak és a *Nővilágnak*. Előbbinek szerkesztőségéről a röpiratos perpatvar s egy sajtóvétségben való elítéltetés után „megrongált egészségére való tekintettel“ a

költő önként mondott le; a másik lapot pedig a kiadó — látva, hogy „a jelenlegi pangás idejében az előfizetők száma egyre fogyatkozik“ — 1864-ben megszüntette. Mennyi része volt a lap iránti érdeklődés lanyhulásában a Vajda-ellenes hangulatnak, azt ma már bajos volna megállapítani, de hogy az üzleti észjárású kiadó nem volt hajlandó a népszerűtlen szerkesztőért áldozatot hozni, az aligha szorul bővebb magyarázatra. Ezeket tudva, az sem csudálható, hogy az anyagi gondokkal küzdő költő nem tudott beletörődni egyetlen biztos jövedelmének, a szerkesztői tiszteletdíjnak elvesztésébe. Innen ered haragos fogadkozása.

Baros Gyula.

Beküldött könyvek: *Akadémiai Értesítő.* 1925 január—május. — *Alszegehy Zsolt:* Vázlatok. Irók. Költők. (Pallas.) — *Az erdélyi katholicizmus multja és jelene.* Írták többen. (Dicsőszentmárton, Erzsébet-könyvnyomda.) — *Benke Tibor:* Az utolsó „Tordai országgyűlés”. Verses legenda. (A Jegyzők Orsz. Arvaház-Egyesülete.) — *Betiőrszág.* Abécés könyv. (Egyetemi nyomda.) — *Gonda Béla:* Türr tábornok. Kiadja Baja város közönsége. (Pfeifer Ferdinánd bizománya.) — *Harsányi István:* Szinnyei Gerzson élete és munkái. (Sárospatak, Ref. főisk. könyvnyomda.) — *Hárs Alice:* Fehér hajón. Versek. (Szeghalom, Tóth és Mező.) — *Honoré de Balzac:* A Nucingen-ház. Ford. Szini Gyula. (Genius.) — *Bárany Gerő:* Az etikai világtrend útjelzői. (Budavári Tudom. Társaság.) — *Birinyi József:* Tavasz lángok. Versek. (Baja, Új Élet.) — *Bodrogi Gusztáv* versei. Költemények, dalok. (Alt. Nyomda, Könyv- és Lapkiadó Rt. Budapest.) — *James Oliver Curwood:* A farkasember. Regény. Ford. Szinnai Tivadar. (Genius.) — *Emlékkönyv* Berzevicy Albert frói működésének félszázados ünnepére. Függetlenül a Tiszai Ag. Ev. Egyházkerület miskolci jogakadémiájának 1924/5. évi Almanachja. Írták a miskolci (eperjesi) jogakadémia volt és jelenlegi tanárai. (Pécs, Dunántúl könyvkiadó r.-t.) — *Hangay Sándor:* Csaba útján csillag porzik. Versek. 1914—1919. (Budapest, Arany János Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság) — *Victor Hugo:* A dzsinnek. Vers. Fordította Kardos László. Gáborjáni Szabó Kálmán eredeti fametszeteivel. (Debrecen.) — *Irodalomtörténeti Közlemények.* 1925. I—II. Szerkeszti Császár Elemér. (Akadémia.) — *Francis Jammes:* Három különös leány regénye. (Genius.) — *Kulcsár György:* Jöttem a gátra! Versek. (Sümege, Kisfaludy-Nyomda.) — *Lira.* Modern magyar költők lapja. Szerkeszti Jablonczay Pethes Béla. 1925 szeptember. (Békéscsaba, Tevan-nyomda) — *Johann Loisch:* Rudolf Weber. Ein Zipser Volksdichter. (Budapest, Ludwig Kókai.) — *Ludovikás Levente.* Szerk. Rózsás József. 1925 június. — *Magyar bibliofil Szemle.* Szerk. Sikabonyi Antal. 1925 január—június. — *Magyar kisebbség.* Nemzetpolitikai szemle. 1925 szept. 1. (Lugos.) — *Magyar Könyvszemle.* Szerk. Gulyás Pál. 1924 január—december. — *Magyar Nyelv.* 1925 szept.—okt. (M. Nyelvtudom. Társ.) — *Magyarság.* Szerk. Sulyok István. 1925 aug. 8. (Kolozsvár.) — *Marton János:* A sárospataki ref. főiskola Apáczai Csere János-ünnepélyének beszédei. (Sárospatak, Ref. főisk. könyvny.) — *Meskó Barna:* A jussát kereső ember. Elbeszélések. (Magyar Jövő.) — *Minerva,* Szerk. Thienemann Tivadar. IV. évf. 1925. 1—5. sz. — *J. Mistler d'Auriol:* A mult szerelmese. Regény. (Genius.) — *Nádas Sándor:* Amiért csak a kezet kell kinyújtani. Regény. — *Orsz. Középsik. Tanáregyesületi Közlöny.* Szerk. Kovács Dezső. 1925 június. — *Pásztortűz* (Kolozsvár.) 1925 jún. 14., 28., júl. 12., 26. aug. 9., 23., szept. 6. — *Pintér Jenő:* A bpesti tankerület 6. sz. értesítője. (Franklin.) — *Protestáns Szemle.* 1925 szept. — *R. Berde Mária:* A szent szegény. Regény. (Marosvásárhely.) — *Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes.* Dirigée par Z. Baranyai, Al. Eckhardt. Oct.—Déc. 1924. (Paris.) — *Rédey Tivadar:* Jókai és a történelem. Különlenyomat a Századok-ból. — *Romhányi Sándor:* A nemzeti zászló mint eszmény, mint a haza szimbóluma. (Szent István-Társulat.)

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar klasszikusokból és az új magyar irodalom legjava terméséből közreadott kiadványsorozatunk iránt páratlan nagy érdeklődés nyilvánul meg. A rendkívül izléses és igen olcsó kiadványsorozat eddig megjelent számai:

- 1. Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás.** Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta Tolnai Vilmos egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás. Irodalomtanítási célra is nélkülözhetetlen segédkönyv.
- 2. Tormai Cécile: Megállt az óra.** A régi ház, Emberek a kövek között, Bujdosókönyv szerzőjének legújabb novellás kötete.
- 3. Szekfü Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.** Az európai nevéű történettudós egyetemi tanár nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről írt szennzációs tanulmányai.
- 4. Komáromi János: Zúg a fenyves.** A népszerű fiatal írónak egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
- 5. Vörösmarty-anthologia.** Vörösmarty főművének, a Zalán futásának centenáriuma alkalmából kiadott kötet. A nagy magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. Horváth János egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. Ifj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete.** A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes Liszt-életrajz.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának alapára 3 korona, a szorzószám jelenleg 7000. A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 15.000 korona, postán való szállítással 18.000 korona. A kettős számból álló kötet ára netto 30.000 korona. A teljes sorozat a kiadóhivatalban átvéve 105.000 korona, postán való szétküldéssel 110.000 korona. A kiadványok rendes könyvforgalmi áron bármely könyvkereskedésben kaphatók.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében, vagy utánvétellel adja postára.

a NAPKELET kiadóhivatala, Budapest I, Döbrentei-utca 12.

A NAPKELET OLVASÓIHOZ!

200 A mult elesett hatalmunkból, a jövő kezünkben van, — ezzel a gondolattal kezdte meg Széchenyi országépítő nagy reformmunkáját. Ugyanezzel a jelszóval fogott irodalmi programjához a Magyar Irodalmi Társaság, midőn két és fél esztendővel ezelőtt folyóiratával a magyar olvasóközönség elé lépett. Ezzel a hittel tárjuk azóta olvasóink elé a magyar irodalom új termésének legjavát s ezzel a gondolattal adjuk szemléljét az irodalmi, színházi, zenei és képzőművészeti eseményeknek. A magyar feltámadás ereje lüktet a NAPKELET minden sorában, s mindenki, aki olvasóink sorába lép, aktív részesévé válik ennek az újjáépítő magyar gondolatnak.

Minden új olvasó erősíti a tábort és elősegíti eszméink valóra-válását. Az őszi szezonnal indulásával kérjük t. Olvasóinkat, ismertessék és ajánlják megrendelésre minden kínálkozó alkalommal folyóiratunkat.

Munkatársaink sorában a nemzeti szellemű legkiválóbb írók, költők és tudósok foglalnak helyet:

<i>Aprily Lajos</i>	<i>Hekler Antal</i>	<i>Müller Lipót</i>	<i>Szentgyörgyi Ferenc</i>
<i>Bardócz Arpád</i>	<i>Herczeg Ferenc</i>	<i>Oroszlán Zoltán</i>	<i>Szilárd János</i>
<i>Baros Gyula</i>	<i>Husztli József</i>	<i>Pais Dezső</i>	<i>Szinnyei Ferenc</i>
<i>Bartóky József</i>	<i>Jókay Lajos</i>	<i>Papp Viktor</i>	<i>Tárnai István</i>
<i>Berde Mária</i>	<i>Kacsó Sándor</i>	<i>Pauler Akos</i>	<i>Tolnai Vilmos</i>
<i>Brisits Frigyes</i>	<i>Kapossy János</i>	<i>Petrovics Elek</i>	<i>Torday Emil</i>
<i>Domanovszky Sándor</i>	<i>Kastner Jenő</i>	<i>Pigler Andor</i>	<i>Tóth Béla</i>
<i>Dóczy Jenő</i>	<i>Kodály Zoltán</i>	<i>Reményik Sándor</i>	<i>Vajthó László</i>
<i>Eckhardt Sándor</i>	<i>Komáromi János</i>	<i>Rédey Tivadar</i>	<i>Vargha Gyula</i>
<i>Erdélyi József</i>	<i>Kortsák Jenő</i>	<i>Réz Gyula</i>	<i>Végyvári</i>
<i>Farkas Gyula</i>	<i>Koszó János</i>	<i>Rozványi Vilmos</i>	<i>Vida Péter</i>
<i>Galamb Sándor</i>	<i>Makkai Sándor</i>	<i>Sik Sándor</i>	<i>Vitnyédi Németh István</i>
<i>Gyallay Domokos</i>	<i>Mariay Ödön</i>	<i>Szabó Miklós</i>	<i>Walter Gyula</i>
<i>Hajnal István</i>	<i>Mécs László</i>	<i>Szederkényi Anna</i>	<i>Zilahy Lajos</i>
<i>Hartmann János</i>	<i>Miskolczy Gyula</i>	<i>Szekfü Gyula</i>	<i>Zsigmond Ferenc</i>

Jelen számunkhoz postatakarékpénztári befizetőlapot mellékelünk és kérjük t. Olvasóinkat, hogy október végével lejáró előfizetésük megújítása iránt intézkedni sziveskedjenek.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST I, DÖBRENTÉI-UTCA 12. SZÁM
TELEFON: 88—73.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

FŐBIZOMÁNYOS:

PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek)
nemzeti könyvkereskedése BUDAPEST IV, Kossuth Lajos-utca 7. szám.